

**T.C.
NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**ULUSLARARASI TİCARETE YÖNELİK TEŞVİKLER
VE EKONOMİK ETKİLERİ**

DOKTORA TEZİ

İzzet Ulvi YÖNTER

Enstitü Anabilim Dalı: İşletme Yönetimi

Enstitü Bilim Dalı: İşletme Yönetimi

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ALTUNTAŞ

KASIM 2021

T.C.
NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**ULUSLARARASI TİCARETE YÖNELİK TEŞVİKLER
VE EKONOMİK ETKİLERİ**

DOKTORA TEZİ

İzzet Ulvi YÖNTER

ORCID ID: 0000-0003-4578-872X

Enstitü Anabilim Dalı: İşletme Yönetimi

Enstitü Bilim Dalı: İşletme Yönetimi

“Bu tez 04/11/2021 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JURİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof. Dr. Kutluk Kağan Sümer		
Prof. Dr. İlhan Küçükkaplan		
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Altuntaş		
Dr. Öğr. Üyesi Hazar Dördüncü		
Dr. Öğr. Üyesi Alican Umut		

Enstitü Müdürü
Onay

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygu olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

İzzet Ulvi YÖNTER

04.11.2021

ÖNSÖZ

Bu tezin yazılması aşamasında, çalışmamı özenle takip eden danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ALTUNTAŞ'a değerli katkı ve emekleri için içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Ayrıca görüş ve önerileriyle hazırlamış olduğum tezimi kabul eden değerli jüri üyelerine teşekkür ederim.

İzzet Ulvi YÖNTER

04.11.2021

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	i
TABLO LİSTESİ.....	ii
ŞEKİL LİSTESİ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM 1: TEORİK PERSPEKTİFTEN ULUSLARARASI TİCARET4

1.1. Uluslararası Ticaret Bağlamında Sanayileşme Stratejileri.....	5
1.1.1. İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi	6
1.1.2. İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi.....	8
1.2. Uluslararası Ticaret Politikası Uygulamalarındaki Temel Amaçlar	9
1.2.1. Ödemeler Dengesi Açıklarının Giderilmesi.....	11
1.2.2. İstihdamın Artırılması	12
1.2.3. Vergi Geliri Sağlanması.....	13
1.2.4. Yerli Endüstrilerin Yurt Dışı Rekabet Baskısından Korunması	14
1.2.5. Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi.....	15
1.2.6. Sanayileşme Politikalarına Uyum Sağlanması.....	15
1.2.7. Uluslararası Piyasalardaki Monopol Güçten Yararlanma.....	16
1.2.8. Otarşi.....	17
1.3. Uluslararası Ticaret Politikası Uygulamalarındaki Araçlar	17
1.3.1. Gümrük Tarifeleri	19
1.3.2. Tarife Dışı Araçlar	20
1.3.2.1. İthalat Kotaları ve İthalat Yasakları.....	21
1.3.2.2. Gönüllü İhracat Kısıtlamaları	22
1.3.2.3. Döviz Kontrolleri.....	22
1.3.2.4. İhracat Sübvansiyonları	23
1.3.2.5. Yurt İçi Üreticiyi Korumaya Nitelikteki Politikalar.....	24
1.3.2.6. Teknik Engeller.....	25
1.3.2.7. Bağlı Muamele.....	25

BÖLÜM 2: ULUSLARARASI TİCARETE YÖNELİK TEŞVİKLER.....27

2.1. Teorik Açıdan Teşvikler.....	28
2.2. Uluslararası Ticari Faaliyetlere Sunulan Teşvikler	29
2.2.1. İhracata Yönelik Devlet Destekleri.....	31
2.2.1.1. İhracata Hazırlık Aşaması Destekleri	31
2.2.1.2. Pazarlama Aşaması Destekleri.....	32
2.2.1.3. Markalaşma Aşaması Destekleri	35
2.2.2. Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri.....	36
2.2.2.1. Dahilde İşleme Rejimi	37

2.2.2.2.	Hariçte İşleme Rejimi	40
2.2.2.3.	Antrepo Rejimi	40
2.2.2.4.	Gümrük Kontrolü Altında İşleme Rejimi	41
2.2.2.5.	Geçici İthalat Rejimi	41
2.2.3.	Türk Eximbank Uygulamaları.....	42
2.2.3.1.	Krediler	43
2.2.3.2.	Alıcı Kredileri	44
2.2.3.3.	Alacak Sigortası	44
2.2.3.4.	Hazine İşlemleri.....	45
2.2.4.	Vergi, Resim ve Harç Eksenli Teşvikler.....	46
2.2.5.	Diğer Teşvikler.....	47
BÖLÜM 3: ULUSLARARASI TİCARETE YÖNELİK TEŞVİKLERİN OLASI EKONOMİK ETKİLERİ: DAHİLDE İŞLEME REJİMİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA.....		49
3.1.	Literatür Taraması	49
3.2.	Veri Seti ve Değişkenler.....	53
3.3.	Ekonometrik Metodoloji	56
3.4.	Varsayımların Test Edilmesi	57
3.4.1.	Değişen Varyansın Test Edilmesi	57
3.4.2.	Otokorelasyonun Test Edilmesi	58
3.4.3.	Model Kurma Hatasının Varlığının Test Edilmesi	58
3.4.4.	Birim Kökün Varlığının Test Edilmesi	59
3.5.	Zaman Serisi Regresyon Analizi	60
3.6.	VAR Analizi	62
3.7.	Nedensellik Analizi	67
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME		69
KAYNAKÇA		70
EKLER.....		74

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Genişletilmiş Dickey Fuller
ARDL	: Otoregresif Gecikmesi Dağıtılmış
DİR	: Dahilde İşleme Rejimi
EKK	: En Küçük Kareler
HAC	: Değişen Varyans ve Otokorelasyon
KDV	: Katma Değer Vergisi
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
PP	: Phillips ve Perron
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Bankası
TCTB	: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
VAR	: Vektör Otoregresyon

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Değişkenlere İlişkin Kısaltma ve Veri Kaynakları.....	53
Tablo 2: Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler.....	53
Tablo 3: Değişen Varyans Analiz Sonuçları.....	58
Tablo 4: Otokorelasyon Analiz Sonuçları.....	58
Tablo 5: Ramsey Reset Testi Analiz Sonuçları.....	59
Tablo 6: Birim Kök Analizi Sonuçları.....	59
Tablo 7: Zaman Serisi Regresyon Analiz Sonuçları-Model 1.....	60
Tablo 8: Zaman Serisi Regresyon Analiz Sonuçları-Model 2.....	61
Tablo 9: Granger Nedensellik Analiz Sonuçları Model-1.....	67
Tablo 10: Granger Nedensellik Analiz Sonuçları Model-2.....	67

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Analizde Kullanılan Serilere İlişkin Dağılım Grafikleri.....	55
Şekil 2: Model 1 İçin Etki Tepki Analizi Sonuçları.....	63
Şekil 3: Model 1 İçin Varyans Ayırıştırması Sonuçları.....	64
Şekil 4: Model 2 İçin Etki Tepki Analizi Sonuçları.....	65
Şekil 5: Model 2 İçin Varyans Ayırıştırması Sonuçları.....	66

Tezin Başlığı: Uluslararası Ticarete Yönelik Teşvikler ve Ekonomik Etkileri	
Tezin Yazarı: İzzet Ulvi YÖNTER	Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ALTUNTAŞ
Kabul Tarihi: 04.11.2021	Sayfa Sayısı: v (önkısım)+73(tez)+4(ek.)
Anabilim Dalı: İşletme Yönetimi	Bilim Dalı: İşletme Yönetimi
Dış ticaret kavramı ekonomide kalkınmanın tamamlayıcı unsurlarından biri haline gelmiştir. Ülkeler ekonomik anlamda sürdürülebilirliğini ve gelişimini devam ettirebilmesi için dış ticarete verdikleri önemi gittikçe arttırmışlardır. Bu bağlamda ülkeler ihracatı arttırmak amacı ile çeşitli muafiyet ve teşvik programları yürütmektedir. Girdi temininde dışa bağımlı olan Türkiye de bu kapsamda çok sayıda program geliştirilmekle birlikte üreticinin ham madde, yarı mamul madde veya ara malı ithalatında karşılaşacağı vergileri kısmen veya tamamen ortadan kaldıran ekonomik etkili gümrük rejimleri uluslararası ticareti arttırmada yoğun bir kullanım alanı bulmaktadır. Bu kapsamda sağlamış olduğu katma değer, makroekonomik göstergeler üzerinde oluşturduğu etkiler ve ekonomik açıdan uygulanabilirlik unsurları birlikte değerlendirildiğinde en yoğun kullanılan gümrük rejiminin dahilde işleme rejimi (DİR) olduğu görülmektedir. DİR kapsamında yapılan destek üreticinin ihracat etmek üzere ürettiği ürün çeşitliliğini arttırabilmesini sağlamaktadır ve gümrük müafiyetleri sayesinde elde ettiği maliyet avantajı nedeniyle uluslararası piyasadaki rekabet gücünü arttırmaktadır. DİR'in sağladığı bu avantajlar da ülkelerin dış ticaret hacmini arttırmaktadır. Bu çalışmada da Türkiye için DİR kapsamında uluslararası ticaret teorik ve ampirik olarak incelenmiştir. Çalışmanın ekonometrik analiz bölümünde DİR kapsamında yapılan ithalat ve ihracatın önemli makroekonomik göstergeler olan dış denge ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Analiz dönemi olarak aylık veri kapsamında ulaşılabilen en uzun veri aralığı olan 2005:01-2021:07 dönemi dikkate alınmıştır. Bu ilişkinin incelenmesinde zaman serisi regresyon analizi, VAR (Vector Autoregression) analizi ve Nedensellik analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre DİR kapsamında yapılan ihracatın ekonomik büyümeyi arttırıcı, dış ticaret dengesini iyileştirici etkisinin olduğu; DİR kapsamında yapılan ithalatın ise ekonomik büyümeyi azaltıcı, dış ticaret dengesini kötüleştirici etkisi olduğu ampirik olarak ortaya koyulmuştur. Ayrıca dış ticaret dengesi ve DİR kapsamında yapılan ihracat ve ithalat değişkenlerinin birbirleri ile çift yönlü nedenselliğe sahip olduğu görülürken, ekonomik büyümeden de bu değişkenlere tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.	
Anahtar Kelimeler: Uluslararası Ticaret, Dahilde İşleme Rejimi, Regresyon Analizi, VAR Analizi, Nedensellik Analizi	

The Title of Thesis: Incentives for International Trade and Its Economic Effects	
Author: İzzet Ulvi YÖNTER	Supervisor: Assist. Prof. Dr. Mehmet ALTUNTAŞ
Date: 04.11.2021	Nu. of Pages: v(pre)+73(thesis)+4(app.)
Department: Business Administration	Subfield: Business Administration
The concept of foreign trade has become one of the complementary elements of economic development. Countries have gradually increased the importance they attach to foreign trade in order to maintain their economic sustainability and development. In this context, countries carry out various exemption and incentive programs in order to increase exports. Although many programs have been developed in this context in Turkey, which is dependent on foreign sources for input supply, economically effective customs regimes that partially or completely eliminate the taxes that the manufacturer will face in importing raw materials, semi-finished goods or intermediate goods find an intensive use in increasing international trade. In this context, when the added value it provides, the effects it creates on macroeconomic indicators and its economic applicability are evaluated together, it is seen that the most intensively used customs regime is the inward processing regime (IPR). The support provided within the scope of IPR enables the manufacturer to increase the variety of products it produces for export, and increases its competitiveness in the international market due to the cost advantage it obtains thanks to customs exemptions. These advantages of IPR increase the foreign trade volume of the countries. In this study, international trade for Turkey within the scope of IPR has been examined theoretically and empirically. In the econometric analysis part of the study, it is aimed to examine the effect of imports and exports within the scope of IPR on external balance and economic growth, which are important macroeconomic indicators. As the analysis period, 2005:01-2021:07 period, which is the longest data interval that can be reached within the scope of monthly data, has been taken into consideration. Time series regression analysis, VAR (Vector Autoregression) analysis and Causality analysis were used to analyze this relationship. According to the results of the analysis, exports made within the scope of IPR have the effect of increasing economic growth and improving the foreign trade balance; It has been empirically revealed that imports within the scope of IPR have a reducing effect on economic growth and a worsening effect on the foreign trade balance. In addition, while it is seen that the export and import variables within the scope of foreign trade balance and IPR have bidirectional causality with each other, it has been determined that there is a one-way causality relationship from economic growth to these variables.	
Key words: International Trade, Inward Processing Regime, Regression Analysis, VAR Analysis, Causality Analysis	

GİRİŞ

İktisat literatürünün var olmaya başlamasından itibaren tartışma alanı bulan konulardan biri de ülkelerin uluslararası ticarete açıklığıdır. Belirli dönemlerde serbest ticaret politikalarına ağırlık verilirken, belirli dönemlerde de korumacı ticaret politikaları yoğun bir şekilde kullanılmaya çalışılmıştır. Geleneksel yapıda söz konusu olan serbest ticaretin her ülkeye fayda sağlayacağı düşüncesi; imkanların, tercihlerin ve ülkelerde hakim olan iktisadi anlayışın değişim ve gelişim göstermesi ile yerini zaman zaman korumacı politikalara bırakmıştır.

Ülkelerin uluslararası ticaret politikalarını şekillendirmelerinde çok sayıda siyasi ve sosyal unsur söz konusu olsa da asıl önemli olan nokta uluslararası ticaretin ülkelerin sürdürülebilir ekonomik kalkınmasına yapacağı katkıdır. Bu çerçevede ihracat miktarının yükseltilmesi, ihracata yönelik malların yurt içi katma değerinin artırılması, ihraç piyasalarına sunulan ürün çeşitliliğinin artırılması, ithalat bileşeni içindeki tüketim malları ağırlığının azaltılması ve ihracatın ithalatı karşılama oranı değerinin yüksek seviyelerde tutulması gibi ara amaçların gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bir ülkenin dış ticaret kapsamındaki gelişmişlik seviyesi, ilgili büyüklüklerdeki iyileşmelerle doğru orantılı olduğundan dolayı ülkelerin söz konusu gelişmeleri sürdürülebilir şekilde sağlayan politikalar izlemesi gerekmektedir.

Çeşitli dönemler itibariyle izlenen uluslararası ticaret politikalarının farklılaşma göstermesindeki bir neden de uluslararası piyasalarda yaşanan rekabettir. Küreselleşme eğilimi ve buna bağlı olarak gelişim gösteren ticari alandaki serbestleşmeye yönelik hareketler küresel ölçekte yaşanan rekabete daha yoğun bir yapı kazandırmıştır. Ülkeler bir yandan maliyet, ürün çeşitliliği ve lojistik hizmetler gibi unsurları rekabet aracı olarak kullanırken bir yandan da izledikleri politikaları farklılaştırarak rekabet güçlerini korumaya veya artırmaya çalışmışlardır.

Ekonomi yönetimlerinin uygulamış oldukları politikaların özellikle kriz dönemlerinden sonra yoğun bir şekilde değiştirildiği görülmektedir. Yaşanan ekonomik veya finansal krizlerin yeni bir piyasa ortamı oluşturması ve ekonomi politikalarının da bu yeni ortama uyumunun sağlanması adına gerçekleştirilen bu değişiklikler, ulusal ve uluslararası ölçekte etkiler meydana getirmektedir. Bu değişim ve gelişimlerin gözlendiği politika uygulamalarından biri de uluslararası ticaret politikasıdır.

İktisat literatürü incelendiğinde serbest ve korumacı uluslararası ticaret politikaları arasındaki geçişlerin belirli aralıklarla uygulandığına ulaşılmaktadır. Genel olarak serbest ticaretin benimsendiğine ulaşılmakla birlikte özellikle büyük ölçekli kriz dönemleri sonrasında gelişmiş ülkelerin uluslararası rekabet gücünü kendi lehlerine çevirme noktasında korumacı politikalar izlediği görülmektedir. 1929 Büyük Ekonomik Buhranının ardından ABD ve İngiltere'nin serbestiyetçi politikalardan korumacı politikalara geçiş yapması buna örnek teşkil etmektedir.

Ancak 20. yüzyılın birinci yarısı ve sonrası karşılaştırıldığında serbest ticaret anlayışından korumacı ticaret anlayışına dönülmesinin daha zor bir yapıda gerçekleşebildiğine ulaşılmaktadır. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren serbest ticareti yaygın hale getirecek ekonomik organizasyonların kurulmuş olması, bu organizasyonlarca çeşitli mevzuatlar düzenlenmesi, uluslararası ticaret faaliyeti gerçekleştiren ülke sayısının artması ve iktisadi karar birimlerinin ihtiyaçlarının farklılaşması ile uluslararası ticari işlem nicelik ve niteliğinin önemli derecede artış göstermesi politikalar arasındaki geçişin daha zor şartlarda gerçekleşebileceğini göstermektedir.

2007 yılında derinleşmeye başlayan ve 2008 yılında tüm dünyayı etkileyen konut piyasası temelli ABD Mortgage Krizi, finansal piyasaların tamamını etkisi altına alarak küresel kriz boyutuna ulaşmıştır. Özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde yoğun bir şekilde uygulanmaya başlanan serbestleşme hareketlerine bağlı olarak çok sayıdaki endüstrinin uluslararası piyasalara açılmış olması, bu krizin domino etkisiyle büyük ölçekli uluslararası etkiler meydana getirmesine neden olmuştur. Bu çerçevede küreselleşmeye olan güven zedelenmiş ve krizden çıkış yolları arayan birçok ülke korumacı politikalar içeren bir süreç işletmeye başlamışlardır. Gelişmiş ve gelişmekte olan çok sayıda ülkenin böyle bir yapı içerisine girmesi kur ve ticaret savaşlarının ortaya çıkmasına neden olarak yeni siyasal ve ekonomik krizleri de tetiklemiştir.

Uluslararası ticari arenada söz konusu olan bu gelişme ve değişimler gerek yurt içi gerekse de yurt dışı piyasa oyuncu ve yöneticilerinin uluslararası ticarete bakış açılarına farklı bir boyut kazandırmış ve farklı piyasa yapıları için farklı kapsamda düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Genel yapıdaki iktisadi dengenin yalnızca iç denge ile değil; iç denge ve dış dengenin eş zamanlı gerçekleşmesiyle sağlanacağı olgusu, hükümetlerin

uluslararası ticaret politikalarına ehemmiyet vermelerinde önemli bir nokta olmuştur. Bu bilgiler ışığında dış ticaret kapsamında izlenecek bir politika; yurt içinde enflasyon, istihdam, rekabet ve iktisadi büyüme gibi birçok mikro ve makroekonomik değişken üzerinde etkiler meydana getirecektir.

Küresel ticari yapı incelendiğinde çok sayıda ülkenin uluslararası ticaret teşviklerine önem verdiğine ulaşılmaktadır. İhracatın teşvik edilmesi, özellikle nihai ürüne dayalı ithalatın sınırlandırılması, özelde endüstrilerin genelde de ülkenin uluslararası rekabet gücünün artırılması ve cari dengenin sürdürülebilir bir yapıda sağlanabilmesi için uluslararası ticarete dayalı teşvik sistemleri yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. İktisadi entegrasyonlar, bakanlıklar, odalar ve birlikler, bankalar ve sigorta kuruluşları gibi farklı otoritelerce geliştirilen bu teşvik sistemleri farklı boyutlarda ve kapsamlarda uygulanabilmektedir.

Ulusal ve uluslararası literatürde yer alan birçok çalışmada uluslararası ticarete yönelik olarak uygulanan desteklerin makroekonomik etkileri kaleme alınmıştır. Bu çerçevede uygulanan maddi ve ayni desteklerin istihdam, ekonomik büyüme ve kalkınma, ödemeler dengesi ve cari açık, bütçe ve yatırım gibi ekonomik büyüklükler üzerinde oluşturacağı etkiler, ilgili teşvik sisteminin fayda maliyet analizinin yapılabilmesi noktasında önem arz etmektedir.

Bu bilgiler ışığında söz konusu bu tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde uluslararası ticarete yönelik sanayileşme stratejileri, uluslararası ticaret teorileri ve politikaları ele alınmıştır. Tezin ikinci bölümünde farklı otoritelerce uluslararası ticarete yönelik olarak uygulanan destekler ayrıntılı bir şekilde işlenmiş ve arkasından Türkiye'deki dış ticaret verilerine yer verilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise uluslararası ticaret eksenli teşvik uygulamalarının temel makroekonomik büyüklükler üzerindeki olası etkileri değerlendirilerek karşılaştırmalı analizlerde bulunulmuştur.

BÖLÜM 1: TEORİK PERSPEKTİFTEN ULUSLARARASI TİCARET

Uluslararası ticaret, bir ülkenin gümrük hatları dışı ile gerçekleştirdiği ticari ilişkiler olarak ifade edilebilir. Bu ticari ilişki, ticari faaliyeti gerçekleştiren taraflara katma değer sağlarken, doğrudan veya dolaylı olarak ülke ekonomilerini de etkilemektedir. Uluslararası ticaret ile yaratılan katma değerın ekonomilere olan olumlu etkisinin arttırılması noktasında ülkeler, uluslararası ekonomik kuruluşlar ve uluslararası ticaretin düzenlenmesini ve geliştirilmesini görev edinmiş kurum ve kuruluşlar yoğun çalışmalar gerçekleştirmektedirler. Bu doğrultuda uluslararası ticaretin geliştirilmesine yönelik olarak ulusal ve uluslararası birçok düzenleme yapılmakta; çeşitli politika uygulamaları geliştirilmekte ve yeni sistemler oluşturulmaktadır.

Literatür incelendiğinde uluslararası ticarete ilişkin sistematik görüşlerin ekonomik aktivitelerin bir bütün olarak ele alınmaya başladığı Merkantilizm ile geliştirilmeye başlandığına ulaşılmaktadır. Bir ülkenin ekonomik ve siyasi gücünün sahip olduğu değerli madenlerle doğru orantılı olduğunu savunan Merkantilizm görüşe göre uluslararası ticaret politikasındaki temel amaç, ithalattan daha fazla ihracat yaparak değerli maden stokunun maksimumu seviyeye çıkartılması olarak belirtilmektedir (Viner, 1937: 4). Dünya kaynaklarının sabit olduğunu ve bir ülkenin kazanması için diğer ülkenin kaybetmesi gerektiğini savunan Merkantilist düşünceye ilk eleştiri Adam Smith tarafından gelmiştir. Adam Smith'e göre iş bölümü ve uzmanlaşmaya bağlı olarak her bir ülke dış ticaretten avantaj elde edebilir (Smith, 2002: 21). Smith'in mutlak üstünlükler teorisi, her bir ülkenin uzmanlaştığı ve dolayısıyla daha ucuza ürettiği ürünleri ihraç ederek, pahalıya ürettiği ürünleri ithal edip her bir ülkenin uluslararası ticari işlemde kazançlı çıkmasına dayanır.

Diğer bir klasik iktisatçı olan David Ricardo, bir ülkenin her iki üründe mutlak üstünlüğe sahip olabileceğini ortaya koyarak Adam Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisi'ne eleştiri getirerek Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ni ortaya koymuştur. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre, bir ülke diğer ülkeye kıyasla iki malı da yüksek maliyetle üretse dahi hangi malı göreceli olarak daha düşük emek maliyetiyle üretiyorsa o malın üretiminde uzmanlaşarak ihracatını, göreceli olarak daha yüksek maliyetle ürettiği malın

ise ithalatını yaparak dış ticaret işleminden her iki ülkenin de kazançlı çıkması sağlanacaktır.

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nin üretim faktörü olarak sadece emeği dikkate aldığını eleştirerek emek ve sermayeyi bir arada değerlendiren Heckscher - Ohlin Faktör Donatımı Teorisi ise bir ülkenin hangi üretim faktörüne daha fazla sahipse o üretim faktörünün yoğun olarak kullanıldığı malların üretiminde uzmanlaşmasını, kıt olan üretim faktörünün kullanıldığı malların üretiminden vazgeçerek ilgili ürünleri ithalat yoluyla karşılamayı savunmaktadır.

Küresel nüfus artışı, iktisadi karar birimlerinin ihtiyaçlarındaki değişimler, ülkelerin döviz rezervlerini artırıcı girişimlerde bulunma istekleri, ulaştırma ve lojistik sektöründeki gelişmeler ve geleneksel olmayan uluslararası işletmecilik uygulamaları, geleneksel uluslararası ticaret teorilerini temel alan modern teorilerin gelişmesini beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede Mevcudiyet, Nitelikli İşgücü, Teknoloji Açığı, Ürün Dönemleri, Tercihlerde Benzerlik, Kanal, Ölçek Ekonomileri, Endüstri İçi Ticaret, Monopolcü Rekabet ve Eklektik Paradigma gibi teori ve hipotezler; maliyet, teknoloji, talep, teknik yapı ve coğrafi konum gibi kriterleri dikkate alarak uluslararası ticaret teorilerine yeni yaklaşımlar getirmiştir.

Genel yapıda dış ticarete yönelik politikalarının ele alınacağı bu bölümde dış ticaret tabanlı sanayileşme stratejileri, dış ticaret politikası kavramı, uygulanan dış ticaret politikalarının amaç ve araçları üzerine yoğunlaşılacaktır.

1.1.Uluslararası Ticaret Bağlamında Sanayileşme Stratejileri

Ülke örnekleri incelendiğinde az gelişmiş veya gelişmekte olan ekonomilerin en temel sorununun sanayileşme süreci olduğuna ulaşılmaktadır. Üretimde makine kullanımının artmasına bağlı olarak göreceli olarak maliyetlerin düştüğü ve yeni üretim yöntemleriyle kalitenin arttığı sanayileşme çalışmaları, ekonomideki tüm endüstrilerde yapısal değişimler meydana getirmektedir. Bu çerçevede gelişmekte olan ülkeler için sanayileşme sürecini gerçekleştirmek amacıyla ortaya konulan temel yaklaşımları gösteren sanayileşme stratejileri geliştirilmiş olup; ithal ikamesi sanayileşme stratejisi ve ihracata yönelik sanayileşme stratejisi olmak üzere iki temel strateji literatüre kazandırılmıştır.

Döviz kazandırıcı bir nitelik de taşıması nedeniyle ülke ekonomileri için kritik önem taşıyan uluslararası ticarete dayalı işlemler; ekonomik büyüme, enflasyon, cari denge, istihdam ve genel bütçe gibi birçok ekonomik büyüklük üzerinde etkiler oluşturmaktadır. Gelişmiş ülke düzeyine geçiş yapmak isteyen her ekonomi; üretim faaliyetlerinin artmasına paralel olarak daha yüksek miktarda hammadde, ara mamul madde ve sermaye malına ihtiyaç duyacağından dolayı bu ülkelerde ithalat baskısı yoğunlaşacak ve uluslararası ticaret dengesinde açıklar oluşabilecektir. Bu bağlamda genel olarak tarım yoğun endüstri yapısından sanayi ve hizmetler sektörü yoğun bir endüstri yapısına doğru tedrici bir geçiş yaparak, ithalata dayalı girdileri kullanıp ürettiği malların ihracatını yapan ülkeler, ithalat için gerekli dövizin finansmanı noktasında başarı sağlayacaktır. Bu başarı, ülkelerdeki iktisadi göstergeleri pozitif etkileyecek küresel rakipler karşısında ülkeye sürdürülebilir rekabetçi avantaj sağlayacaktır.

Uluslararası ticaret ekseninde çok sayıda ülke kalkınma aşamalarına göre ithal ikameci sanayileşme stratejisi, ihracata yönelik sanayileşme stratejisi veya her ikisini içeren karma strateji izlemiştir. Ancak her bir stratejinin endüstrilere, ürün gruplarına veya dönemlere göre çeşitli iktisadi sorunlar meydana getirmesi bu stratejilerle birlikte farklı yapıda korumacı veya özendirici politikanın geliştirilmesi gerekliliğini gündeme getirmiştir.

Sanayileşme sürecine dahil olan her bir ekonomi; bünyesinde bulundurduğu üretim faktörleri, bu üretim faktörlerini üretim fonksiyonlarına göre organize etme becerisi, sahip olduğu döviz rezervleri, piyasa yapısı ve hacmi ve uluslararası iktisadi entegrasyonlar içerisinde sahip olduğu konum gibi faktörleri bütünsel bir şekilde değerlendirerek kendisine sınırlandırılmış bir hedef belirlemektedir. Bu çerçevede ya ithalat baskısını ortadan kaldırmak adına ithalatı sınırlandırıp ithal ettiği ürünlerin yurt içi üretimine yoğunlaşmayı ya da kapsam ve miktar açısından üretimini artırarak ihracatı ön planda tutan bir yapıya ağırlık vermeyi tercih edecektir.

1.1.1. İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi

Genel anlamda sınırlı bir piyasa yapısı içerisinde faaliyetlerini sürdüren, teknolojik gelişim sağlayabilme ve yenilik oluşturabilme kapasiteleri düşük, hasılat oluşturma sürecinde sınırlı mal çeşitliliğiyle hareket eden göreceli olarak az gelişmiş ülke ekonomilerinin ana hedefi, sürdürülebilir yapıda sanayileşme aşamalarını

tamamlayabilmektir. Söz konusu bu ülkelerde dövizin ve döviz kazandıracak kaynakların sınırlı olmasına karşın yurt içi talebin yoğun bir şekilde artmasına bağlı olarak ithalat baskısının ortaya çıkması, ilk aşamada ithal ikameci sanayileşme modellerinin yakın izlemeye alınması hususunu gündeme getirmektedir.

İthalatı ikame edici yöndeki sanayileşme çalışmaları, yerleşik endüstrileri korumak ve ilgili pazarı geliştirmek için çeşitli araçlar dahilinde kısıtlayıcı yöntemler kullanarak nihai ürünlerin ithalatını sınırlandırarak bu ürünlerin gümrük hatları içerisinde üretilmesini sağlamaktadır (Krugman ve Obstfeld, 1991: 241). Küresel piyasalarda faaliyet gösteren işletmeler ile rekabet edebilir düzeye ulaşmaya kadar yerli üretimin uluslararası ticaret politikaları ve çeşitli mali araçlarla korunması yönündeki bu strateji, içe dönük bir sanayileşme ve dolayısıyla ekonomik büyüme politikası olarak da kullanılmaktadır (Egeli, 2001: 150).

Korumacı nitelikte uygulanan ithal ikameci politikalarındaki ana hedef, ülke ekonomilerinin özellikle nihai ürün anlamında dış piyasalara olan bağımlılığını azaltarak yabancı para tasarrufu sağlayıcı nitelikte ekonomik büyüme ortamının oluşmasını sağlamaktır. Bununla birlikte; yeni ve sürdürülebilir istihdam alanlarının oluşturulmasına bağlı olarak işsizliğin sürdürülebilir şekilde azaltılması, sermaye birikiminin artırılması, yurt içi talebin hem nitelik hem de nicelik açısından gelişmesinin sağlanması ve uluslararası ticaret hadlerinin ülke lehine dönüştürülmesi gibi hedefler de bu strateji kapsamında ele alınabilmektedir.

Bu politika, gerekli iktisadi ortamın sağlanması ile birlikte beklenen hedeflere ulaşılması noktasında uygulayıcı ülkelerin kalkınması için büyük önem arz etmektedir. Ancak bu tür politikalar, bazı endüstrilerde çeşitli sorunların yaşanmasına da neden olabilmektedir. İthal ikameci yönde uygulanan stratejiler bağlamında endüstrilerin bir bebek endüstri şeklinde yapılandırılarak kamu tarafından korunmaya alınması, rekabet baskısının azalmasına veya ortadan kalkmasına bağlı olarak endüstriyel tembelleşmelere neden olabilmektedir.

Belirli bir endüstri yapısı kapsamında faaliyetlerine devam eden işletmelerin küresel ölçekte çalışan rakip sayılarının azalış göstermesi firmalarca doğru finansal yönetim, optimal girdi tedariği, uygun işgücü planlaması ve üretim süreçlerinin iyileştirilmesi gibi üretim fonksiyonlarını önemli ölçüde etkileyen unsurlara öncelik verilememesine neden

olacak ve tüketicilerin de daha düşük kalitedeki ürünleri daha yüksek fiyatlara temin etmesisne ortam hazırlayarak ekonomik anlamda refah kaybı yaşanmasına neden olacaktır. Bu çerçevede üretim yapısının, piyasa şartlarının, ekonomik dengenin ve ekonomik refahın olumsuz etkilenmemesi adına optimal koruma oranlarının belirlenmesi kritik önem taşımaktadır.

Diğer taraftan ithal ikameci stratejiler ile nihai ürün ithalatı azaltılmaya çalışılmakla birlikte, üretim için hammadde ve ara malı ithalatı göreceli olarak artış göstermektedir. Dolayısıyla bu strateji, ithalatı azaltmaktan çok, ithalatın kompozisyonunun değiştirilmesine yönelik etkiler oluşturmaktadır (Krueger, 1983: 9). Ayrıca bu strateji ile vergi gelirlerini azaltıcı yönde etkiler oluşabilmesi, girdi ithalatının yoğunlaşmasına bağlı olarak dış ticaret açıklarının giderilememesi, yurt içi talebin karşılanmasına öncelik verilmesinden dolayı ihracata gerekli önemin verilememesi gibi olumsuzluklar da ortaya çıkabilecektir.

1.1.2. İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi

İktisat literatüründe uluslararası ticaretin hem ihracatçı piyasalar hem de ithalatçı piyasalar için faydalı olacağı belirtilmektedir. İhracata yönelik sanayileşme modeli; ihracatın özendirilmesi faaliyetlerini temel alarak dinamik karşılaştırmalı üstünlükler teorisine uygun bir endüstrileşme politikasına dayanan, tüm endüstriler yerine yalnızca sürdürülebilir gelişebilme potansiyeli ve rekabetçi avantaj elde edebilme ihtimali yüksek olan endüstrilerin desteklenmesini ön planda tutan stratejidir (Seyidoğlu, 2013: 544).

İhracatı artırma ve geliştirmeye dönük olarak uygulanan sanayileşme politikası, ithal ikameci sanayileşme modeline kıyasla daha kapsamlı bir strateji olup daha çok iktisadi uyum ve destek gerektirmektedir. Aşırı değerlenmiş döviz kurunun oluşumuna izin verilmemesi, üretim faaliyetleri için gerek görülen girdilerin ithalatında kolaylıklar sunulması, ihracatçı firmalara dönük olarak çeşitli teşvikler verilmesi ve sonuç olarak ekonomi genelinde sürdürülebilir istikrarın sağlanması bu politikalarda kritik başarı faktörü niteliği göstermektedir.

Bu strateji, firmaların uluslararası piyasalara yoğun bir şekilde entegre olmasını gerektirdiği için firmalar yapmış oldukları girişimlerle daha kaliteli ürünler üretmeye, teknoloji transfer etmeye ve ölçek ekonomilerini yakalamaya çalışacaklardır. Diğer taraftan bu strateji ile döviz kazandırıcı işlemler artacağı ve endüstrilerin uluslararası

deneyimleri geliŖeceęi için endüstriler dış Ŗoklara karşı göreceli olarak daha dirençli hale gelecektir.

Bununla birlikte endüstriyel ölçekte yurt içi talebin karşılanmasının yanı sıra üretim fazlasının sağlanması ve bu ürünler için uluslararası piyasalarda rekabet edilebilir kalite ve fiyatın oluşturulması da büyük önem arz etmektedir. Ancak ihracata yönelik sanayileşme, üretim ve ihracatın artmasına bağlı olarak ilgili ülkede kişi başına milli geliri artırabilmektedir. Söz konusu ülkede kişisel gelirin artması yurt içi talebi artıracacı için bu talep artışı, üretimden iç talebin düşürülmesi yoluyla elde edilen ihracat potansiyelinin azalmasına neden olabilecektir.

Alternatif nitelikte stratejiler olmalarına rağmen, ihracat temelli sanayileşme ile ithalatı ikameye yönelik stratejinin ortak nitelikte tarafları da söz konusudur. İşsizlik oranlarının düşürülmesi, ekonomik kalkınmada sürdürülebilirliğin yakalanması, cari işlemler dengesizliklerinin giderilmeye çalışılması ve uluslararası rezervlerinin artırılması gibi unsurlar, bahsedilen her iki stratejinin sahip olduğu hedefleri oluşturmaktadır. Bununla birlikte söz konusu bu stratejilerin arasındaki temel fark ise, ithal ikamesine yönelik uygulanan stratejide çalışmaların tamamının ithalatın sınırlandırılmasına yönelik olması, ihracata yönelik stratejide ise gündeme gelen önlemler ve başvurulan regülasyonların ihracatı artırmaya yönelik olmasıdır (Egeli, 2001: 153). Bu çerçevede ithal ikameci sanayileşme stratejisinde döviz tasarrufu sağlayan iktisadi faaliyetler, ihracata dayalı sanayileşme stratejisinde ise döviz kazandırıcı faaliyetler ön planda değerlendirilmektedir.

1.2. Uluslararası Ticaret Politikası Uygulamalarındaki Temel Amaçlar

Temel olarak mal ve hizmetlerin ülkeler arasında hareket etmesi şeklinde açıklanan uluslararası ticaret kavramı, gün geçtikçe daha karmaşık bir yapılanma göstermiştir. Küreselleşme ve bölgeselleşme hareketlerinin hız kazanması, bilgi ve iletişim teknolojisi altyapısında yaşanan ilerlemeler, neoliberal politikaların benimsenmeye başlanması gibi iktisadi, teknik ve politik faktörler uluslararası ticari işlemlerin daha da önemli hale gelmesini sağlamıştır. Bununla birlikte bu etkenlerin gelişmesinde büyük rol oynayan üretim ve ticaret kavramları, ülkeler için özellikle ekonomik büyüme, kalkınma, sermaye birikimi sağlama ve döviz rezervlerini artırma gibi karşılıklı fayda yapılarını da gündeme getirmiştir.

Küresel ekonomik yapının gelişim süreci incelendiğinde ülkelerin bir kısmının serbest ticareti, bir kısmının da korumacı dış ticaret politikalarını benimsediğine ulaşılmaktadır. Serbest ticareti benimseyen ekonomiler, ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı mal üretiminde uzmanlaşmanın daha verimli ve kazançlı olacağını savunurken korumacı politikaları ön planda tutan ülkeler, uluslararası ticaret konusunda önlemler almanın yerleşik endüstrileri korumak için önemli olduğunu ve böylelikle ülkenin daha fazla zenginleşeceğini savunmuştur. Bu tartışmalar devam ederken küreselleşme süreci ile birlikte ülkeler birbirleri ile daha yoğun ticaret yapmaya başlamış ve küresel ticaret hacminin artmasına yönelik olarak yeni anlaşmalar ve uluslararası iktisadi organizasyonlar oluşmaya başlamıştır.

Uluslararası ticaret veya literatürdeki diğer bir adıyla dış ticaret politikası ifadesini açıklamadan önce politika kavramının ifade edilmesi doğru ve yerinde bir tanımlama yapılması adına fayda sağlayacaktır. Politika, belirli bir faaliyet alanındaki ağır aksaklık gösteren yönlerin tespit edilerek bu aksaklıkların giderilmesi noktasında çözüm yollarının ortaya konulmasıdır. Bu bağlamda dış ticaret alanındaki aksaklık gösteren işlerin tespit edilerek bu sorunların sürdürülebilir bir şekilde giderilmesi noktasında uygulamaya alınan çözüm yolları, doğrudan dış ticaret politikalarının kapsamını oluşturmaktadır.

Uluslararası ticaret politikası denildiği zaman genel olarak uluslararası iktisat politikaları anlaşılmaktadır. Ancak iktisat politikaları; para politikası, yatırım politikası, kur politikası, maliye politikası, yardım politikası ve vergi politikası gibi çok sayıda alt başlıktan meydana gelmektedir. Uluslararası ticaret politikası da bu alt başlıklardan sadece biridir (Ertürk, 2010: 92). Bu bilgiler ışığında uluslararası ticaret politikası, ülke ekonomilerinin dış ticarete özendirilmesi, ekonomideki dış ticaret işlemlerinin sınırlandırılması veya dış ticaretin yapılış şekillerinin değiştirilmesi şeklinde gerçekleştirilen sistematik düzenlemeler şeklinde ifade edilmektedir (Seyidoğlu, 2013: 142).

Modern anlamda iktisadın varoluşundan günümüze kadar yoğun olarak dikkate alınan görüş, uluslararası ticari hareketlerin taraf ülkelerin tümü için fayda sağlayacağı yönündedir. İş bölümünü uygun ölçekte gerçekleştiren ekonomiler, farklı faaliyet alanlarında uzmanlaşacak ve bu uzmanlaşma ile birlikte serbest ticaret uygulamaları dahilinde uluslararası ticaretin hem mal çeşitliliği hem de miktar dahilinde artış

göstermesini sağlayacaktır. Bununla birlikte serbestleşmeye yönelik ticari akımlar; bazı endüstrileri olumsuz yönde etkileyecek; işsizlik sorununun gündeme getirecek, uluslararası sermayenin belirli ekonomilerde toplanmasına neden olarak ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının daha da büyümesine sebebiyet verecektir.

Bu çerçevede belirli ekonomik ortamlarda ve belirli zaman dilimlerinde kamusal müdahalelerin olması, etkin bir dış ticaret ortamının sağlanmasına destek oluşturabilecektir. Uluslararası ticaret politikalarının uygulama amaçları incelendiğinde ekonomik, politik ve sosyal amaçların var olduğuna ulaşılmaktadır. Bu çerçevede uygulanan uluslararası ticari politikalar dahilinde söz konusu olabilecek ana hedefler aşağıda sunulmuştur.

1.2.1. Ödemeler Dengesi Açıklarının Giderilmesi

Literatürde uzun yıllardır incelenen ödemeler dengesi sorunu, ülkelerin uygulamak zorunda oldukları ekonomi politikaları açısından son derece önemli bir konudur. Ülkelerin uluslararası alandaki ekonomik itibarının önemli bir göstergesi olan ödemeler dengesi, başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere tüm ülkelerin diğer ülkelerle olan ilişkilerinde dikkatle üzerinde durulan bir göstergesidir. Bununla birlikte Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi kuruluşlar, ülke değerlendirmeler yaparken ödemeler dengesi yapısı üzerinde titizlikle durmaktadır.

Uluslararası ticari işlemler, bir ekonominin diğer ülke ekonomileri ile yapmış olduğu nakdi veya aynı tüm iktisadi ilişkileri gösteren ödemeler dengesinin çizgi üzerinde yer alan işlemleri içerisinde önemli bir yere sahip olan otonom kalemleri arasında yer almaktadır (İşgüden ve Akyüz; 1990: 65). Bir ekonomideki ödemeler dengesi, alt kalemleri itibarıyla dış ticaret açığı, cari açık ve ödemeler dengesi açığı gibi dengesizlikleri içerisinde barındırmaktadır. Burada yer alan her bir dengesizlik, bir alttaki kalemlerle dengeye getirilmeye çalışılmakta; fakat rezervlerin sınırlı olmasına bağlı olarak dengesizlik giderilemez boyuta ulaşmaktadır. Bu dengesizlikler, bazı durumlarda ekonomideki risk primini yükseltirken bazı durumlarda da iktisadi kriz erken uyarı sinyali yapısı göstermektedir. Ekonomilerin bu tür dalgalanmalarla karşılaşmaması ya da karşılaştığı süreçte oluşacak negatif ortamı düşük seviyeli etkilerle aşması noktasında döviz kazandırıcı işlemler özendirilerek, döviz çıkışına yönelik işlemler azaltılmaktadır.

Ödemeler dengesi açıklarının giderilmesi veya dengenin fazla verme yönünde seyir izlemesinde ihracatın artırılmasının etkisi önemli olmakla birlikte bu yapının

sürdürülebilir bir şekilde sağlanmasında yurt dışı talebin sürekli ve güçlü olması ve ihracatçı firmaların mevcut veya alternatif pazarlardaki değişmelere kısa sürede entegre olması yönündeki esneklik kabiliyeti önem arz etmektedir.

1.2.2. İstihdamın Artırılması

Uluslararası ticaretin teorik olarak açıklanmaya başladığı dönemlerden itibaren emek unsurunun uluslararası ticaretin önemli bir bileşeni olduğu ortaya konulmuştur. Gerek geleneksel teorilerde gerekse de yeni teorilerde emeğin farklı boyutları ele alınmış; teknolojik ilerlemeler ve piyasa yapılarının değişmesine bağlı olarak diğer birçok faktör de emekle birlikte değerlendirilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte uluslararası ölçekte geliştirilen yeni üretim yöntemleri ve teknolojik yenilikler, yoğun bir şekilde emek tasarrufu sağladığı için küresel ekonominin en önemli sorunu işsizlik şeklinde ön plana çıkarmaktadır.

Dünya genelinde çok sayıda ülkenin karşılaştığı ana iktisadi sorunlardan biri tam istihdam sorunudur. Ülkelerin ekonomik kalkınma süreçlerinde önem arz eden iktisadi konulardan biri, kaynakların tam kullanımıdır (Ertürk, 2010: 93). Bu bağlamda ihracatın özendirilmesi ya da ithal ikameci politikalara bağlı olarak ithalata dayalı malların yurt içi piyasalarda üretilmesinin sağlanması, ülkenin üretim hacmini artıracak ve böylelikle ülkede istihdam olanakları artırılabilecektir. İstihdamın artması da ekonomik aktiviteler yoluyla tekrar üretimin artmasını sağlayacak ve çarpan etkisiyle ekonomik kalkınmanın bir aşaması gerçekleştirilmiş olacaktır.

Ülke uygulamaları incelendiğinde uluslararası ticaret politikalarına yönelik amaçlar belirlenirken işsizlik sorununun göreceli olarak daha az dikkate alındığına ulaşılmaktadır. Bununla birlikte döviz tasarrufu sağlamak ve uluslararası piyasalarda rekabet gücü elde etmek isteyen ülkelerce uygulanan korumacı ve teşvik sistemine dayalı uluslararası ticaret işlemlerinin serbest ticarete zarar verdiği düşüncesiyle iktisadi organizasyonlar tarafından küresel ölçekte sınırlandırılmak istenmesi, dünya genelinde yaşanan işsizlik sorununa ayrı bir boyut getirmektedir. Bu çerçevede uluslararası ticaret politikaları uygulanırken hem çeşitlilik hem de katılım açısından işsizlikle mücadele ekseninde geliştirilen istihdam politikalarına uygun hareket edilmesi kritik önem taşımaktadır.

1.2.3. Vergi Geliri Sağlanması

Hükümetler; ekonomik ve sosyal fonksiyonlarını yerine getirebilmek adına gelir kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. Bu çerçevede çeşitli şekillerde uygulanan dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri, kamu gelirleri içerisinde en büyük paya sahiptir. Kamu harcamalarını finanse etmek için uygulanan vergiler, genel ekonomik yapı üzerinde de belirli etkiler oluşturmaktadır.

Maliye politikası uygulamaları gereği uluslararası ticaret işlemleri üzerinden çeşitli adlar altında vergiler alınmaktadır. Bu kapsamda uygulanan vergilerin büyük kısmı da ithalat işlemleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Vergi gelirleri içerisinde büyük bir payı olan gümrük tarifeleri, iktisadi entegrasyon çalışmaları ve serbestleşme hareketleri doğrultusunda zamanla azalış göstererek belirli ölçüde de olsa yerini eş etkili diğer vergilere bırakmıştır. Katma Değer Vergisi, Özel Tüketim Vergisi, Anti Damping Vergisi ve gözetim işlemlerine bağlı olarak gerçekleştirilen uygulamalar, eş etkili vergiler kapsamında değerlendirilebilmektedir.

Bir ülke ekonomisinin bütçe yapısı analiz edildiğinde bütçe gelirleri içerisindeki önemli payın vergi gelirlerinden oluştuğuna ulaşılabilecektir. Vergi türleri dikkate alındığında da gümrük tarifelerinin ağırlığı açık bir şekilde görülecektir. Söz konusu gelirin gümrük vergisi değil de gümrük tarifi şeklinde ifade edilmesindeki neden de değişik ürün grupları kapsamındaki vergi oranlarının farklı uygulanmasıdır. Dolayısıyla politika araçları çerçevesinde gümrük tarifeleri ve diğer ilişkili vergiler etkin bir şekilde kullanılarak hazinenin gelirleri artırılmaya çalışılmaktadır.

Vergi politikası uygulamalarının uluslararası ticaret işlemleri üzerinde yarattığı etki büyük öneme sahiptir. Bu etkilerin değerlendirilmesinde yaygın olan görüş, gümrük tarifi uygulamalarının ülke ekonomisi açısından tercih edildiği, uluslararası ticaret üzerinde olumlu etkiler oluşturduğu ve diğer vergi araçlarına kıyasla daha fazla tercih edildiği yönündedir (Akdoğan Gedik, 2010: 412). Ülkelerin izlemiş oldukları sanayileşme stratejileri ve içerisinde bulundukları ekonomik konjonktüre göre farklılıklar gösterse de serbest ticaretin hâkim olduğu günümüz piyasalarında ülkelerin çeşitli tarife ve benzeri araçlarla uluslararası ticaret işlemlerine müdahale etmesi bu görüşü destekler niteliktedir.

1.2.4. Yerli Endüstrilerin Yurt Dışı Rekabet Baskısından Korunması

Uluslararası piyasalarda serbest ticaret ilkesi genel geçer olarak kabul edilirken belirli ölçüde de olsa korumacı dış ticaret hala etkisini sürdürmektedir. Özellikle yurt içindeki bebek endüstrilerin gelişim göstermesi adına ithalatı azaltıcı nitelik gösteren politikalara başvurulabilmektedir. Korumacı politikalarla ülkeler bir yandan yerleşik firmaları dış rekabet baskısından korurken, diğer yandan da yerli üreticilerin ölçek ekonomilerinden yararlanabilmelerine olanak sağlamaya çalışmaktadırlar.

Kalkınma aşamasındaki ekonomiler, yurt içi girişimlerin gelişerek çeşitli vadelerde rekabetçi güç elde etmesi noktasında korumacı nitelikte üretimi teşvik edici politikalar izlerler. Genellikle bu ekonomilerdeki yeni gelişim gösteren endüstriler, ilk dönemlerde gelişmiş ülke işletmeleri ile rekabet edememektedirler. Bu bağlamda karşılaştırmalı üstünlük sağlayabilme potansiyelleri yüksek olan bazı endüstriler, ithalat eksensli kısıtlamalar ve yasaklamalarla korunarak, ilgili endüstrilerin küresel rekabet baskılarını karşılayacak duruma ulaşmaları sağlanır (Krugman ve Obstfeld, 1991: 238). Fakat bu süreçte özellikle dikkat edilmesi gereken nokta, korumacılığın optimal seviyeye kadar sürdürülmesidir. Endüstrilerin çeşitli şekillerde korumaya alınması süreklilik gösterdiği durumda bu endüstrilerin gelişimi engellenecek ve endüstriyel tembelleşme oluşacaktır.

Uluslararası ticarete korumacılığın en etkin yolları olan tarife ve kotalar günümüzde etkisini büyük ölçüde kaybetmiştir. Gümrük tarifeleri ile aynı etkiye sahip ek mali yükümlülükler, anti dumping vergisi ve telafi edici vergi uygulamaları yoluyla yerleşik firmalar korunmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte ithalatta gözetim ve lisans uygulaması, sağlık, güvenlik, doğal çevrenin korunması, tüketicinin korunması gibi nedenlere dayalı standart uygulamaları ve çeşitli idari düzenlemeler yoluyla da yurt içi endüstriler yurt dışı rekabet baskısından korunabilmektedir (Özay, 2015: 23).

Ayrıca küresel çapta etkiler meydana getiren ekonomik kriz dönemlerinde işsizlik, enflasyon ve durgunluk gibi makro iktisadi sorunların çözülmesi noktasında da endüstrileri koruyucu nitelikte politikalar uygulanmaktadır. Bu dönemlerde ithalatı azaltıcı ihracatı artırıcı nitelikte politikalar izlenerek mikro ölçekte endüstrilerdeki makro ölçekte de genel ekonomideki durgunluğun önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Ancak burada her bir ülkenin benzer politikalar izleyebileceği düşünülerek ürün ve hedef pazar bazlı farklı bileşenlerde politikalar izlenmelidir.

1.2.5. Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi

Belirli bir piyasa yapısı içerisinde faaliyet gösteren her bir firmanın temel amacı, maksimum kazanç sağlamaktır. Rekabetin yoğun olduğu piyasalarda firmalar fiyat belirleme konusunda söz sahibi olamayacakları için arzu ettikleri karlılığı sağlayamayacaklardır. Ancak rekabet baskısının olmadığı piyasalarda ise fiyat belirleyicisi olarak hareket edecek olan az sayıdaki firma, piyasa aksaklıklarından yararlanarak bu durumu kar artırıcı bir fırsat olarak görecektir. Aksak rekabet piyasalarında daha düşük etkinlik ve verimlilik ile çalışacak bu firmalar, mikro ve makro açıdan birçok ekonomik soruna neden olacaktır.

Küresel rekabetçi baskıların hissedilmediği durumlarda monopolleşme eğilimi içerisinde olan işletmeler, toplumsal refah üzerinde negatif etkiler yaratarak daha düşük kaliteli mal ve hizmetlerin daha yüksek fiyatlardan sunulmasına sebep olacaklardır. Bu durumda yönetimlerin gerekli politika araçlarını kullanarak belirli ölçüde ithalat işlemlerinin önünü açmaları, pazarda rekabet baskısı oluşturacak ve yurt içi işletmelerin de sınırlı kaynaklarını daha verimli kullanmalarını kolaylaştıracaktır (Seyidoğlu, 2013: 144).

Endüstrilerin dış rekabetten korunması etkinsizleşmelere ve tembelleşmelere nasıl neden oluyorsa, yoğun bir şekilde dış rekabete açılması da endüstrilerin büyüyüp gelişmesini olumsuz etkileyebilmektedir. Dolayısıyla korumacı ve serbestleştirici politikaların optimal düzeyde belirlenerek belirli bir denge dahilinde uygulanması gerekmektedir. Piyasa aksaklıklarının giderilmesi adına endüstrilerin bütünüyle uluslararası rekabete açılması ilerleyen dönemlerde işsizlik, büyüme ve ödeme dengesizlikleri gibi sorunlara neden olabileceği için fayda maliyet analizleri yapılarak en uygun bileşene sahip politikaların uygulanması gerekmektedir.

1.2.6. Sanayileşme Politikalarına Uyum Sağlanması

Sanayileşme politikaları ile sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması ve ekonominin rekabet gücünün artırılması amacıyla hükümetler müdahalelerde bulunurlar. Bu süreçte ekonominin sahip olduğu üretim faktörü yapısı, uluslararası iktisadi organizasyonlarca ortaya konulan uygulamalar, ilgili dönem için ekonominin içerisinde bulunduğu konjonktürel yapı ve politik unsurlar yatay ve dikey yapıda bütünlük olarak değerlendirilir. Sonuçta uygulanacak olan sanayileşme politikaları; piyasa yapısı, firma davranışları ve performansını etkilemeye yönelik olarak rekabet politikasını, sanayilerin

yerleşim düzenini ve yapısını etkilemeye yönelik bölgesel gelişme politikasını ve üreticilerin kullanmış olduğu teknolojiyi etkilemeye yönelik inovasyon politikasını etkileyecektir. Gerek ihracat gerek ithalat gerekse de transit ticaret anlamında uluslararası ticaretin önemli bir büyüklük olması uygulanacak sanayileşme politikalarına ayrı bir önem kazandırmaktadır.

Çok sayıda iktisadi doktrine göre büyüme ve kalkınmanın motorunu uluslararası ticari işlemler oluşturmaktadır. Bu görüşe destek sunan çalışmalar da ithalat işlemlerinin belirli ölçüde engellenerek, üretimin iç piyasada gerçekleştirilmesi düşüncesini savunmaktadırlar. Bununla birlikte bu iki düşüncenin de gerçekleştirilmesi aşamasında uluslararası ticaret politikası uygulamalarının büyük etkisi vardır. İhracata yönelik sanayileşme modelinde ihracatın desteklenmesi ve ithal ikameci dönemlerde ithalatın sınırlandırılması politikaları, ilgili hedefin sağlanması konusunda önemlidirler.

Sanayileşme politikaları ekseninde önemli bir konu da uluslararası iktisadi organizasyonlardır. Ülkelerin sanayileşme politikalarını oluşturmaları noktasında üye veya üyelik süreçlerinde oldukları entegrasyonlara uygun hareket etmeleri son derece önemlidir. Uluslararası ticaret, ülkelerin karşılıklı çıkarlarına dayalı olarak gerçekleştiği için ticari faaliyetlerini geliştirmek, yeni pazarlar açmak, refah seviyesini yükseltmek, ekonomik büyümeyi gerçekleştirip kalkınma faaliyetlerini hızlandırmak ve işsizliği azaltmak noktasında ülkelerin iktisadi entegrasyon politikalarına uygun hareket etmesi gerekmektedir.

1.2.7. Uluslararası Piyasalardaki Monopol Güçten Yararlanma

Belirli bir piyasa içerisinde faaliyet gösteren firmaların yapısı, bu yapı içerisinde gösterecekleri davranış ve sonuçta elde edecekleri performans piyasa yapısı ile doğrudan ilişkilidir. Mikro iktisadi temeller çerçevesinde idealize edilmiş piyasalar, tam rekabet piyasalarıdır. Tam rekabet piyasaları; atomisite, mobilite, homojenlik ve açıklık koşullarının bir arada gerçekleşmesinin gerektiği idealsize edilmiş piyasalardır. Bu koşullardan biri veya birkaçı gerçekleşmediğinde piyasa aksak rekabete döner. Monopol yani tekel piyasalar da bir tür aksak rekabet piyasasıdır.

Monopol piyasalarda tüketici tercihleri sınırlandırılıp; aşırı kar oranlarına bağlı olarak fiyatlar yüksek seviyede belirlenip, rekabet baskısının olmamasına bağlı olarak ürünler daha düşük kaliteyle üretilerek toplumsal refahın önüne geçilmiş olsa da uluslararası

piyasalarda sahip olunan monopol güç, daha fazla döviz kazandırıcı işlemler sağlayabilmektedir.

Küresel çapta bazı ülke veya girişimler, bir mal veya hizmetin büyük tedarikçisi konumunda ise, bazı dönemlerde bireysel uygulamalarla veya benzer tedarikçilerle anlaşmalar yapıp ilgili ürünün arzını kısıarak, dış piyasalarda fiyatının yükselmesini ve dolayısıyla da o üründen elde edilen ihracata dayalı gelirin artmasını sağlayabilirler (Seyidoğlu, 2013: 145). Burada üzerinde durulması gereken nokta, bazı dönemlerde ihracatın da kısılabileceğidir. Bir girdi, ekonomideki temel ihtiyaçların karşılanmasında dahi yeterli olmuyorsa, girdinin işlenmesi yoluyla daha fazla ekonomik değer elde edilebiliyorsa ve temel tedarikçi olunan ürünlerde arzın sınırlandırılmasıyla ihracat gelirleri artırılabilir; ihracatı sınırlandırıcı uluslararası ticari politikalar izlenebilir.

1.2.8. Otarşi

İktisadi karar birimlerinin ihtiyaçları ve uluslararası ekonomik yapı değerlendirildiğinde uygulanabilirliği zor olsa da uluslararası ticaret politikaları ekseninde söz konusu olan bir amaç da otarşidir. Otarşi; ülkelerin ekonomik açıdan kendi kendini idare edebilecek yapıya sahip olması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda otarşi yönünde uluslararası ticaret politikası izleyen ülkelerin amacı; uluslararası piyasalar ile ekonomik ilişkilerin minimum seviyeye indirilmesinin sağlanmasıdır. Ancak ülkeler, ne kadar zengin ve bol üretim faktörüne sahip olursa olsun uzun vadede dijit bir dışa kapalı denge yapısı çok mümkün olmamaktadır.

Belirtilen söz konusu bu hedefler genel anlamda iktisadi etki içeren hedeflerdir. Bunların yanı sıra sosyal, askeri, siyasi ve politika bazlı hedefler de olabilmektedir. Böylelikle dış politika çalışmaları, askeri gereklilikler, ahlaki değerler, çevrenin korunması, ulusal güvenlik ve sağlıklı yaşam unsurları da dış ticaret politikası uygulamalarının hedefleri arasında gösterilebilmektedir (Parasız ve Ekren, 2013: 67).

1.3.Uluslararası Ticaret Politikası Uygulamalarındaki Araçlar

Serbest ve korumacı dış ticaret politikalarına ilişkin tartışmalar, her dönemde üzerinde durulan bir konu olmuştur. Bu tartışmaların özünde devletler ve uluslararası ticaret politikalarına temel teşkil eden genel ekonomi politikaları yer almaktadır. Ülkeler; sahip oldukları ekonomik ve coğrafi yapı, üretim faktörleri bileşeni ve üretim yapısı, ticari alışkanlıklar ve uluslararası bağlantılarını göz önünde bulundurarak çeşitli kapsamlarda

uluslararası ticaret politikaları uygulamakta ve uluslararası ekonomik ilişkilerine yön vermektedirler.

Serbest ticaret ve korumacı politika tartışmaları devam ederken; küreselleşme eğilimi, hızlı nüfus artışı ve ihtiyaçların farklılaşmasına bağlı olarak ülkeler birbirleri ile daha yoğun ticaret yapmaya başlamışlardır. Küresel ölçekte uluslararası ticaret hacminin artırılması amacıyla öncelikli olarak 1948 yılında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması imzalanmış, ilerleyen süreçte de bu anlaşma yerini Dünya Ticaret Örgütü'ne bırakmıştır. Uluslararası ticari alanda yer alan entegrasyonların temelini oluşturan bu iki birlik ile, uluslararası ticareti kısıtlayan önlemler ortadan kaldırılarak küresel ticaret hacminde artışın sağlanması ve serbest ticaretin ülkeler tarafından benimsenmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Uluslararası ticarete korumacı politikaları benimseyen ülkeler de bu çalışmalara karşı alternatif korunma önlemleri tercih ederek kendi ekonomilerini dış rekabetten korumak istemektedirler (Elitaş ve Şeker, 2017: 52).

İktisadi birleşme hareketlerinin temel amacı, ülke ekonomilerindeki büyümeyi hızlandırmaktır. Bu çerçevede diğer değişkenler sabitken iktisadi entegrasyona dahil olan ülkelerin büyüme oranları artar ve uzun dönemde kaynak dağılımı daha etkin yapıya dönüşür. Dinamik etkiler ile yeni yatırımlar artar, üretken kaynakların daha etkin kullanımı sağlanır, mevcut dışsallıklardan yararlanma hızlanır ve rekabet baskısının artış göstermesiyle ekonomik anlamda etkinlik artar. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere olumsuz etkiler de ortaya çıkabilecektir. Az gelişmiş ülkelerdeki yatırım ve nitelikli insan kaynağının birlik üyesi olan göreceli gelişmiş ülkeye doğru yönelmesi, az gelişmiş ülkeyi daha da fakirleştirebilecektir (Haykır Hobikoğlu, 2007: 67). Bu çerçevede ülkelerin birlik uygulamalarına ve kendi ekonomik dinamiklerine göre politika araçları kullanmaları kritik önem taşımaktadır.

Ekonomilerde uluslararası ticaretin özendirilmesi, uluslararası ticari işlemlere kısıtlama getirilmesi veya dış ticaret faaliyetlerinin yapılış biçimlerinin revize edilmesi yönünde düzenleme yapılırken dolaylı veya dolaysız etki yaratacak farklı araçlar kullanılmaktadır. Bu araçlar, maliyetlerin farklılaşması şeklinde etkiler oluştururken; miktar bakımından da etkiler yaratabilmektedir.

Temelde uluslararası ticaret politikası uygulamalarındaki araç gümrük tarifeleridir. Fakat globalleşme eğilimlerine bağlı olarak söz konusu olan dış ticaret serbestisi mantalitesi

kapsamında gümrük tarifelerinin uygulanmasının sisteme olumsuz etki verebileceği düşüncesi hakim olmaktadır. Dolayısıyla çok sayıda tarife dışı araç, gümrük tarifeleri yerine uygulama alanı bulmaktadır.

1.3.1. Gümrük Tarifeleri

Gümrük tarifeleri, genel olarak ülkenin gümrük hatları içerisine ithalat yapılması sürecinde ithalata konu mal üzerinden tahsil edilen vergilerdir (Robertson, 1972: 15). Vergi yerine tarife denilmesinin sebebi, ithalatta söz konusu olan mal gruplarına uygulanan vergi oranlarının değişiklik göstermesidir. Tarifeler, ithalatı gerçekleştirecek ürünün maliyetini yükselteceği için iç piyasada üretilen malları göreceli bir şekilde cazip hale getirecek ve yerleşik firmaların ticari faaliyetlerini olumlu olarak etkileyecektir.

Tarifeler; idare tarafından spesifik, ad valorem veya karma usulde belirlenebilmektedir (Krugman ve Obstfeld, 1991: 173). Verginin hesaplanması aşamasında vergiye temel teşkil edecek bedelin litre, metre, kilogram ve tane gibi miktarsal açıdan hesaplandığı vergi biçimine spesifik vergi, vergi bedelinin hesaplanması sürecinde uzunluk, ağırlık, adet gibi miktar eksenli unsurların değil de vergiye konu olacak ürünlerin bedelinin dikkate alındığı hesaplama türüne ad valorem vergi denir. Mal ve hizmet ithalatı sürecinde söz konusu her iki sistemin de kullanılabildiği vergileme usulüne de karma vergilendirme denilmektedir.

Tarifeler; koruyucu, engelleyici ve hasılat sağlayıcı tarife olarak üç şekilde incelenir. Bu ayırımdaki temel amaç, ilgili tarifenin ithalat hacmini hangi oranda etkileyeceğidir. İthal edilecek mallara uygulanacak tarife, ithalatı bütünüyle engelliyorsa yani ithalat yerine tamamen yerleşik üretim ikame edilebiliyorsa engelleyici nitelikte tarifeden; ithalat tamamen değil de kısmi ölçüde azalış gösteriyorsa koruyucu nitelikte tarifeden; tarifeler aracılığıyla ithalatın hiçbir şekilde önüne geçilemiyorsa hasılat nitelikli tarifeden söz edilir. Hasılat tarifesi olarak belirtilmesinin sebebi de, ithalatın azaltılamaması karşısında devletin gelir sağlamasıdır. Engelleyici tarifeyle söz konusu üründen sağlanacak vergisel gelir sıfırlanırken, koruyucu tarifeyle de vergisel gelir düşmektedir (Ünsal, 2005: 296).

Gümrük tarifeleri, bir taraftan vergisel gelir sağlarken bir taraftan da yatırım, tüketim, üretim, ithalat ve gelir dağılımı gibi farklı ekonomik büyüklükleri etkileyecektir. Önceki dönemlerde gümrük tarifesi uygulanmayan bir mala yeni getirilen gümrük tarifesi uygulanması, ilgili malların ithalat maliyetini artıracaktır. Malların fiyat seviyelerinin

yükselmesi üretim faaliyetlerinin bir kısmının iç piyasaya yönelmesini, tüketimin belirli ölçüde azalmasını ve hasılatın küresel girişimler arasında yeniden dağılımını sağlayacaktır. Fiyatların ve gelir dağılımının farklılaşması, birçok iktisadi büyüklüğü yeniden etkileyerek farklı sektörlerde de etkiler meydana getirecektir. Ayrıca gümrük tarifesi uygulayan ülke büyük ölçekli bir ülke ise, ilgili malların dış ticaret hareketi değişeceği için malların fiyatlarında değişimler gözlemlenebilecektir.

Sonuçta, ithal edilen mallara uygulanacak gümrük vergileri, ithalat işlemlerini daha yüksek maliyetli bir hale dönüştürerek, iç piyasadaki üretimin artmasını sağlar. Bununla birlikte ithal mallara uygulanan gümrük tarifeleri, ithalata dayalı malların maliyetinin artırması dışında, ilgili malların fiyatlarının düşmesine ve böylelikle de yerleşik üretimin daha da azalmasına sebep olabilir (Metzler, 1949: 28). Uluslararası iktisadi yazımda bu ekonomik durum, Metzler Paradoksu olarak bilinir. Gümrük vergisi uygulayan ekonominin küresel ölçekte söz sahibi bir ekonomi olması durumunda ilgili ihrac piyasasını kaybetmek istemeyen hakim ülke, getirilen vergiden daha fazla miktartlı bir indirim sunarak bir tür damping yaklaşımıyla ilgili piyasadan çekilmeyebilir. Dolayısıyla ithal ürünün fiyatı yükselmek yerine düşmüş olacak ve ithalatın yerini iç piyasa üretiminin alacağı düşüncesi de belli oranda sınırlandırılmış olacaktır.

1.3.2. Tarife Dışı Araçlar

Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren küresel ölçekteki iktisadi birleşmelerin sayısının artması, bilgi teknolojileri alanındaki gelişmeler ve ulaşım altyapılarındaki hızlı ve yeni yapılanmalar, gümrük tarifelerinin tedrici bir şekilde kaldırılması düşüncesiyle dış ticaret işlemlerinin önemli boyutlara ulaşmasını sağlamıştır. Diğer bir yandan da iktisadi büyüme ve kalkınmanın sürdürülebilir bir yapıda hızlandırılması, tam istihdama doğru yönelme çalışmaları, uluslararası rezervlerin ve üretim hacminin artırılması nedenleriyle iktisadi faaliyetlerin işleyişine yönelik müdahaleler artırılmıştır. Dolayısıyla ülke ekonomilerinde bir taraftan serbestleşme çalışmaları yaşanırken, bir taraftan da müdahaleci iktisadi politikalar izlenmeye çalışılmıştır (Robertson, 1972; 35). Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde ortaya çıkan bu paradoks nitelikli politikalar, gümrük tarifelerine alternatif politika araçları geliştirilmesi gereksinimini gündeme getirmiş ve çok sayıda yeni araç geliştirilmiştir.

Uluslararası ticari politika araçlarını kaleme alan çok sayıda akademik çalışmada; gümrük tarifesi dışındaki politika araçları farklı ayırmalara tabi tutularak konu edilmiştir. Bu tez çalışmasında tarife dışındaki bütün araçlar tarife dışı araçlar başlığı altında işlenecektir.

1.3.2.1.İthalat Kotaları ve İthalat Yasakları

Ekonomi yönetimlerinin ithalata yönelik olarak miktar açısından getirdiği doğrudan sınırlandırmalardır. Global nitelikte kota, tahsisli kota ve gümrük tarife kotaları şeklinde üç farklı türde kota uygulanmaktadır. İthalat işleminin gerçekleştirileceği ülke ya da ithalatı yapacak ekonomik birim konularına yer vermeksizin net bir şekilde tüm işletmelerin tüm ülkelerden yapacağı ithalata kısıtlama getiren kotaya global kota; ithalat işleminin önceden çeşitli kriterlere göre belirlenmiş olan işletmelere verilen lisanslarla kısıtlanmasını içeren kotalara tahsisli kota denilmektedir. Tarife kotaları da temel olarak ikili gümrük vergisi uygulamasını içerir. Bu kapsamda belirli bir miktara kadar cari dönemde uygulanan vergi oranı, belirlenen miktar aşıldıktan sonra da nispeten yüksek oranlı gümrük tarifeleri işleme alınır (Han, 2004: 151).

Kotalar hususunda en çok gündeme gelen konulardan biri gümrük tarifeleri ile kotalar arasındaki farklılıklardır. Kota uygulamaları, gümrük tarifeleri ile kıyaslandığında daha katı araçlardır. Bu çerçevede uygulanan gümrük vergileri malın fiyatını ne ölçüde yükseltirse yükseltsin istenen miktarı ithal edebilme şansı sunulurken, kota uygulamalarında ithalat işlemlerinde belirli bir miktar kısıtı vardır. Kota uygulamaları, hazineye vergi geliri sağlamazken, gümrük vergilerinin artırılması ithal ürün miktarını çok etkilemediği sürece kamusal gelirleri artıracaktır. Kotalar, özellikle malların iç piyasadaki fiyatlarını yükselttiğinde kaçakçılık ve karaborsa gibi kayıt dışı işlemlere sebep olabilecektir. Tahsisli kotalarda firmalar, lisans hakkı sağlayabilmek için yasa dışı yöntemlere yönelebileceklerdir.

Genel anlamda kotalar, ithal ürününün iç pazardaki fiyatını yükseltecektir. Diğer taraftan ithalat lisansını elinde bulunduran az sayıdaki ithalatçı firma, malları iç pazarda yüksek fiyatlardan satacak ve önceki dönemlere kıyasla daha yüksek kazanç sağlayacaklardır. Bu bağlamda küresel piyasalardaki fiyat ile lisansı elinde bulunduran ithalatçı firmaların iç piyasalarda uyguladıkları fiyat arasındaki farka, kota rantı denir. Ekonomi yönetimleri, ithalat kotaları yerine gümrük tarifesi uyguladıklarında kota rantı olarak oluşacak bedel, vergi geliri şeklinde hazineye yansıyacaktı (Krugman, Obstfeld ve Melitz, 2012: 206).

Kotalar; bazı dönemlerde ülke ve ürün özelinde ithalat yasağı olarak da uygulanabilmektedir. Ülkeler; farklı sosyal, siyasal, çevresel ve iktisadi sebeplerle mal ve/veya ülke eksenli kriterler dahilinde ithalat işlemlerine yasaklama getirebilirler. İthalat yasakları sayesinde kotadan beklenenden daha şiddetli bir etki oluşturularak ilgili mal ve hizmetlerin dolaşıma girmesi bütünüyle engellenebilir.

1.3.2.2.Gönüllü İhracat Kısıtlamaları

Bu araç, ihracat kotaları olarak da bilinir. İhracatçı niteliğindeki ülke kendi isteğiyle değil de kendisinden daha baskın ve gelişmiş olan ithalatçı ülkenin tehdit şeklindeki yaklaşımlarıyla ihracatına kısıtlama uygulayabilir. Bu bağlamda ihracat kotaları, ihracat yapılan ülke ekonomisinin ithal ettiği ürün miktarını azaltma yönündeki tehdidine karşın, ihracatçı ülkenin ihraç miktarını ithalatçı ülkeyle anlaştığı seviyede tutması yönünde kota yapısına benzer nitelikte aldıkları önlemler olarak ifade edilebilir (İncekara, 1995: 41).

Dış ticaret faaliyetlerindeki serbestleşme hareketleri, ihracat kotalarını cazip hale dönüştürmüştür. Ülke ekonomileri, ithalata kısıtlama veya yasaklama getirdiklerinde serbest ticaret politikasına aykırı hareket etmiş olacaklar ve böylece kotalar ve yüksek gümrük tarifeleriyle alternatif yollara başvurulmasına sebep olabileceklerdir. Fakat, gönüllü ihracat kısıtlamaları ile ithalat üzerindeki sınırlandırmaların ihracatçı tarafından gerçekleştirilmesi ülkeyi avantajlı duruma getirecektir.

1.3.2.3.Döviz Kontrolleri

Dış ticareti yurt içi ticaretten ayıran en temel unsurlardan biri, dış ticaret işlemlerinin yabancı paralarla gerçekleştiriliyor olmasıdır. Serbestleşme hareketleriyle birlikte döviz işlemlerinin belirli riskler taşıması, küresel arz ve talebin biçimlenmesinde döviz kurunun önemli olması ve döviz kurunun çok sayıda iktisadi gösterge üzerinde etkili olması kuru kontrol altına alan politikaların gündeme gelmesine ortam hazırlamıştır. Geçmiş yıllar değerlendirildiğinde kurun tamamen ekonomi yönetimlerince belirlenip ilan edildiği sabit döviz kuru sistemi, kurun müdahalesiz olarak tamamen piyasadaki arz ve talebe göre şekillendiği dalgalı döviz kuru sistemi ve her iki sistemin de uygulandığı karma döviz kuru sistemlerinin kullanıldığı bilgisine ulaşılabilmektedir.

Pür sabit döviz kuru sisteminin kullanıldığı ülke veya dönemlerde uygulama alanı bulan ve kambiyo denetimi olarak da ifade edilen döviz kontrolleri; para piyasalarına yapılan ekonomik müdahalelerdir. Burada yabancı para eksenli işlemler, hükümet kontrolündedir

ve hükümetler önceden planladıkları bir kurum vasıtasıyla döviz giriş ve çıkışlarını belirli bir sistem doğrultusunda yönetirler (Seyidoğlu, 2013: 201). İhracatçıların, elde ettikleri yabancı paraları belirlenen süre zarfında ilgili kuruma teslim etmeleri ve lüks ürün ithalatı yapacak işletmelere döviz tahsisinin gerçekleştirilememesi, döviz kontrolüne örnektir.

Yabancı para kontrolleri alanında uygulanabilen bir yöntem de çoklu kur sistemidir. Bu kur sistemi sayesinde taraflara ya da mallara göre farklılaştırılmış kurlar uygulanır. Dış ticaret yapan firmalara farklı kurlar uygulanması, ithalatçı firmalar arasında dış ticarete konu malın niteliğine göre farklı kurlar uygulanması bu sistemin temelini oluşturur. Hammadde veya ara malı madde ithal ederek buna iç piyasalarda katma değer sağlamak için döviz talebinde bulunan firmaya daha düşük kurdan döviz sağlanıp, lüks tüketim malı ithal edecek işletmelere göreceli yüksek kur uygulanması, çoklu kur yöntemine örnektir.

1.3.2.4.İhracat Sübvansiyonları

Dış ticaret işleminde bulunan her ülkenin temel amacı, döviz gelirlerini artırmaktır. Kalkınma ve büyümenin sürdürülebilir bir yapıda sağlanması, dış ödemeler dengesizliklerinin giderilmesi, kamu bütçesi açıklarının kapatılması, işsizliğin azaltılması ve ekonominin uluslararası rekabet edebilirliğinin sürekli olarak iyileştirilmesi açısından ihracat eksenli döviz gelirlerinin büyük önemi vardır. Bu çerçevede ülkeler gerek iç piyasalar gerekse de küresel piyasalar özelinde yaptıkları çeşitli analizlerle işletmeleri, ihracat işlemlerine teşvik etmeye çalışırlar.

Sübvansiyon, genel anlamda destek veya teşvik anlamına gelir. İhracat sübvansiyonları da ihracat yapan işletmelere spesifik veya ad valorem yapıda sunulan ödemelerdir (Krugman ve Obstfeld, 1991: 187). İhracat sübvansiyonları ile desteklenen yerleşik firmalar, aldıkları dolaylı veya dolaysız desteklerle yurt içi piyasaya kıyasla küresel pazarlarda daha düşük fiyatlara ürün satarlar. Dolaysız teşvikler sayesinde maddi destek edinilirken; dolaylı teşvikler sayesinde düşük faizli ve uzun vadeli kredi kullanımı, pazar araştırmaları desteği, uluslararası ticari riskler karşısında sigorta sağlanması, uluslararası ihtisas fuarlarına katılım, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine yönelik vergi muafiyet ve istisnaları gibi destekler elde ederler (Ünsal, 2005: 345).

İhracatçılara yönelik sübvansiyon uygulamaları, ihraç piyasalarında bir tür damping etkisi oluşturduğu için muhabir ülke ilgili malın fiyatının uluslararası piyasalardaki fiyatına getirilmesi için farklı girişimlerde bulunabilir. Göreceli olarak düşük olan ithalat fiyatının

iç pazarı olumsuz etkilediği kanaatinde olan ithalatçı ülke, düşük fiyatla ihracat yapan ülkelerdeki malların satın alım maliyetini yükseltmek için telafi edici nitelikte vergi uygulamalarına yönelebilir. Önemli bir tarife dışı politika aracı da olan bu vergilendirme yöntemi ile göreceli olarak ucuz olan ithal malın eski fiyatına geri dönmesini sağlamak için iç pazardaki fiyat ile ithal malın fiyatı arasındaki fark ölçüsünde ilave vergi getirilir. Bu bağlamda düşük fiyat ile ülke piyasasına girmeye çalışan ihracatçı firmaların kendi ülkesinden sağladığı sübvansiyon eksenli etki azaltılmaya çalışılır (Ertürk, 2010: 114).

1.3.2.5.Yurt İçi Üreticiyi Koruyucu Nitelikteki Politikalar

Serbest ticarete yönelik hareketler, yeni kurulan veya gelişme aşamasında olan yurt içi endüstrilere olumsuz etkiler verebilmektedir. Yurt içi piyasalara kıyasla ithal ürünlerin daha düşük fiyatlı olması durumunda, rasyonel hareket ede yerleşik iktisadi karar birimleri taleplerini ithal ürünlere kaydıracaklardır. Dolayısıyla iç piyasadaki ürünlere yönelik talep azalacak ve yeterli tüketim ile beslenemeyen yerleşik firmaların üretim ve yatırım eğilimleri azalış gösterebilecektir. Bu durum, mikro ölçekte işletme faaliyetlerine zarar verirken; makro ölçekte de büyüme, kalkınma, enflasyon, istihdam, kamu bütçesi ve ödemeler dengesi gibi iktisadi büyüklüklere zarar verecektir.

Böyle dönemlerde serbest dış ticaret sistemine doğrudan veya dolaylı zararlar vermemek için tarifeler, kotalar ve yasaklamalar yerine ithalata rakip endüstrilere açık veya örtülü sübvansiyonlar sunularak, yurt içi firmaların rekabetçi güçleri artırılır. Dolaysız sübvansiyon sayesinde iç piyasalardaki fiyat ile ithal ürün fiyatı arasındaki fark ölçüsünde yurt içi firmalara ödeme yapılarak ürün fiyatı, ithalat fiyatına eşitlenmeye çalışılır. Burada tüketici niteliğindeki birimler de yüksek iç piyasa fiyatlarına maruz kalmadıkları için ekonomik refah da olumsuz etkilenmemiş olacaktır. Fakat doğrudan sübvansiyonların bütçeden sağlanıyor olması, kaynağını vergilerin oluşturması ve kamusal kaynakların etkinsiz yatırımlara yönlendirilebileceği sebepleriyle dolaylı sübvansiyonlar nispeten daha çok tercih edilmektedirler. Dolaylı sübvansiyonlar ile düşük faizli ve bol kredi, yatırımlara fiziki alan temini, vergi destekleri, yatırım indirimleri gibi maliyetleri düşürücü; ancak direkt ödeme içermeyen araçlarla teşvik sağlanır (Seyidoğlu, 2013: 212).

Yerleşik işletmelere sağlanan desteklerin öğrenme etkisi sayesinde ortalama maliyetleri düşürmesi beklenmektedir. Fakat destek sunulan endüstrilerin yeni kurulmuş olması ve büyük bir kısmının tasarruf oluşturma eğilimlerinin düşük olması nedenleriyle bu endüstri

firmaları, destekleri sürekli bir şekilde talep etmektedirler. Bu bağlamda ekonomi yönetimlerinin belirli bir endüstriye yönelik olarak sundukları sübvansiyonları uygun düzeyde ve tedrici bir şekilde durdurarak, ileride rekabetçi güç kazanabilme potansiyeli yüksek başka endüstrilere odaklanmaları gerekmektedir.

1.3.2.6.Teknik Engeller

Bütün yönetim sistemlerinde ülke yönetimlerinin temel ve asıl amacı, halk sağlığı ve kamu güvenliğinin sürdürülebilir bir şekilde sağlanmasıdır. Üretim, yatırım ve tüketim gibi temel ekonomik faaliyetler için oluşturulan birçok teknik düzenleme ve kalite standartları, görünmez bir engel niteliğinde uluslararası ticarete sınırlandırma getirmektedir. Bu bağlamda sağlık eksenli düzenleme ve önlemler, endüstriyel kalite standartları, etiketleme ve paketlemeye yönelik düzenlemeler gibi birçok mevzuatsal düzenleme, belirli mal veya mal gruplarının ülkenin gümrük sınırları içerisine girmesini engeller niteliktedir (Robertson, 1972: 43).

Teknik düzenlemeler hususunda üzerinde durulan önemli bir nokta da kamu kesiminin girdi temini yaparken çıkmış olduğu ihalelerde yerli ürün satın alma zorunluluğu şartıdır. Ekonomik sistem içerisinde işletmeler ve hane halkı gibi kamu kesiminin de hizmet gösterdiği faaliyet alanına özgü çeşitli ürünlere gereksinimi olmaktadır. Fakat kamu kesiminin satın alma süreci, diğer iktisadi birimlerden farklı olarak büyük ölçüde ihale usulüne dayanmaktadır.

Gerek yerel gerekse de merkezi idarelerin ihale sürecinde teknik ve diğer şartları belirlerken yerli ürün satın alımı zorunluluğu getirmesi, işletmelerin yurt dışı mal ve hizmetlerle ihalelere girmesinin önünde bariyer oluşturacağı için yerli üretici otomatik olarak korunmuş olacaktır (Ünsal, 2005: 354). Fakat burada sunulan faaliyetlerde etkinlik ve verimliliğin bozulmaması adına fayda ve maliyet analizlerine dayalı uygulamaların kontrollü bir şekilde yönetilmesi kritik önem taşımaktadır.

1.3.2.7.Bağlı Muamele

Bağlı muamele, bağlı ticaret olarak da adlandırılmaktadır. Bağlı ticaret, ihraç veya ithal edilen mal, hizmet veya teknoloji transferi bedelinin kısmen veya tamamen mal, hizmet, teknoloji transferi veya kısmen döviz ile karşılanması durumunda söz konusu olan dış ticaret işlemidir (Çalış, 2005: 13).

Bağlı muamele işlemleri ile gerçekleştirilen takas süreçlerinde ilgili ürün özelinde ya döviz çıkışı tamamen durdurulmakta ya da en düşük seviyeye indirilmektedir. Dolayısıyla ithalat, belirli bir birim ihracat ile karşılanarak kambiyo tedbirlerine uyum sağlanmaya çalışılmaktadır. Bağlı muamele işlemleri, “Takas veya Bağlı Muamele Yoluyla Yapılacak İhracata İlişkin Tebliğ” ile mevzuatta yer almaktadır.

BÖLÜM 2: ULUSLARARASI TİCARETE YÖNELİK TEŞVİKLER

Uluslararası ticari işlemlere açık her bir ülke, maliyetlerini düşürüp uluslararası piyasalarda sürdürülebilir rekabet gücü elde etmek adına dış ticaret işlemleri gerçekleştirirler. Bu çerçevede ülkelere göre ağırlıkları değişim gösterse de ülkelerin uluslararası ticari yapısı; üretici niteliğindeki ihracatçılar, yurt içi piyasalardan tedarik ettiği ürünleri ihraç eden tedarikçi niteliğindeki ihracatçılar, üretimde kullanacağı girdiyi ithal eden üretici niteliğindeki ithalatçılar ve yurt dışı piyasalardaki ürünleri ithal edip yurt içi piyasalardaki üretici veya tüketicilere satan ithalatçılardan oluşur.

İthalatın sınırlı seviyede ve özellikle de girdi ithalatı şeklinde gerçekleşip, ihracatın da yoğun şekilde üretici ihracatı olması beklense de ülkelerin mikro ve makro iktisadi yapılarına göre bu bileşen farklılık göstermektedir. Bu kapsamda ihracat ve ithalatçılar farklı şekillerde sınıflandırıldığı için dış ticaret alanında faaliyet gösteren bu firmalara sağlanan teşviklerin de farklı olması söz konusu olmaktadır. Örneğin girdi ithal edip ürettiği ürünleri yurt içi piyasalara sunan firmalara sağlanan teşvikler farklı bir boyut gösterirken, ithal ettiği girdiye dayalı ürettiği ürünleri ihraç eden firmalara sunulan teşvikler farklı bir boyuttadır.

Uluslararası ticaret yapan firmalarının sağlayacağı makroekonomik katma değer son derece önemlidir ve teşviklerin belirleyici unsurları arasındadır. Dolayısıyla temel amacı ihracatın nitelik ve nicelik açısından geliştirilmesi olan uluslararası ticaret teşviklerinin çok büyük bir bölümü ihracatçı kuruluşlara ve özellikle de üretici niteliğindeki ihracatçı kuruluşlara sunulmaktadır.

Uluslararası ticaret eksenli destekler, genel olarak mevzuatlarla belirlenmekte ve dış ticaret işlemi öncesi veya sonrasında yararlanacak iktisadi birime yurt içi veya yurt dışı fonlarla sunulmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde Ekonomi Bakanlığı tarafından sunulan İhracat Teşvikleri, Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri, Vergi, Resim ve Harç İstisnaları, Türk Eximbank Destekleri ve Serbest Bölge Uygulamaları temel teşvik araçları olarak bütünleşik bir şekilde ele alınacaktır. Bölümde son olarak Türkiye'deki dış ticaret verilerine yer verilerek Türkiye'nin dış ticaret kompozisyonu ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

2.1. Teorik Açıdan Teşvikler

Klasik iktisat doktrinde görünmez el mekanizmasına bağı olarak hükümetlerin serbest piyasa ekonomisine müdahale etmemesi beklenir. Bununla birlikte yapılan birçok çalışma, az sayıda piyasanın bu esasa dayalı olarak çalıştığını ortaya koymuş ve oluşan monopolistik veya oligopolistik piyasa yapılarına bağı olarak görünmez elin etkin bir şekilde kaynakları dağıtamadığını ve pazarın tüketiciler aleyhine bozulduğunu ortaya koymuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 3). Dolayısıyla piyasalara müdahale araçlarından biri de teşvikler olarak literatüre katılmıştır. Gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere kadar birçok ülke yönetimi, ilgili kurumları aracılığıyla ekonomik ihtiyaçlarına göre farklı programlar aracılığıyla çeşitli endüstrilere teşvikler sunmaktadır.

Her bir ülkenin izlemiş olduğu ekonomi politikasına uygun bir teşvik sisteminin olması, son derece önemli bir konudur. Küreselleşme ve bölgeselleşme hareketlerinin yoğun bir gelişim gösterdiği günümüz uluslararası ekonomik sisteminde sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma amaçlarının gerçekleştirilmesi için her ülkenin kendi dinamiklerine göre amaç, araç ve yapı bütünlüğünün sağlandığı bir teşvik sistemine sahip olması gerekmektedir. Çeşitli araçlarla uygulanan teşviklerin ekonomik büyüklüklere doğrudan etki edebiliyor olması ve bu etkinin diğer birçok araca kıyasla göreceli olarak daha kısa sürede gerçekleşebiliyor olması, teşviklerin güçlü yanlarını ortaya koymaktadır.

Teşvik kavramı farklı şekillerde ifade ediliyor olsa da genel olarak, çeşitli iktisadi aktivitelerin diğer aktivitelere kıyasla daha hızlı, fazla ve sürdürülebilir gelişmesini sağlamak amacıyla, kamu otoriteleri tarafından çeşitli araçlara sunulan nakdi ve/veya gayri nakdi destek ve özendirme şeklinde tanımlanabilir (Üzümcü ve Doğan, 2001: 300). Tanımdan da anlaşılacağı üzere teşvikler, bir refah kazanımı sağlayacaktır. Teşvikler, üreticilere bir maliyet desteği sunarak öngörülenden daha fazla kazanç sağlama imkânı sağlayacakken, tüketicilere de ilgili ürünleri daha düşük fiyattan satın alabilme imkânı sağlayacaktır.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde genel ekonomik teşvikler arasında en çok kullanılan kalemlerinden biri ihracat teşvikleridir. İhracata yönelik teşvikler, ihraç edilecek ürünün tedarik aşamasından başlayarak üretim, pazarlama ve nihai tüketiciye ulaşma sürecinde çeşitli yöntemlerle ihracatın özendirilmesidir (Ersungur ve Noyan Yalman, 2009: 82). Dolayısıyla ihracat teşviklerinden beklenen temel amaç, girdi tedarikinden uluslararası

piyasalara ürün sunum süreçlerine kadar ihracatçı niteliğindeki firmaların desteklenerek mikro ölçekte firma ve endüstrinin makro ölçekte de ekonominin rekabet gücünü artırmaktır.

İhracatın artması, özellikle döviz rezervi sorunu yaşayan gelişmekte olan ülkeler için kritik önem taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde uygulanan iktisat politikaları, genel ekonomik istikrarı sağlayarak iktisadi kalkınmaya hız kazandırmaktadır. Bu tür ülkelerin ihracat bileşeni genellikle tarım ürünlerinden oluşmakta ve bu ürünlerin ihracatının sınırlı düzeylerde kalması, ülkelerin ödemeler dengesini olumsuz etkilemektedir. Bu çerçevede gelişmekte olan ülkelerde ihracatın teşvik edilmesi, ihracat ürün bileşeninin nitelik ve nicelik açısından geliştirilmesi önemlidir (Coughlin ve Cartwright, 1987: 448).

Teşvikler, nakdi veya gayri nakdi nitelik gösterebilmektedir. Nakdi teşvikler, bütçeden veya kamu tarafından yönetilen bir ulusal veya uluslararası fondan sağlanan ve belirli bir girişimciye, endüstriye veya bölgeye verilen parasal desteklerdir. Gayri nakdi teşvikler ise, finansal açıdan girişimcilere çeşitli faydalar sağlayan ve genellikle maliyet ekseninde farklı bileşenlerde avantajlar sunan desteklerdir (Özkarabüber, 2003: 21). Bu kapsamda bankalar tarafından sunulan özellikli ihracat kredileri, nakdi teşvikler gibi değerlendirilirken, ihracatçı firmalara sunulacak Katma Değer Vergisi iadesi gayri nakdi teşviklere örnek oluşturabilecektir.

Diğer taraftan teşvikler, doğrudan ve dolaylı teşvikler olmak üzere de ikiye ayrılmaktadır. İlgili ekonomik birime doğrudan düşük faizli borç para ya da hibe şeklinde sunulan teşvikler doğrudan teşvikleri ifade etmektedir. Dolaylı teşvikler ise, ilgili kuruluşa iktisadi faaliyetlerini gerçekleştirdikten sonra sunulan KDV istisnası ve gümrük vergisi muafiyeti gibi desteklerden oluşmaktadır. Doğrudan teşvikler ekonomik aktivitenin gerçekleştirilmesi esnasında girişimcinin üzerindeki maddi yüke ortak olurken, dolaylı teşvikler faaliyetin veya faaliyetlerin gerçekleştirilmesinden sonra ilgili ekonomik aktivitenin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 4).

2.2.Uluslararası Ticari Faaliyetlere Sunulan Teşvikler

Üretim ve ticaretin küresel boyut kazandığı günümüz ekonomilerinde ülkelerin, gümrük hatları dışı ile yaptığı ticari işlemler birçok açıdan büyük önem arz etmektedir. Küresel ölçekteki ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyi incelendiğinde hiçbir ülkenin otarşik yapı ile kalkınmasının mümkün olmadığı görülmektedir. Çünkü ülkelerin sahip olduğu

Üretim faktörleri ve teknolojik gelişmeler, değişen ve gelişen ihtiyaçları karşılar nitelik göstermemektedir.

Genel olarak literatür incelendiğinde az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin düşük tasarruf, yatırım ve verimlilik yoğun yapılarının ihracat artışlarıyla değiştirilebileceği anlaşılmaktadır. İhracat gelirleri ile sermaye birikimi sağlanmış olabilecek ve kalkınma hareketleri hız kazanabilecektir. Bu bağlamda ihracat faaliyetleri sonucu sağlanacak döviz gelirleri ile belirli ölçüde i ve dış borçlanma azalacak ve ekonomik büyümenin finansmanı göreceli olarak iyileşme gösterecektir. Dolayısıyla ihracatın önemi, bu noktalarda ortaya çıkmaktadır.

Sanayileşme girişimlerine yeni başlayan ekonomilerde ilk sanayileşme stratejileri genel olarak ithal ikameci büyüme modeline dayanır. Bununla birlikte bu stratejinin ilerleyen dönemlerde sorunlar oluşturmasına bağlı olarak ekonomi yönetimleri ihracata dayalı büyüme stratejisine geçiş yapmışlardır. İthal ikameci sanayileşmenin ilk aşamaları atlatıldıktan sonra ithalatın devam etmesi üretim maliyetlerini artırmaktadır. Sonuçta ithal ikamesiyle tasarruf edilen yabancı paranın iç kaynak maliyeti, ihracat yoluyla elde edilen dövizin iç kaynak maliyetini aşmakta ve bu fark zaman içinde giderek artmakta ve ekonomik büyüklükleri olumsuz etkileyebilmektedir (Ayanoğlu, 1994: 7).

Bir lke ekonomisinin ihracat eksenli gösterdiği performans, kalkınma sürecinin itici gücünü oluşturmaktadır. Böylelikle ekonomiler, uluslararası ticarete ayrı bir önem vermekte ve küresel piyasalarda sürdürülebilir rekabet gücü elde etmek için ihracatın gelişmesine katkıda bulunacak stratejiler geliştirmektedir. Bu bağlamda ihracatın nitelik ve nicelik açısından geliştirilmesine yönelik olarak uygulanan teşviklerin önemi çok büyüktür.

Genelde dış ticarete ve özelde de ihracata yönelik olarak uygulanan teşvikler, farklı ekonomik birimlerce farklı kapsamlar ve türlerde uygulanmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde bütünlüğü sağlayacak ve Türkiye’de uygulama alanı bulan teşvikler; İhracata Yönelik Devlet Yardımları, Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri, Türk Eximbak Uygulamaları, Vergi, Resim ve Harç Eksenli Teşvikler ve Diğer Teşvikler olmak üzere beş başlık altında ele alınacaktır.

2.2.1. İhracata Yönelik Devlet Destekleri

Birçok ekonomik doktrin, serbest piyasa ekonomisine dayalı müdahalesiz ekonomik sistemi benimsemiş olsa da iktisadi karar birimlerinin refahını artırmaya yönelik devlet müdahaleleri yoğun olarak kullanılmaktadır. Özellikle ihracatın artırılması, ihracat mal bileşeninin geliştirilmesi, uluslararası rekabet gücünün sürdürülebilir şekilde artırılması ve sonuçta döviz rezervlerinin iyileştirilmesi noktasında sunulan devlet yardımları ihracatçılar açısından son derece büyük önem arz etmektedir. Bununla birlikte burada üzerinde durulması gereken bir nokta da sunulan teşvik veya yardımların özelde firmaları genelde de endüstrileri tembelleştirmemelerine dikkat edilmelidir.

İster yurt içi piyasalarda faaliyet gösterebilir ister uluslararası piyasalara ürün sunsun belirli bir piyasa yapısı içerisinde faaliyet gösteren her bir firmanın tedarikten tersine lojistik hizmetlere kadar her bir süreci etkin ve verimli bir şekilde gerçekleştirmesi gerekir. Bu bağlamda tedarik sürecinde doğru satın alma işlemlerinin, üretim sürecinde doğru üretim planlarının, satış sürecinde de doğru pazarlama kanal ve planlarının oluşturulması kritik önem taşımaktadır.

Ayrıca uluslararası piyasalarda faaliyet gösteren firmaların farklı bir kültüre yönelik hizmet sunması, bu dönemi daha da artırmaktadır. Dolayısıyla ihracatçı niteliğindeki firmaların yatırım, tedarik, üretim, ihracat ve tersine lojistik hizmetlerde çok daha titiz davranarak multidisipliner yaklaşımları kullanarak yüksek etkinlik ve verimlilik esaslı çalışması gerekir.

2.2.1.1.İhracata Hazırlık Aşaması Destekleri

İhracata yönelik devlet yardımları, firmaların ihracat eksenli yapılarının derecelerine göre ihracata hazırlık, pazarlama ve markalaşma olmak üzere üç başlık altında değerlendirilmektedir. İhracata hazırlık aşaması destekleri, ihracatı yeni öğrenmeye başlayan veya düzenli bir ihracat geçmişi bulunmayan firmaların ihracat potansiyellerini artırmak ve bu potansiyellerini ticari faaliyetlerinin önemli bir parçası haline getirmek için sunulan desteklerdir. Bu aşama destekler, Uluslararası Rekabetçiliğin Geliştirilmesi ve Pazara Giriş Belgeleri Destekleri olmak üzere iki grupta toplanmaktadır (TCTB, 2019: 9). Başta bu destekler olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı (TCTB) tarafından sunulan tüm destekler, çeşitli Tebliğler vasıtasıyla geliştirilmekte olup, gerekli durumlarda revize edilmektedir.

2.2.1.1.1. Uluslararası Rekabetçiliğin Geliştirilmesi Destekleri

Bu destekler, proje kapsamına dahil olmak kaydıyla Türkiye’de ticari, sınai veya yazılım sektörlerinde faaliyette bulunan işletmelerin uluslararası piyasalarda rekabet güçlerini artırmaya yönelik eğitim ve danışmanlık giderleri ile iş birliği kuruluşlarının Bakanlık tarafından uygun görülen giderleri ve işletmelerin ve/veya iş birliği kuruluşlarının kapasitelerinin artırılmasına yönelik yapılacak çalışmalar neticesinde oluşacak giderlerin karşılanmasını içermektedir (Kaya, 2013: 11). Dolayısıyla bu destekler, ulusal ticari yapıların daha etkin çalışmasına imkân vererek, iş birliği sağlanan kuruluşların liderliğinde firmaların sürdürülebilir ihracat alışkanlığı elde etmelerini sağlamaya çalışmaktadır.

2.2.1.1.2. Pazara Giriş Belgesi Desteği

İhracat işlemlerinin farklı teknik mevzuatlara uyum göstermesini sağlamak üzere farklı kurum veya kuruluşlardan temin edilen pazara giriş belgelerinin belge ve sertifika giderleri ile test ve analiz raporları için ödenen ücretlerin karşılanmasını içermektedir (İSO, 2018: 16). Alınan bu belgeler ve raporlar, işletmenin ürettiği ürünler özelinde kalite ve akreditasyon niteliği kazandırdığı için bu destek kalemi, uluslararası rekabet gücünün kazandırılması ve sürdürülmesi açısından büyük katma değer sağlayabilecektir.

2.2.1.2. Pazarlama Aşaması Destekleri

Pazarlama aşaması destekleri, ihracat faaliyetlerini gerçekleştirmeye başlamış ve dolayısıyla uluslararası piyasalara ilk adımlarını atmış olan girişimcilerin ticari aktiviteleri içinde ihracatı önemli bir yere konumlandırmak adına mevcut pazarlarını kaybetmemede yeni pazarlar bulmalarını sağlamak için sunulan desteklerdir. Yurt Dışı Pazar Araştırması, Yurt Dışı Şirket Alımı, Sektörel Ticaret Heyetleri, Sektörel Alım Heyetleri, Elektronik Ticaret Sitelerine Üyelik, Küresel Tedarik Zincirleri Yetkinlik Projesi, Yurt Dışı Birim, Marka Tescil Tanıtım, Yurt İçi ve Yurt Dışı Fuar Destekleri pazarlama aşamasında sunulan desteklerdir (TCTB, 2019: 10).

2.2.1.2.1. Yurt Dışı Pazar Araştırması Destekleri

Bu destekler, uluslararası piyasalarda faaliyette bulunan firmaların ürünleri için uygun pazarlar bulmak ve uygun ihracat pazarlama stratejisi belirlemek amacıyla sistematik ve detaylı bir yapıda pazar araştırması yapmalarını teşvik etmek için oluşturulmuş bir devlet

yardım programıdır. Buradaki temel amaç, ihraç potansiyeli yüksek olan bir pazar hakkında detaylı ve çok boyutlu bilgilere sahip olmaktır (Demir, 2003: 143). Bu destekler, firmalara küresel lojistik mantık çerçevesinde önemli ölçüde bilgi vermektedir. Pazar araştırması, bir yandan firmalara ilgili pazarlara girip girmeme konusunda bilgi verirken bir yandan da yeni bir pazara girmek için nasıl hareket etmeleri gerektiği noktasında tecrübe kazandırır.

2.2.1.2.2. Yurt Dışı Şirket Alımı Destekleri

Yurt dışı piyasalar, iç piyasalara göre daha hassas nitelik gösteren piyasalardır. Tüketici tercihleri, kültürel yapı, ekonomik durum ve piyasa yapısı açısından yurt dışı piyasaların iyi şekilde analiz edilmesi ve doğru konumlama yapılması gerekmektedir. İlgili piyasalarda yerleşik olan firmalar, daha yüksek düzeyde tecrübeye sahip oldukları ve fayda maliyet açısından ilgili piyasayı daha iyi analiz edebildikleri için yurt dışı şirketlerin alımı yoluyla piyasaya giriş sağlanması veya piyasadaki yoğunlaşmanın artırılması göreceli olarak daha yüksek etkinlik sunacaktır. Dolayısıyla yurt dışında yerleşik şirket satın alacak firmaların doğru satın alma işlemlerini gerçekleştirebilmeleri için alacakları ticari, mali ve hukuki danışmanlıklarına destek olunması önemli bir konudur. Ayrıca yerleşik firmaların uluslararası piyasalarda merkez açmaları yönündeki destekler de ihracat faaliyetlerinin iyileştirilmesinde fayda unsuru sağlayabilmektedir.

2.2.1.2.3. Sektörel Ticaret Heyeti ve Alım Heyeti Programları

Bu destekler, ithalatçı niteliğindeki firmaların, ithalatçı ülke temsilci ve yetkililerinin iş birliği kuruluşlarının organizasyonunda ülkemize gelerek ziyaretlerde ve incelemelerde bulunmasına yönelik sunulan ulaşım, konaklama ve ağırlama giderlerinin karşılanmasına yönelik desteklerdir (Kekeç ve Kuzu, 2018: 51). Bu destekler ile yurt dışı şirketlerin ülkemizdeki partnerleri ile görüşmeleri, üretim ve ticaret tesislerini yerinde incelemeleri, mesleki kuruluşlara ziyarette bulunmaları ve ülkemizde düzenlenen fuarlara katılım gerçekleştirmeleri sağlanacaktır. Bu ziyaretler, mikro ölçekte yerleşik işletme faaliyetlerine destek sunacakken, makro ölçekte de endüstri ve ülke ekonomisine katma değer sağlayacaktır.

2.2.1.2.4. Elektronik Ticaret Sitelerine Üyelik Destekleri

Gerek yurt içi piyasalarda gerekse de uluslararası piyasalarda fiziki pazarlar yerini elektronik pazarlara bırakmıştır. Üreticiler tedarik sürecinde, satıcılar da alım – satım

sürecinde internet kaynaklarını kullanmaya yönelmişlerdir. Bu çerçevede numuneler, sanal ortamlarda sergilenebilmekte, girdi tedarikinden nihai ürünün teslimine kadar her süreç takip sistemleriyle izlenebilmektedir. Dolayısıyla alıcı ve satıcıların alışveriş amacıyla bir araya geldikleri web portallarına üye olmak ve bu ortamları etkin şekilde yönetmek uluslararası rekabet edebilirlik açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda ekonomi yönetimlerinin uluslararası piyasalara hitap edecek işletmelerin web sitesi üyeliklerini ve tamamlayıcı giderlerini karşılaması, bu destek kalemin ana unsurunu oluşturmaktadır.

2.2.1.2.5. Küresel Tedarik Zincirleri Yetkinlik Projelerinin Desteklenmesi

Dünya genelinde üretim faaliyetleri, transplant üretim tekniği kapsamında merkez ülkelerden çevre ülkelere doğru kayma eğilimi göstermektedir. Uluslararası piyasalarda maliyet avantajına bağlı olarak rekabet güçlerini artırmak isteyen çok uluslu şirketler uygun maliyetlerle üretim faaliyetlerini sürdürebilecekleri ülkelerde üretim merkezi kurma yoluna yönelmişlerdir. Bu bağlamda etkin tedarik zinciri yönetimleriyle her bir parçanın farklı ülkelerde üretilip farklı ülkelerde montaj üretime tabi tutulduğu yeni nesil üretim sistemleri geliştirilmiştir. Burada uluslararası yatırımcıyı kendi ülkesine çekmek isteyen ülkeler, küresel ölçekteki tedarik zinciri maliyetlerini dikkate alarak dış ticaret süreçlerinde teşvik politikalarını uygulamaya başlamışlardır (Altınöz ve Altuntaş, 2020: 640). Teşvik sistemlerine dayalı bu uygulamalar; ülkede yatırım ve üretim temelli ekonomik büyümenin sağlanması, etkinlik ve verimliliğin artırılması, ihracat gelirlerinin artması, teknoloji transferinin sağlanması ve istihdam ortamının iyileşmesi gibi faydalar oluşturabilmektedir.

2.2.1.2.6. Yurt Dışı Birim, Marka Tescil Tanıtım Desteği

Bu destekler, Türkiye’de yerleşik bulunan ticari ve sınai işletmelerin pazar potansiyellerini geliştirerek pazardaki paylarını artırmaları için ürünlerin marka tescilinin alınmasına ve uzun süreli tanıtımının yapılması için yurt dışı birim kurmalarına yönelik desteklerdir. Bu kapsamda yerleşik firmaların yurt dışında şirket kurmaları, depo veya mağaza açmaları ve bu kurumları işletmelerinden doğacak giderlerin devletçe karşılanması söz konusu olmaktadır (Bağrıaçık ve Yavuz, 1998: 431). Bu destekler, ihracat faaliyetlerinin sürdürülebilirlik kazanması noktasında büyük önem arz etmektedir.

2.2.1.2.7. Yurt İçi ve Yurt Dışı Fuar Destekleri

Yurt içi yerleşik firmaların ihracat kabiliyeti elde edebilmeleri ve mevcut ihracat potansiyellerini geliştirebilmelerinde en etkili yollardan biri yurt içi ve yurt dışı fuar ve sergilere katılmalarıdır. Bu kapsamda ekonomi yönetimleri işletmelere çeşitli kapsam ve niteliklerde teşvikler sunmaktadır (Durman ve Önder, 2007: 41). Gerek ulusal sınırlar içinde gerekse de yurt dışında açılan fuar ve sergilere farklı ülke ve sektörlerden firmaların katılması, ihracatçı firmalara büyük fırsatlar sunacaktır. Söz konusu bu fuarlar vasıtasıyla firmalar; ihracatçı piyasalara daha rahat girebilecek, piyasada tutunabilme kabiliyetlerini geliştirecek ve piyasa çeşitlendirmesi yoluyla ihracatlarını artacaklardır.

2.2.1.3.Markalaşma Aşaması Destekleri

Markalaşma aşaması destekleri, ihracat pazarlarında aktif olarak yerini almış firmalara marka ve ileri tasarım desteklerinden oluşmaktadır. Bu aşamada uluslararası piyasalarda özgün tasarımları ile hitap ettikleri pazarın istek ve ihtiyaçlarına uygun markalı ürün sunma yetkinlik ve yeterliliğine ulaşmış firmalara yönelik destekler sunulmaktadır. Tasarım Desteği ve Türk Ürünlerinin Yurt Dışında Markalaşması, Türk Malı İmajının Yerleştirilmesi ve Turquality Desteği, markalaşma aşaması desteklerini oluşturmaktadır (TCTB, 2019: 10).

2.2.1.3.1. Tasarım Desteği

Tasarım desteği, tasarımcı şirketler ve iş birliği kuruluşlarının yapacağı anıtm, reklam, pazarlama, istihdam, danışmanlık harcamaları ve yurt dışı piyasalarda faaliyete alacakları birimlere ilişkin giderleri kapsamaktadır (Köksal, Parlattan ve Bora, 2010: 629). Bu destek ile işletmelerin uluslararası piyasalara yönelik olarak yüksek katma değerli ürün geliştirmek amacıyla yürütecekleri tasarım ve ürün geliştirme projeleri önem kazanacaktır. Tekstilden otomotive, kırtasiyeden optiğe birçok sektörde tasarım önemli bir rekabet gücü aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası piyasalara ürün sunan firmalar, tasarım yoluyla ürünlerini farklı göstererek tüketici grupları üzerinde sürdürülebilir bir satın alma baskısı oluşturabilmektedir. Ayrıca tasarım yoluyla ürünler üzerinde yapılan uygulamalar, ihracat gelirlerinin artmasına da öncülük etmektedir. Burada taklitçi üretimin de olabileceği düşünülerek tasarımların ilgili kuruluşlar tarafından patentlenmesinin sağlanması gerekmektedir.

2.2.1.3.2. Türk Ürünlerinin Yurt Dışında Markalaşması, Türk Malı İmajının Yerleştirilmesi ve Turquality Desteği

Bu destek programı, markalaşmayla birlikte küresel ölçekte Türk Malı imajını da kapsamına aldığı için önemli bir programdır. Türkiye’de kendi markasıyla ticari veya sınai faaliyette bulunan yerleşik firmaların veya sektörel dış ticaret şirketlerinin uluslararası piyasalarda ürünlerine markalaşma ve Türk Malı imajı sağlamaları için yurt dışından yapacakları marka tescil işlemleri dahil tanıtım ve tutundurma çalışmaları ile Türk Malı imajını geliştirme faaliyetlerine yönelik olarak yapmış oldukları giderlerin karşılanmasına yönelik desteklerden oluşmaktadır (Kemer, 2003: 110). Turquality desteği, diğer birçok destekten farklı şekilde global marka olma yolunda ilerleyen işletmeleri destekleyen ve iş kültürü ile bütünleşerek bu kültüre odaklanmak isteyen işletmelere sunulan desteklerdir. Bu destek programı kapsamında işletmelerin tüm yetkinliklerinin geliştirilmesi planlanmakta olup, çok boyutlu destekler sağlayarak işletmelerin uluslararası piyasalara daha hızlı entegre olabilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca Turquality programına dâhil olan işletmeler, yurt içi ve yurt dışı piyasalarda desteklenmektedir (Çelik, Danacı ve Onay, 2015: 57).

Türkiye’de farklı kapsamlar, bileşenler ve türlerde Ekonomi Bakanlığı kontrolünde sunulan Devlet Yardımları, mikro ölçekte işletme ve endüstrilerin makro ölçekte de Türkiye Ekonomisinin rekabet gücünü artırmaya yönelik olarak oluşturulmuştur. Tedarik aşamasından tersine lojistik hizmetlere kadar her aşamada girişimcileri desteklemeye yönelik olarak tasarlanmış olan bu destekler etkin ve verimli bir şekilde kullanıldığında hem yurt içi piyasalarda hem de uluslararası piyasalarda işletmelere önemli maliyet avantajları ve dolayısıyla sürdürülebilir müşteri portföyü sağlayacaktır. Özellikle uluslararası piyasalarda faaliyet gösterme amacıyla olan işletmelerin kuruluştan itibaren teşviklere uyum sağlayabilecek şekilde konumlanmaları, sürdürülebilirlik açısından önem arz etmektedir.

2.2.2. Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri

Kalkınma çalışmalarına yoğunlaşan ülkeler, başlangıçta ithal ikameci dış ticaret stratejileri izlemiş olsalar da zamanla ihracat yoğun stratejilere dönüşüm sağlamışlardır. İhracatın bir hızlandırıcı yapıyla ekonomik büyümeye, istihdama, ödemeler dengesine ve bütçeye sağlayacağı katkılar değerlendirilerek kalkınma amaçlarında ihracat ön plana

oturtulmuştur. Bu bağlamda ihracat potansiyeli yüksek olan işletmeler teşvik kapsamına alınarak bu işletmelerin yurt içi ve yurt dışı piyasalarda desteklenmesi sağlanmış ve tedarik aşamasından uluslararası satış aşamalarına kadar ihracatçı niteliğindeki firmalar uluslararası rakipleri karşısında korumaya alınmıştır.

Özellikle girdi temininde dışa bağımlı olan gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret faaliyetlerinde en etkin kullanılan teşvik yöntemleri üreticinin ham madde, yarı mamul madde veya ara malı ithalatında karşılaşacağı vergileri kısmen veya tamamen ortadan kaldıran ekonomik etkili gümrük rejimleridir.

Uluslararası piyasalardaki gelişmelere paralel olarak Türkiye’de de uluslararası ticaret mevzuatında farklı ve kapsayıcı düzenlemelere gidilerek Türkiye’deki yerleşik firmaların uluslararası piyasalarda rekabet edebilmesini, ürünlerini yeni pazarlara sunabilmesini, uluslararası kalite ve standartlarda üretim yapabilmesini sağlamak amaçlanmıştır. İlgili mevzuatlarda yapılan düzenlemeler ile ekonomik etkili gümrük rejimi kavramı geliştirilerek ihracata yönelik üretim mallarının maliyeti üzerinde söz konusu olan gümrük vergisi, özel tüketim vergisi ve katma değer vergisi noktaları teşvik kapsamına alınmıştır.

7681 Sayılı Gümrük Kanunu’nun Şartlı Muafiyet Düzenlemeleri ve Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri başlıklı üçüncü ayırımının 79. maddesinde Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri; Dahilde İşleme, Antrepo, Hariçte İşleme, Gümrük Kontrolü Altında İşleme ve Geçici İthalat olmak üzere beş başlık altında sıralanmıştır. Söz konusu bu tez çalışmasının üçüncü bölümü olan uygulama bölümünde Dahilde İşleme Rejimi üzerine yoğunlaşılacağı için diğer rejimlerine de değinmek kaydıyla Dahilde İşleme Rejimi detaylı olarak ele alınacaktır.

2.2.2.1.Dahilde İşleme Rejimi

Uluslararası ticaret ekseninde belirli dönemlerde korumacı politikalar önem kazansa da 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ticari serbestleşmeyi teşvik edici çalışmalar ön plana çıkmıştır. Bu çerçevede 20. yüzyılın üçüncü çeyreğinde uygulanan gümrük vergilerinin düşürülmesi yönündeki çalışmalar, son çeyrekle birlikte vergi dışı araçların da sınırlandırılması noktasında yoğunlaştırılmıştır. Son olarak da 1990’lı yıllarda uluslararası ticaret için büyük önem arz eden ticari maliyetlere odaklanılmıştır (Pomfret ve Sourdin, 2009: 255).

Uluslararası ticari işlemlerin serbestleşmesini savunan ülkeler, ihracatın nitelik ve nicelik açısından gelişmesini sağlamak adına kamu kesiminin, birliklerin ve özel sektörün disiplinli bir şekilde çalıştığı farklı kapsamlardaki teşvik politikalarını geliştirmişlerdir. Özellikle ihracatçı kesimin maliyetlerini azaltarak uluslararası piyasalarda rekabetçi güçlerini artırmak için devlet yardımları, özellikli banka kredileri, vergi ve harç istisna ve iadeleri, özellikli gümrük rejimleri ve girişimci destek programları gibi destek uygulamaları hayata geçirilmiştir.

Türkiye’de de çok sayıda program geliştirmekle birlikte ekonomik etkili gümrük rejimleri yoğun bir kullanım alanı bulmuştur. Sağlamış olduğu katma değer, makroekonomik göstergeler üzerinde oluşturduğu etkiler ve ekonomik açıdan uygulanabilirlik unsurları birlikte değerlendirildiğinde en yoğun kullanılan rejimin dahilde işleme rejimi (DİR) olduğu görülmektedir.

DİR, ihracata dayalı mallara uluslararası piyasalarda rekabetçi güç kazandırmak için ihraç ürünlerinin üretimi için gereklilik arz eden ve iç piyasadaki tedarik edilemeyen hammadde, ara malı veya işleme tabi tutulacak ambalaj malzemesinin ithalatına ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmaksızın gümrük muafiyetli şekilde imkân tanıyan ekonomik etkili bir gümrük rejimidir (Altınöz ve Altuntaş, 2020: 642).

Diğer bir ifadeyle DİR, ihraç malının nihai ürüne dönüşmesi sürecinde kullanılan ham madde veya ara mallarının ilgili ülkede uygulanan ithalat önlemlerine tabi tutulmaksızın muafiyetli bir şekilde ithal edilmesidir. Böylelikle bu rejim, ihracat işlemini gerçekleştirmek kaydıyla ürünlerin üretiminde kullanılacak girdilerin ithalatı sırasında söz konusu olan vergi ve benzeri mali yükümlülöklere muafiyet tanıyan bir ihracat teşvik programıdır. Girdinin ithalatı sırasında sunulan muafiyetler, uluslararası fiyatlardan girdi temin eden üretici ihracatçı firmalara uluslararası rekabet avantajı sağlamaktadır. Bununla birlikte DİR’e bağılı olarak uluslararası pazarlara giriş işlemlerinin geliştirilmesi, ihracat pazarlarına dayalı ürünlerin çeşitlendirilmesi ve ihracat hacminin artırılması da hedeflenmektedir.

Dahilde İşleme Rejimi Tebliğı’ne göre bu rejim, dahilde işleme izni ve dahilde işleme izin belgesi olmak üzere iki farklı yöntem dahilinde kullanılabilir. Daha küçük çaplı dış ticaret işlemlerinde dahilde işleme izni süreci uygulanırken, göreceli olarak daha büyük çaplı ticari işlemlerde dahilde işleme izin belgesi süreci takip edilmektedir.

Dahilde işleme izni işlemleri gümrük idarelerince yerine getirilirken; dahilde işleme izin belgesi iş ve işlemleri Ticaret Bakanlığı'na bağlı İhracat Genel Müdürlüğüne yönetilmektedir.

Sunulan muafiyetler ile yerleşik işletmelere dış piyasalarda rekabetçi avantaj kazandırması, üretim aşamasında serbest dolaşımda bulunan eşdeğer ürünün kullanımına imkân sağlaması ve ödenen vergisel yüklerin iade alınmasına imkân vermesi DİR'in avantajlı yönlerini göstermektedir. Ancak söz konusu bu rejim ile kamusal gelirlerin bir bölümünden vazgeçiliyor olması ve yerli hammadde ve ara malı üreten firmaların zor durumda kalması eleştirileri de gündeme gelmektedir (Sayılğan ve Şenol, 2010: 40).

Dahilde İşleme Rejimi, mevzuatta iki tür olarak yer almaktadır. Gümrük Kanunu'nun 108. maddesinde ve Dahilde İşleme Rejimi Tebliği'nin 4. maddesinde Şartlı Muafiyet ve Geri Ödeme Sistemleri olmak üzere rejimin iki farklı programı olduğu ortaya konulmuştur.

Şartlı muafiyet; ihracatı taahhüt altına alınmış ve işlem görmüş malın üretiminde kullanılan ve serbest dolaşıma girmemiş olan ithal girdinin ticaret politikası önlemlerine tabi olmaksızın, vergisi teminata bağlı olmak koşuluyla bedelli veya bedelsiz bir şekilde ithal edilmesi ve ihracat taahhüdünün yerine getirilmesini takiben ödenen teminat tutarının iade edilmesidir.

Diğer bir program olan geri ödeme sistemi de dahilde işleme izin belgesi veya dahilde işleme izni kapsamında daha önceden serbest dolaşıma alınan girdi ile değişmemiş eşya, ambalaj ve işletme malzemesinden elde edilen işlem görmüş malın ihracatının gerçekleştirilmesi durumunda işletme malzemesine ilişkin katma değer vergisi ve özel tüketim vergisi hariç ithalat işlemi sürecinde tahsili gerçekleştirilen vergilerin geri ödenmesi sistemidir.

Her iki destek sistemi, gümrük vergisi ve benzeri mali yükümlülük eksenli teşvik mekanizmalarına dayansa da uygulama aşamalarında farklılıklar söz konusu olmaktadır. Şartlı muafiyet işlemlerinde serbest dolaşımda bulunmayan hammadde veya ara malı maddenin ticaret politikası önlemleri uygulanmadan ve belirli orandaki bir teminatla vergi ödemesi gerçekleştirilmeden ihracat taahhüt zorunluluğu ile ithalatı söz konusu iken; geri ödeme sisteminde teminat yatırma ve ihracat taahhüdü yapılmaksızın ticaret

politikası önlemleri ile gerekli vergi yükümlölükleri yerine getirilerek serbest dolaşıma alınan girdi ithalatı söz konusudur (Tekin, 2017: 199).

2.2.2.2.Hariçte İşleme Rejimi

Hariçte İşleme Rejimi, serbest dolaşımda bulunan eşyanın hariçte işleme faaliyetlerine tabi tutulmak kaydıyla Türkiye gümrük hatları dışına geçici olarak ihracı ve bu faaliyetler gerçekleşikten sonra elde edilen ürünlerin ithalat vergilerinden tamamen veya kısmen muafiyet suretiyle yeniden gümrük hatları içerisinde serbest dolaşıma girişine yönelik hükümlerin uygulandığı rejimdir (İSO, 2021: 72).

Yurt dışı piyasalardaki düşük iş gücü maliyetlerinden yararlanmak, ülkeden bulunmayan ileri teknolojik imkanların kullanımını sağlamak, yurt dışından alınan ürünün tamir veya güncellemesini üretici kuruluşa yaptırmak, nihai ürün ithal etmektense belirli oranda da olsa yurt içi üretimi teşvik etmek üzere kullanılan hariçte işleme rejimi ile hem düşük maliyetli hem de yüksek kaliteli üretim sağlanacaktır. Sonuç olarak bu rejim toplumsal refahı olumlu yönde etkileyerek istihdam, ekonomik büyüme, enflasyon ve bütçe üzerinde iyileşmeler sağlanmasına yardımcı olabilecektir.

2.2.2.3.Antrepo Rejimi

Antrepo Rejimi, ithalat vergilerine ve ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmamış ve serbest dolaşıma girmemiş eşya ile antrepoya alınması halinde ihracata ilişkin önlemlerden yararlanabilecek serbest dolaşımda bulunan eşyaya ilişkin hükümlerin uygulandığı ekonomik etkili gümrük rejimdir (Gümrük Kanunu, Madde 93). Bu rejim, dış ticaretle uğraşan işletmelere muafiyet ve istisnadan ziyade küçük işlemler ve ödeme vakti konusunda destek sunar. Örneğin yerleşik firma, üretim tesisinde kullanacağı ve ithal ettiği girdiye şu an için ihtiyaç duymuyorsa bir süre antrepo rejimi kapsamında gümrüklü bölgede muhafaza ederek ihtiyaç duyduğu dönemde antrepodan girdilerini çekebilir. Bu kapsamda vergi ve tamamlayıcı mali yükümlölüklerini de ürünü antrepodan çektiği dönemde ödeme imkânı elde edebilecektir.

Antrepo rejimi, genellikle geçici depolama işlemleri ile karıştırılmaktadır. Geçici depolama alanları, belirli bir süre ile sınırlıyken, antrepo rejimi kapsamındaki alanlar bir süre ile sınırlandırılmamaktadır. Antrepo rejimi, ekonomik etkili bir gümrük rejimi iken geçici depolar bir gümrük rejimi kapsamına girmemektedir. Geçici depolama alanlarında

elleçleme işlemlerine izin verilmezken, antrepo rejiminde elleçleme işlemleri yapılabilmektedir.

2.2.2.4.Gümrük Kontrolü Altında İşleme Rejimi

Gümrük kontrolü altında işleme rejimi, serbest dolaşıma girmemiş eşyanın Türkiye Gümrük Bölgesinde, ithalat vergilerine veya ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmaksızın, niteliğini veya durumunu değiştiren işlemlere tabi tutulmaları ve bu işlemlerden elde edilen ürünlerin gümrük vergileri üzerinden serbest dolaşıma girmelerine ilişkin hükümlerin uygulandığı rejimdir (Gümrük Kanunu, Madde 123). Bu rejimin en büyük avantajı nihai ürün ithal etmek yerine, gümrük bölgesinde belirli oranda katma değer yaratılmasıdır.

Örneğin yurt içi piyasada yerleşik olarak faaliyet gösteren işletmelerin faaliyetlerini olumsuz etkilemeden ithalatına izin verilen bir ürünün ithal edilmesi yerine, farklı parçalarını gümrüklü alana getirerek belirli oranda üretime tabi tutulması bir yandan istihdamı artırırken bir yandan da döviz tasarrufu sağlayacaktır. Dolayısıyla belirli oranda katma değer, Türkiye’de kalacaktır.

2.2.2.5.Geçici İthalat Rejimi

Geçici ithalat rejimi, serbest dolaşıma girmemiş eşyanın ithalat vergilerinden tamamen ya da kısmen muaf olarak ve ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmaksızın, Türkiye Gümrük Bölgesi içinde kullanılması ve bu kullanım sırasındaki olağan yıpranma dışında, herhangi bir değişikliğe uğramaksızın yeniden ihracına olanak sağlayan hükümlerin uygulandığı rejimdir (Gümrük Kanunu, Madde 128). Ürünün sergilenmesi, tamirinin yapılması ve geçici süreyle kullanılması gibi eşyanın doğrudan tüketilmesine olanak vermeyen faaliyetler bu rejim kapsamında değerlendirilmektedir.

Geçici ithalat rejimi kapsamında ülkeye getirilen eşyalar belirli bir amaç kapsamında belirli bir süreliğine getirildiği için bu eşyalar satılamayacak, kiraya verilemeyecek, ödünç olarak sunulamayacak ve bir başkasının kullanımına bırakılamayacaktır. Bu bilgiler ışığında tüketilebilir nitelikteki eşyalar, ayniyat tespiti yapılamayan eşyalar, yasaklı ürünler ve ekonomik açıdan zarar oluşturacak ürünler bu rejim kapsamında ülkeye getirilememektedir.

2.2.3. Türk Eximbank Uygulamaları

İktisadi büyüme ve kalkınmanın sürdürülebilir bir şekilde sağlanmasında ihracatın artırılması büyük öneme sahiptir. Ekonomilerin ihracat kapasitelerinin artırılması, ihracatçı firmalar için uygun finansman tekniklerinin geliştirilmesi ve etkin bir ihracat kredi sisteminin varlığına bağlıdır. Türkiye'nin de ihracata yönelik bir sanayileşme stratejisi izliyor olması, ihracatın önemini artırmış ve çok sayıda teşvik sistemi geliştirilmiştir. Bu teşvik sistemlerinden biri de Türk Eximbank uygulamalarıdır. İhracat sözcüğünün İngilizce karşılığı olan Export kelimesinin kısaltması ile ithalat sözcüğünün İngilizce karşılığı olan Import kelimesinin kısaltmasının birleştirilmesi ile isimlendirilen Türk EximBank, Türkiye İhracat Kredi Bankası ismiyle faaliyetlerine devam etmektedir.

Göreceli olarak ticari banka kredi faiz oranlarının yüksek oluşu, dış ticaret ile uğraşan işletmeler için maliyeti arttırıcı bir husus olarak uluslararası piyasalarda dezavantaj oluşturmaktadır. Söz konusu bu durum ise piyasa koşullarına göre nispeten daha uygun olan Eximbank kredilerinin ve uygulamalarının ihracatın finansmanındaki önemini daha da arttırmaktadır (Atayeter ve Erol, 2011: 21).

Türkiye İhracat Kredi Bankası, yurt içi ve yurt dışı kredi programlarıyla birlikte sigorta ve garanti programları ile ihracatçılara nakdi ve gayri nakdi finansman hizmeti sunmaktadır. Yurt içi piyasalara yönelik krediler, ihracata yönelik olarak sevk öncesi veya sonrası ihtiyaçlara göre kısa, orta veya uzun vade seçenekleri ile kullanılmaktadır. Direkt olarak Banka tarafından sunulan kredi programlarının yanı sıra ticari bankalar ve diğer finans kuruluşları aracılığıyla da kredi verilmesi fırsatı bulunmaktadır. Sevk öncesi kullanılmak istenen kredilerin ihracat taahhüt yükümlülüğü söz konusudur. İhracatçılar sevk sonrası kredilerde ise vadeli satışlarını iskonto ettirerek Bankaca önerilen finansman imkanlarından yararlanabilmektedirler. Yurt Dışı Alacak Sigortası uygulaması ile ihracat işlemlerinden doğan kısa ve orta vadeli ticari alacaklar çeşitli risklere karşı sigortalanabilmektedir. Son olarak Eximbank, Yurt İçi Alacak Sigortası ile ihracatçıların ve ihracatçılara ait grup şirketlerin iç piyasalardaki ticari faaliyetlerinden doğan kısa vadeli alacaklarını ticari risklere karşı sigorta kapsamına alabilmektedir (Türk Eximbank, 2020: 5).

Türk Eximbank, ihracatçı kredileri, alıcı kredileri, alacak sigortası ve hazine işlemleri olmak üzere uluslararası piyasalarda faaliyet gösteren firmalara yönelik olarak temelde dört kategoride hizmet sunumu gerçekleştirmektedir.

2.2.3.1.Krediler

Türkiye İhracat Kredi Bankası; ihracatçı firmalar ve bu ihracatçı firmalara yönelik üretim yapan imalatçıların çeşitli vadelerdeki finansman ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çeşitli kapsam ve özelliklerde krediler sunmaktadır. Bu kredileri firmalara doğrudan sunabileceği gibi çeşitli banka ve diğer finans kuruluşları aracılığı ile de Türk Lirası veya döviz cinsinden piyasalara sunabilmektedir (Yanık ve Uzun, 2013: 249). Bu çerçevede Türk Eximbank; ihracatçıları, dış ticarete yönelik üretimle uğraşan imalatçıları ve gümrük hatları ötesinde faaliyetlerde bulunan müteşebbisleri kısa, orta ve uzun vadeli nakdi ve gayri nakdi krediler ile desteklemektedir. Bununla birlikte vade esaslı satışları canlandırmak ve bu kapsamda ihracat hacmini artırmak, yeni ve hedef piyasalara girişleri rahatlatmak için vadeli yapıdaki ihracat alacaklarını iskonto etmektedir.

Eximbank; sunduğu kredileri kısa vadeli ihracat kredileri, orta ve uzun vadeli ihracat kredileri, döviz kazandırıcı hizmetler kapsamındaki krediler ve katılım bankacılığı ürünleri olmak üzere dört başlık altında toplanmaktadır. Kısa vadeli ihracat kredileri; Reeskont, Sevk Sonrası Reeskont, İhracata Hazırlık, KOBİ İhracata Hazırlık, Sevk Öncesi İhracat, Dış Ticaret Şirketleri İhracat Kredileri ve Sigortalı alacağın Teminatına Dayalı Kredi Programlarından oluşmaktadır.

Eximbank tarafından sunulan ikinci kısım krediler orta ve uzun vadeli kredilerdir. Bu krediler; İhracata Yönelik İşletme Sermayesi, İhracata Yönelik Yatırım, Özellikli İhracat, Yurt Dışı Mağazalar Yatırım, Marka Kredileri ve Yurt Dışı Teminat Mektubu, İhracat Alacakları İskonto, Gemi İnşa ve İhracatı Finansman Finansal Kiralama İşlemlerine Yönelik Kredi programlarından oluşmaktadır.

Üçüncü kısım krediler; döviz kazandırıcı hizmetler kapsamındaki kredilerdir ve bu krediler altı başlık altında toplanmaktadır. Turizm, Uluslararası Nakliyat Pazarlama, Döviz Kazandırıcı Hizmetler, Yurt Dışı Fuar Katılım, Yurt Dışı Müteahhitlik Köprü Kredileri ve Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri Teminat Mektubu Programından oluşmaktadır.

Eximbank kredilerinin son kısmı katılım bankacılığı ürünleridir. Bu kategoride Katılım Bankaları Sevk Öncesi İhracat Kredileri, Katılım Finans Yatırım Kredisi ve Katılım Bankaları Finansal Kiralama İşlemlerine Yönelik Kredi Programı bulunmaktadır.

2.2.3.2. Alıcı Kredileri

Alıcı Kredisi olarak adlandırılan uluslararası kredi programları, Türkiye’den ithalat yapmayı planlayan yurt dışındaki alıcılara ve yerleşik firmaların yurt dışı piyasalarda üstlendiği taahhüt eksenli projelerin işverenlerine finansman sağlamaktadır. Dolayısıyla bu tür krediler, yurt dışı piyasalarda faaliyet gösteren bir tür ithalatçı niteliğindeki iktisadi birimlere borç verilmesi anlamı taşımaktadır.

İhracatçı kredileri zamanla yerini alıcı firma kredilerine bırakmaktadır. Uzun vadeli finansman yükümlülükleri, ihracatçı firmalardaki likidite yapısı, nakit akışı ve borç oranı arasındaki dengeyi farklı ölçülerde olumsuz etkileyebileceği için satıcı kredileri göreceli olarak daha fazla fayda sağlamaktadır. Bu bağlamda alıcı kredileri, peşin ve garantili tahsilat imkânı verdiği için dış ticaret işlemleriyle uğraşan firmalar açısından tercih edilmektedir (Kaya, 2016: 422).

Alıcı kredileri, Uluslararası Proje Kredileri ve Uluslararası Ticaretin Finansmanı olmak üzere iki kategoride sunulmaktadır. Uluslararası Proje Kredileri, Türkiye’de yerleşik olarak faaliyet gösteren müteahhitler tarafından gerçekleştirilen projeler ile Türkiye’de yerleşik gemi inşa firmaları tarafından inşa edilen gemiler kapsamında Türk ürünlerini satın almak isteyen yurt dışı firmalara sunulan kredilerdir.

Tedarikçi Kredisi olarak da nitelendirilen Uluslararası Ticaretin Finansmanı Programları, Türkiye’den ithalat yapmayı planlayan yurt dışı kamu kesimi ve özel sektör kuruluşlarına sunulan kredilerden oluşmaktadır. Bu kapsamdaki krediler, Yurt Dışı Bankalar Alıcı Kredisi, Yurt İçi Bankalar Alıcı Kredisi ve Devlet Garantili Alıcı Kredisi olmak üzere üç kategoride yer almaktadır.

2.2.3.3. Alacak Sigortası

Alacak sigortaları, Eximbank veya ticari bankalar tarafından sunulan, ihracatçı firmaların ihracat işlemi sonrası oluşan alacaklarının ticari ve politik risklere karşı belirli limitler dahilinde teminat altına alındığı destek sistemidir. Burada bahsedilen ticari riskler; iflas, konkordato, tasfiye, ihracat bedelinin ödenememesi, malın ihracatçı firmadan

kaynaklanmayan nedenlerle tahsil edilememesi riskleridir. Ayrıca firmalar ilgili kurum veya kuruluşlardan kredi temini yapmak isterlerse mevcuttaki sigorta poliçelerini teminat olarak göstererek bu işlemi gerçekleştirebilirler.

Alacak sigortası kapsamlı destekler; temelde kısa vadeli alacak sigortaları ile orta ve uzun vadeli alacak sigortaları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bunu takiben orta ve uzun vadeli alacak sigortaları da spesifik ihracat kredi sigortası ve sevk öncesi ihracat kredi sigortası olmak üzere kendi içinde iki farklı destek programıyla yönetilmektedir.

2.2.3.4.Hazine İşlemleri

Türk Eximbank tarafından sunulan hazine işlemleri, çeşitli riskler karşısında kullanıma sunulan türev araçları ifade etmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojisi altyapısındaki gelişmelerin hızla yaygınlaştığı günümüz dünyasında iktisadi karar birimleri farklı finansal risk kalemleriyle karşılaşabilmektedirler. Yurt içi ve yurt dışı piyasalarda döviz kurları, emtia fiyatları ve diğer birçok piyasa enstrümanlarının fiyatlarında meydana gelen dalgalanmalar özellikle açık pozisyon ile hareket eden birimler için finansal tehlike arz etmektedir. Hatta söz konusu bu gelişmeler, mali göstergeleri iyi olan kurum ve kuruluşların dahi sürdürülebilirliğini tehdit edebilmektedir. Bu çerçevede ilgili risklerin yönetilebilmesi ve belirli ölçüde önlenebilmesi için türev araçlar olarak da bilinen finansal araçlar geliştirilmiştir. Yurt dışı piyasalarla yapılan işlemlere karşılık gelen dış ticaret işlemlerinde söz konusu bu gelişmeler daha da büyük önem arz etmektedir.

Eximbank, ihracatçıların daha az riskli şartlarda faaliyetlerini sürdürebilmeleri için türev ürünler olarak forward, opsiyon ve faiz swapı araçlarını kullanmaktadır. Forward, türev araçlar içinde diğer araçlara kıyasla daha basit bir türev araç olarak görülmekte ve ileriye dönük bir şekilde yapılan, bir varlığın belirli bir zamanda ve belirli bir fiyattan alınıp satıldığı kontratlardır. Forward işlemler genel olarak iki farklı finansal kurum arasında veya finansal kurumlar ile müşterileri arasında gerçekleştirilmektedir (Hull, 2015: 6).

Temelinde İngilizce option kelimesinden dilimize geçen opsiyon, seçim hakkı olarak ifade edilmektedir. Opsiyon kontratlarının iki tarafı bulunmakta olup; opsiyon kontratını satın alan taraf uzun taraf, satan taraf ise kısa taraf şeklinde bilinir. Opsiyon kontratları; alan tarafa herhangi bir yükümlülük getirmeden finansal varlığın miktarını, fiyatını ve vadesini bugünden belirlemek kaydıyla ileri bir tarihte alım veya satım hakkı

getirmektedir. Bu kontratları diğer türev araçlardan ayıran en temel özellik, kazanılan hakkın kullanılıp kullanılmayabilirliğidir (Büker, Aşıkoğlu ve Sevil, 2014, 512).

Türk Eximbank, türev araçlar içerisinde üçüncü olarak faiz swapı işlemini kullanmaktadır. Swap, opsiyon kelimesinde olduğu gibi İngilizce kökenden gelmekte olup trampa veya takas anlamına gelmektedir. Genel olarak swap kontratları, iki taraf arasında önceden belirlenmiş olan kurallar çerçevesinde belirlenen mali varlıklardan doğan gelecekteki nakit akışlarının değişimi konusunda yapılan özel anlaşmalardır (Chambers, 1996: 139).

Swap kavramını tamamlayacak şekilde faiz swapı, faiz ödemelerinin trampa edildiği işlemlerdir. Temel olarak faiz oranı swap kontratları, kredibiliteleri farklı olan tarafların, miktarları aynı olan; fakat faiz oranları değişik, aynı tutarda; ancak faiz koşulları değişik olan borçlarından doğan ödeme sorumluluklarını belirli bir süre değiştirmesi mantığına dayanmaktadır (Ceylan ve Korkmaz, 2010: 401).

2.2.4. Vergi, Resim ve Harç Eksenli Teşvikler

Makroekonomik değişkenler farklı detaylarda ele alınıyor olsa da birçok değişken nedensellik bağı ile birbirine bağlıdır. Bu çerçevede yatırımın artış gösterdiği bir ülkede üretim hacmi genişleyecek ve yeni istihdam alanları oluşacaktır. Diğer taraftan üretim işlemleriyle birlikte işletmeler yurt dışı piyasalara açılabilir ve ülkedeki ihracat miktarı artış gösterecektir. İhracatın göreceli olarak artış göstermesi, ödemeler dengesi anlamında döviz rezervlerini artıracak ve döviz açıklarını belirli düzeyde azaltmasını sağlayabilecektir. Dolayısıyla ekonomi yönetimlerinin yatırım – üretim – ihracat bandında sunacağı teşvikler, makroekonomik göstergeler anlamında pozitif gelişmeler oluşturabilecektir.

Gerek üretim süreçlerinde gerekse de üretimi yönlendiren satış süreçlerinde çeşitli kapsamlarda uygulanan vergi, resim ve harç giderleri işletmeler üzerinde önemli sayılabilecek mali yükler oluşturabilmektedirler. Özellikle uluslararası rekabet gücünün sağlanması ve bunun sürdürülebilir bir yapıya dönüştürülmesi konusunun önem arz ettiği dış ticaret işlemlerinde maliyetlerin olabildiğince düşük seviyelerde tutulması ihracat gelirlerini artıracaktır. Bu çerçevede vergi ve benzeri yükler dahilinde sunulacak teşvikler, firmaların temel beklentileri arasındadır.

İhracat teşvikleri; sübvansiyonlar, ihracata yönelik kredi ve sigortalar ve vergi istisnaları gibi çok sayıda uygulamayı içermektedir. Bununla birlikte ihracata yönelik vergi teşvikleri de tercihli vergi düzenlemeleri, ihracat performansına dayalı yurt içi satışlarda vergi kredileri, ihracattan sağlanan gelirlere vergi muafiyeti, özellikli döviz kazandırıcı işlemler ya da mamul madde ihracında gelir vergisi indirimi, ihracat performansına bağlı yurt içi piyasalardaki satışlara yönelik vergi indirimi, ihraç edilen mallardaki katma değer dolayısıyla vergi indirimi, ihracatçı endüstrilere yönelik yurt dışı harcamalar ve sermaye malları üzerinden amortismanı fırsatı, ithalatı gerçekleşmiş ürünlerin ihracatının sağlanması halinde gümrük vergisi iadesi, hızlandırılmış amortisman ve yatırım indirimi gibi teşvikleri kapsamaktadır (Yayman, 2020: 414).

Belirtilen bu teşviklerin bir kısmı Türkiye’de geliştirilen mevzuatlara eklenerek Türk ihracatçılarına da sunulmaktadır. Bu çerçevede ihracat ve ihracatla ilgili işlemler, ihracat olarak sayılan satış ve teslimler ile belirli şartlara haiz döviz kazandırıcı faaliyetler kapsamında damga vergisi istisnası, vergi, resim ve harç istisnası, ekonomik etkili gümrük rejimlerine bağlı olarak uygulanan vergisel ayrıcalıklar, KDV istisnası, ihracat işlemi olarak sayılan satışlar üzerinden yapılan gümrük muafiyetleri, gelir ve kurumlar vergisi kapsamlı ihracatçıya sağlanan vergisel avantajlar, serbest bölgelere yönelik sağlanan vergi teşvik uygulamaları ve Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi istisnası Türkiye’de ihracata yönelik olarak uygulanan vergi teşvikleridir.

2.2.5. Diğer Teşvikler

Her bir ülke uygulamış olduğu ekonomi politikalarına paralel şekilde uygun bir uluslararası ticaret politikası uygulamak ister. Bu çerçevede belirli dönemlerde ihracatı artırıcı, belirli dönemlerde ithalatı sınırlandırıcı, dış ticaretin yapılış şekillerini değiştirici ve hatta belirli ürün gruplarında ihracatı azaltıcı politikalar izlenebilmektedir. Ancak korumacı veya genişletici hangi politika uygulanırsa uygulansın toplumsal refahın ve uluslararası rekabetçi gücün sağlanması adına çeşitli kurumlar aracılığıyla teşvikler uygulanmaktadır.

Türkiye’de yukarıda sıralanan teşvikler dışında çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından uygulanan farklı teşvik kalemleri de bulunmaktadır. Bu çerçevede mal ve hizmet ihracatçılarının daha kolay şartlarda mobilizasyonlarını sağlamaları için verilen hususi damgalı pasaport, istihdam ve diğer birçok ekonomik büyüklüğün gelişmesi için serbest

bölgelerde yatırım faaliyetlerinde bulunmak isteyen girişimcilere yönelik olarak sunulan yatırım teşvik uygulamaları, ihracatçı firmalara veya ihracat pazarlarına yönelik olarak üretim yapan esnaf ve sanatkarlara yönelik olarak hazırlanan faiz indirimli kredi destekleri, yurt içi üreticileri ithalat işlemlerinden kaynaklanan haksız rekabet uygulamalarından korumak amacıyla alınan önlemler, üretici firmaların ihtiyaç duyduğu girdi ithalatına yönelik politika uygulamaları, sürdürülebilir ihracat aktiviteleri için ürün kalite, standardizasyon ve güvenliğine yönelik uygulamalar, belirli şartları sağlayan dış ticaret firmalarının ticari aktivitelerini daha rahat bir ortamda yapabilmelerini sağlamaları için geliştirilen yetkilendirilmiş yükümlü statüsü ve lisanslı depoculuk faaliyetlerini desteklemeye yönelik depo kira destekleri Türkiye’de ihracata yönelik olarak sağlanan diğer teşviklerdir.

BÖLÜM 3: ULUSLARARASI TİCARETE YÖNELİK TEŞVİKLERİN OLASI EKONOMİK ETKİLERİ: DAHİLDE İŞLEME REJİMİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye’de uluslararası ticarete yönelik yapılan teşvikler arasında en yoğun olarak kullanılan teşvik olan dahilde işleme rejiminin, ekonominin en önemli göstergeleri olarak ifade edebileceğimiz ekonomik büyüme ve dış ticaret dengesi üzerine etkileri ampirik olarak incelenecektir. Bu kapsamda ilk olarak DİR’in incelendiği çalışmalara ilişkin ampirik literatür özetlenmiştir. Devamında ampirik analizde kullanılan veri seti tanıtılmış ve analizde kullanılacak olan ekonometrik yöntemlere ilişkin metodoloji açıklanmıştır. Son olarak analiz sonuçlarına yer verilerek sonuçlar değerlendirilmiştir.

3.1. Literatür Taraması

Ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde DİR’in ekonomik etkilerini inceleyen çalışmalar aşağıda değinilmiştir. Literatürde yoğun olarak incelenen konunun ise DİR’in dış ticaret ve cari işlemler dengesi ile olan ilişki olduğu görülmektedir (Eryüzlü, 2013; Mete ve Yıldız, 2017; Şahin ve Tekin, 2019).

Takım ve Ersungur (2010) çalışmalarında DİR’in Türkiye’deki etkilerini araştırmışlardır. İthalatı ve dış ticaret açığını artırdığı düşünülen bu sistem hakkında gerekli düzenlemelerin yapılarak üretim ve istihdama katkıda bulunacağını ifade etmişlerdir. Dahilde işleminin izin verilmesi noktasında bütün sektör ve ürünlere değil, sadece arz yetersizliği çeken sektör ve ürünlere izin verilmesini önermişlerdir.

Sayılgan ve Şenol (2010) çalışmalarında DİR kapsamında iç piyasadaki dengelerin korunması, rekabetin bozulmasını engellenmesi ve özellikle iç piyasadaki muhtemel etkilerin değerlendirmesi gerektiğini önermişlerdir. Öncelikle iç piyasa dengesi üzerindeki muhtemel etkilerin analiz edilmesi ve ardından gerekli belgelerin düzenlenmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Çalışmasında elde ettiği bulgulara göre DİR’in ucuz girdi sağlama yoluyla Türkiye’deki ihracatçıların uluslararası pazarda rekabet etme avantajı sağlayabileceğini söylemektedir. Ayrıca DİR’in kapsamının genişletilerek rejimden daha fazla yararlanılmasını da önermektedir.

Eryüzlü (2013) DİR ve dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi Ocak 1996-Aralık 2011 dönemi için DİR kapsamında gerçekleştirilen ihracat ve cari açık verileri kullanılmıştır. Analiz ettiği çalışmanın sonuçlarına göre cari işlemler rejimi kapsamında gerçekleştirilen ihracat ile cari işlemler açığı arasında nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Kocaefe Cebeci ve Yılmaz (2013) çalışmalarında 2002-2011 dönemi için DİR çerçevesinde gerçekleşen ithalatın, bu rejim tarafından gerçekleştirilen ihracat ile karşılandığı sonucunu elde etmiştir. Ayrıca çalışmasında ithal girdiye bağımlılığın yüksek olduğu, rejim kapsamında gerçekleştirilen ithalatın yurtiçi firmaları nasıl etkilediği yönünde sağlıklı bir değerlendirme yapılmadığını da belirtmektedir. Bu noktada önerisi belgenin verilirken arz sıkıntısı çeken ve yüksek katma değerli ürün üreten sektörlerle öncelik tanınması olmaktadır. İthalatın kompozisyonu incelenerek en çok ithalat yapılan ürünlerin ara malı tedariki sağlanarak üretiminin yurtiçinde teşvik edilmesinin sağlanmasını da ifade etmektedir.

Başkol (2016), ihracatın ithalata bağımlılığını dahilde işlemi rejimi kapsamında değerlendirmiştir. Çalışmasında DİR'in etkin bir şekilde işlemesi için revizyona ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Öncelikle DİR'den yararlanacak sektörlerin yeniden tanımlanması gerektiği, yurtiçinden girdi temin edebilen sektörlerin rejim kapsamından çıkarılması gerektiğini de önermiştir.

Gençosmanoğlu (2016), DİR'in dış ticaret, istihdam ve rekabet üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmasında rejimin ticaret, istihdam ve rekabet gücü ortalamalarının üzerinde bir artışa neden olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Çalışmasında politika yapıcılarına önerdiği nokta ise DİR 'in tedarik zincirinin bir parçası olarak değerlendirilip uygulanması gerektiğini önermektedir.

Esen, Şimdi ve Kocabaş (2016), DİR'in dokuma ve giyim sektörü üzerindeki etkisini incelemiştir. Borsa İstanbul'da yer alan dokuma ve giyim sektörü şirketlerinden oluşan veriler ile panel veri yöntemini kullanarak DİR'in bu şirketler üzerindeki finansal performansını üzerindeki etkisinin analizini gerçekleştirmiştir. 2009-2014 yıllarını kapsayan 9 işletmeyi analiz kapsamında ele almışlar ve ampirik bulgulara göre rejimin işletmelerin finansal performansına pozitif bir katkı yaptığı sonucuna ulaşmışlardır.

Mete ve Yıldız (2017), DİR kapsamında yapılan ihracat ve ithalatın cari işlemler dengesi üzerindeki etkisini 2003-2016 dönemi için araştırmışlardır. Ampirik analiz sonuçlarına

göre rejim kapsamında gerçekleştirilen sanayi ihracat ve ithalatının cari işlemler dengesi üzerine olumlu etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Tekin (2017) çalışmasında 1996-2016 yıllarını kapsayan veri seti ile DİR'in ithalat ve ihracat üzerindeki etkisini ortaya koymaya çalışmıştır. DİR'in Türk ihracatçısının uluslararası rekabet gücünü artırdığı sonucunu elde etmiştir.

Parlakay ve Duru (2017) çalışmalarında DİR'in işlenmiş tarım ürünleri dış ticaretinin gelişimini trend analizi yöntemiyle tahmin etmişleridir. Çalışmanın bulgularına göre işlenmiş tarım ürünlerinde rejim kapsamında uygulanan teşvik sisteminin ihracata ve milli gelire katkısının önemli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Özellikle tarıma dayalı işletmelerde DİR sayesinde gümrük vergisinden muaf bir şekilde hammaddenin temin edilmesi hammadde maliyetlerini düşürerek işletmeler için önemini de değinmektedir.

Alpay (2018) çalışmasında DİR'in cari işlemler hesabına etkisini 2003-2017 yılları arası için sınır testiyle analiz etmiştir. Ampirik sonuçlara göre değişkenler arasında eşbütünlüşme ilişkisi bulunmuş, aynı zamanda DİR ile dış ticaret arasında negatif bir ilişki bulmuştur. Dolayısıyla DİR'in uzun dönemde dış ticareti iyileştirmesinde olumlu etkisi olacağını ifade etmektedir.

Baday Yıldız ve Mete (2018) çalışmalarında 2002 birinci çeyrek ve 2016 ikinci çeyrek arasındaki dönem için DİR kapsamında yapılan ithalat ve milli gelir arasındaki ilişkiyi ekonometrik olarak analiz etmiştir. Elde ettiği ampirik bulgulara göre DİR kapsamında yapılan tarımsal ithalat ile milli gelir arasında bir nedensellik ilişkisi bulamamıştır. DİR kapsamında yapılan maden sektörü ithalatının milli gelirdeki değişimin nedeni olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca rejim kapsamında gerçekleşen sanayi sektöründeki ithalatının da milli gelirdeki değişimin nedeni olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Aydın ve Çatuk (2018), 2013-2017 yılları arasında DİR'in bitkisel yağ sektörü üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre bitkisel yağ sektörünün son beş yıldaki ihracatının %93'ünün DİR kapsamında yapıldığı sonucuna ulaşmışlardır. Sektörün uluslararası ticarete rekabet gücünün devam edebilmesi için DİR kapsamında teşvikin devam etmesi gerektiğini politika önerilerinde yer verdiği görülmektedir.

Nakiboğlu ve Aydın (2018) çalışmalarında, DİR'in Türkiye ekonomisi ve dış ticaretindeki yeri ve önemini incelemişlerdir. İhracata yönelik oluşturulan DİR'in ülke ekonomisi üzerine pozitif etkilerinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Dahilde işleme

rejiminin ihracat için bir teşvik politikası olduğu ve amaca uygun hizmet ettiğini de ifade etmektedir. Fakat bu kapsamda yapılan ithalatın da yüksek olması ihracatın içerisinde ithal girdi bileşiminin yüksek olduğunun göstergesi olduğunu da vurgulamaktadır. Politika önerisi olarak ise rejim kapsamında yapılan ihlaller sonucunda haksız kazancın önüne geçilebilmesi için denetimlerin sıklaştırılması gerektiği ve mevzuat düzenlemelerin buna göre yapılması gerektiğini de önermektedir.

Şahin ve Tekin (2019) çalışmalarında 1996-2017 döneminde DİR kapsamında yapılan ihracat ve ithalatın dış ticaret dengesi üzerindeki etkisini hata düzeltme modeli ve nedensellik analizi yöntemleriyle incelemişlerdir. Ampirik analiz sonucu elde edilen ampirik bulgulara göre DİR kapsamında ihracat ve ithalatın dış ticaret dengesi üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Altınöz ve Altuntaş (2020) DİR kapsamında yapılan ithalatın yurtiçi ara malı üretimi üzerine etkisini 2005-2019 dönemi için ARDL (Autoregressive Distributed Lag) sınır testi yaklaşımıyla incelemişlerdir. Ampirik analiz sonucuna göre uzun dönemde rejim kapsamında yapılan ithalatın yurtiçi ara malı üretimi üzerine etkisinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu fakat kısa dönemde pozitif olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Danacı ve Mete (2020) DİR kapsamında yapılan ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ve spesifik olarak Gaziantep'te rejim kapsamında yapılan ihracatın Türkiye ekonomisi üzerine katkısını incelemektedirler. 2002-2017 yılları arasında kapsayan dönemi ARDL sınır testi yöntemiyle ampirik olarak inceledikleri çalışmada DİR kapsamında yapılan ihracatın Türkiye ekonomisi üzerinde diğer ihracat türleri ile karşılaştırıldığında daha etkin olduğunu bulmuşlardır.

İnamoğlu (2020), DİR kapsamında yapılan ithalat ve ihracat tutarlarının Türkiye'deki ekonomik büyüme ve dış ticaret dengesi üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Analiz sonucunda DİR kapsamında yapılan ihracatın ekonomik büyüme ve dış ticaret dengesi üzerine olumlu etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Şeker (2021) çalışmasında 2012-2019 yılları arasında eşbütünleşme ve nedensellik analizlerinden yararlanarak DİR'in sanayi üretimi ve ihracat üzerindeki etkisini incelemiştir. Ampirik analiz sonuçlarına göre sanayi üretim endeksi ile DİR arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi görülürken DİR'den ihracatın ithalatı karşılama oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

3.2. Veri Seti ve Değişkenler

Çalışmanın ekonometrik analiz bölümünde DİR kapsamında yapılan ithalat ve ihracatın dış denge ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Analiz dönemi olarak aylık veri kapsamında ulaşılabilen en uzun veri aralığı olan 2005:01-2021:07 dönemi dikkate alınmıştır. Bu kapsamda iki farklı model kurulmuştur. İlgili modellerde bağımlı değişken (ler) olarak dış ticaret dengesi ve ekonomik büyüme değişkenleri kullanılmıştır. Dış ticaret dengesi verisi Türkiye Cumhuriyet Bankası (TCMB) elektronik veri dağıtım sisteminden indirilen ihracat ve ithalat verilerinin farkından elde edilmiştir. Bağımsız değişken (ler) olarak DİR kapsamında yapılan toplam ihracat ve ithalat değişkenleri kullanılmıştır. Ekonomik büyüme verisinin aylık olarak açıklanmaması nedeniyle çalışmada ekonomik büyümenin diğer bir göstergesi olan sanayi üretim endeksi değişkeni araç değişken olarak kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ölçek farklılıklarından doğabilecek etkinin ortadan kaldırılabilmesi için verilerin doğal logaritmaları alınmış ve analizde logaritmik formları kullanılmıştır. Bu noktada dış denge verilerinin negatif değerler içermesi nedeniyle logaritma alma işlemi uygulanamamıştır. Bu nedenle dış denge değişkeni nominal forma analize dahil edilmiştir. Ayrıca analizde kullanılan tüm değişkenler Censur X-12 yöntemiyle mevsimsellikten arındırılmıştır. Analizler Eviews-12 ve Gauss-21 programları aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Analizde kullanılan verilere ilişkin açıklamalar ve verilerin elde edildiği kaynaklar Tablo 1’de listelenmiştir.

Tablo 1
Değişkenlere İlişkin Kısaltma ve Veri Kaynakları

Değişken	Kısaltması	Birim	Veri Kaynağı
Dahilde İşleme Rejimi İhracatı	DİR İhracat	Milyon ABD Doları	TÜİK ¹
Dahilde İşleme Rejimi İthalatı	DİR İthalat	Milyon ABD Doları	TÜİK ¹
Sanayi Üretim Endeksi	Ekonomik Büyüme	Endeks	TÜİK ²
Dış Ticaret Dengesi	Dış Denge	Milyon ABD Doları	TCMB-EVDS ³

Değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de listelenmiştir.

Tablo 2
Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

İstatistikler/Değişkenler	DİR İhracat	DİR İthalat	Ekonomik Büyüme	Dış Denge
---------------------------	-------------	-------------	-----------------	-----------

¹ Dahilde işleme rejimi ithalatı ve ihracatına ilişkin veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) web sitesinde yer almaması nedeniyle ilgili veriler TÜİK web sitesinde yer alan bilgi talebi sekmesinden oluşturulan talep sonucu online görüşmeler ile elde edilmiştir.

² TÜİK Veri Tabanı 2021, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=sanayi-114&dil=1>

³ TCMB-EVDS 2021, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?evds/serieMarket>

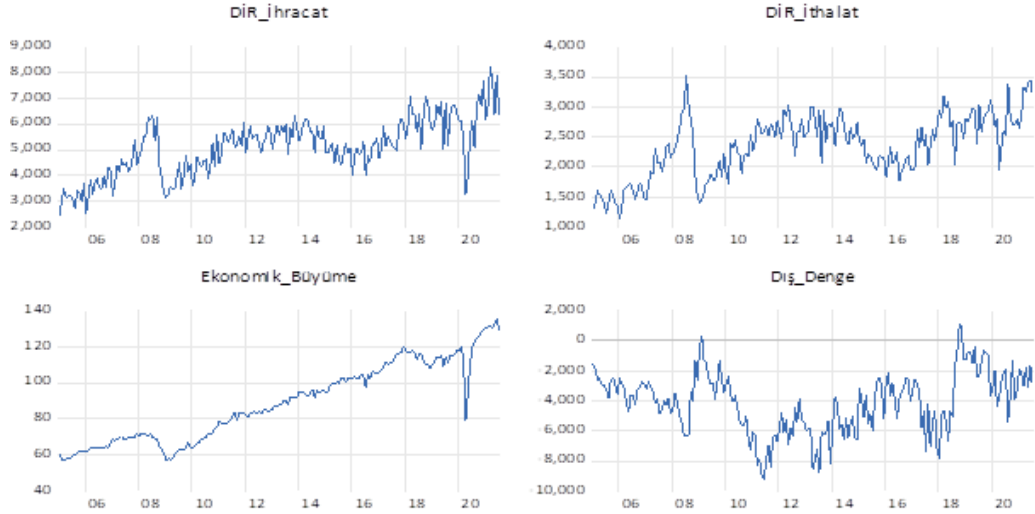
Ortalama	5091.76	2346.00	89.09	-4105.01
Median	5163.57	2401.78	87.25	-3861.00
Maks.	8215.48	3518.45	135.55	1117.00
Min.	2450.91	1146.42	57.00	-9187.00
Std. Sapma	1119.66	514.51	21.67	2018.77
Çarpıklık	-0.038	-0.225	0.229	-0.158
Basıklık	2.715	2.347	1.826	2.764
Jarque-Bera	0.723 (0.697)	5.208 ^c (0.074)	13.173 ^b (0.014)	1.284 (0.526)

*Tabloda listelenen tanımlayıcı veriler değişkenlerin nominal değerleri üzerinden hesaplanan istatistiklerdir.

**Parantez içerisindeki değerler Jarque-Bera normallik testi istatistiklerine ilişkin olasılık değerleridir.

***^a, ^b ve ^c sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir.

Değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde Türkiye’de örneklem döneminde DİR kapsamında en yüksek 8.215 milyar \$, en düşük 2.450 milyar \$ ihracat yapılmıştır. Dönemin ortalama ihracatı 5.091 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. DİR kapsamında en fazla 3.518 milyar \$, en az 1.146 milyar \$ ithalat yapıldığı görülmektedir. İthalat ortalaması 2.346 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik büyümeyi temsil eden sanayi üretim endeksi ilgili dönemde maksimum 135.55 seviyesine çıkarken en düşük 57.0 seviyesini görmüştür. Endeks ortalaması 89,09 düzeyinde gerçekleşmiştir. Türkiye ilgili dönemde en fazla 9.187 milyar \$ dış ticaret açığı verirken, dış ticaretin en iyi olduğu ayda 1.117 milyar \$ dış ticaret fazlası verilmiştir. Dönemin dış ticaret dengesi ortalaması ise -4.105 milyar \$ ile negatif yönde gerçekleşmiştir. Değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermediğinin incelenmesinde kullanılan Jarque-Bera testi sonuçları incelendiğinde tüm değişkenler için %1 anlamlılık düzeyinde verilerin normal dağılım gösterdiğini ifade eden yokluk hipotezinin reddedilemediği görülmektedir. Yani analizde kullanılan değişkenler %1 anlamlılık düzeyinde normal dağılım göstermektedir. Değişkenlerin dağılımlarının daha iyi görülebilmesi ve incelenebilmesi için verilerin dağılımları Şekil 1’de görselleştirilmiştir.

Şekil 1: Analizde Kullanılan Serilere İlişkin Dağılım Grafikleri

Verilerin dağılımlarına ilişkin grafikler incelendiğinde Türkiye'nin örneklem döneminde ekonomik büyümede istikrar gösterdiği görülmektedir. DİR ihracatında da yukarı yönlü bir eğilim görülmektedir ancak dönemsel olarak iniş çıkışlar yaşandığı görülmektedir. Bu bağlamda tam anlamıyla bir istikrarın olduğu söylenememektedir. DİR ithalatı ve dış denge verilerinde iniş çıkışların yoğun olarak yaşandığı görülmektedir. Ancak ortalamadan sapmalar birbirini izleyen dönemlerde tekrar ortalama etrafında dağılım gösterme eğiliminde olduğu görülmektedir. Değişkenlerde ortak olarak 2009 yılının ve 2020 yılının başlarında ani kırılmalar görülmektedir. 2008 yılında yaşanan kırılmalar 2008 küresel finans krizinin yansımalarıyla açıklanabilmektedir. 2020 yılında yaşanan ani kırılma ise korona virüs salgını sonucu oluşan ekonomik durumun yansıması olarak ifade edilebilmektedir. Son olarak 2018 yılı sonlarına doğru DİR ithalatında ve dış ticaret dengesinde bir kırılma söz konusu olduğu görülmektedir. Bu kırılma ise ilgili yılda Türkiye'de genel seçimlerin yapılması sonucu oluşan ekonomik durum ve Amerika ile yaşanan Rahip Brunson krizi sonucu oluşan kur krizinin yansımaları ile açıklanabilmektedir. Bu olayların kur şokuna neden olmasıyla ulusal paranın değer kaybetmesine ve ithalatın pahalı hale gelmesine neden olmuştur. Bu durumda ithalatta bir kırılmanın yaşanmasına neden olmuştur. Ulusal paranın değer kaybı J-eğrisi teorisini destekler şekilde kısa dönemde dış ticaret dengesini olumsuz etkileyerek dış ticaret dengesi noktasında da bir kırılma yaşanmasına neden olmuştur. Ancak ulusal para da yaşanan değer kaybı uzun dönemde ihracattaki artışla dış dengeyi olumlu yönde etkileyerek devam etmiştir.

3.3.Ekonometrik Metodoloji

Bu çalışmada DİR'in dış ticaret dengesi ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu ilişkinin incelenmesinde zaman serisi regresyon analizi, VAR analizi ve Nedensellik analizi kullanılacaktır.

İlk uygulanılacak analiz olan zaman serisi regresyon analizinde En Küçük Kareler (EKK) yönteminden yararlanılması planlanmaktadır. Ancak EKK yöntemi uygulanmadan önce ilk olarak veri setinin ve kurulan modellerin EKK yönteminin varsayımlarını karşılayıp karşılamadığı incelenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda modelde değişen varyansın varlığı, otokorelasyonun varlığı, model kurma hatasının yapıp yapılmadı, verilerin normal dağılım gösterip göstermediği ve serilerin durağanlık durumlarının incelenmesi gerekmektedir. Çünkü varsayımların ihlal edilmesi durumunda katsayı tahminlerinde sapmalara neden olarak, aslında anlamlı olan bir değişkenin anlamsız olmasına ya da anlamsız olan bir değişkenin anlamlı olmasına neden olabilmektedir. Ayrıca serilerin durağan olmaması yani birim kök içermesi sahte regresyon sorununa neden olabilmektedir. Değişen varyansın sınanmasında White (1980) testinden, otokorelasyonun sınanmasında Breusch-Godfrey (1978) testinden, model kurma hatasının varlığının sınanmasında Ramsey Reset (1969) testinden ve durağanlığın test edilmesinde Genişletilmiş Dickey ve Fuller (ADF) (1979) ve Phillips ve Perron (PP) (1988) testlerinden yararlanılmıştır.

İkinci olarak VAR analizinden yararlanılacaktır. Sims (1980) ve Sims, Stock ve Watson (1990) tarafından geliştirilmiştir. VAR modelleri serideki tüm değişkenlerin içsel olduğunu varsaymaktadır. Durağan değişkenler ile kurulan VAR modeli ile değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. VAR modeline ilişkin iki temel varsayım söz konusudur. Bunlardan ilki değişkenlerin durağan sürece sahip olmalarıdır. İkincisi ise hata terimlerinin ilişkisiz olması yani otokorelasyonun olmamasıdır. Bu iki varsayım test edildikten sonra VAR modeli tahmin edilerek analizler gerçekleştirilebilmektedir (Toker, 2020).

Son olarak değişkenler arasındaki nedensel ilişkinin varlığı Granger nedensellik testi ile incelenecektir. Granger (1969) nedenselliği, “Y’nin öngörüsü, X’in geçmiş değerleri kullanıldığında X’in geçmiş değerlerinin kullanılmadığı duruma göre daha başarılı ise X, Y’nin Granger nedenidir” şeklinde tanımlamıştır. Bir diğer değişle X’in geçmiş değerleri

hakkında bilgi sahibi olmak Y'yi daha iyi bir biçimde öngörebilmeye fırsat sağlıyorsa X, Y'nin Granger nedenidir denilebilmektedir. Bu ilişki tek ya da çift yönlü olabilmektedir. Yani X'de Y'nin nedeni, Y'de X'in nedeni olabilmektedir. Aynı zamanda X ve Y birbirlerinin nedeni de olabilmektedir. Nedensellik analizi ile geleceğe ilişkin tahmin yapılmamaktadır. Sadece nedensel ilişkinin sınanması amaçlanmaktadır. Bu nedenle modelde kullanılan değişkenler önceden durağanlaştırılması gerekmektedir (Granger, 1988).

3.4. Varsayımların Test Edilmesi

DİR ihracat ve ithalatının dış ticaret dengesi ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ortaya koyabilmek için iki farklı ekonometrik model kurulmuştur. Kurulan modeller Eşitlik 1 ve 2'de gösterildiği gibidir:

Model 1: Dış Ticaret Dengesi Modeli

$$Dış_Denge_t = \alpha_o + \beta_1 DİR_İhracat_t + \beta_2 DİR_İthalat_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Model 2: Ekonomik Büyüme Modeli

$$Ekonomik_Büyüme_t = c_o + bt + \theta_1 DİR_İhracat_t + \theta_2 DİR_İthalat_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

Burada α_o ve c_o sabit terimi ifade etmektedir. t trendi ifade etmektedir. b trend katsayısıdır. β_1 , β_2 , θ_1 ve θ_2 eğim katsayılarıdır. ε_t hata terimini temsil etmektedir. Son olarak alt indis olarak kullanılan t zaman boyutunu ifade etmektedir.

Çalışmanın ekonometrik metodoloji bölümünde de açıklandığı üzere katsayı tahminine geçilmeden önce kullanılan yönteme ilişkin varsayımların test edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda otokorelasyon, değişen varyans, model kurma hatasının varlığı ve serilerin durağanlık durumları test edilmiştir. Daha sonra tanısal testlerin sonuçları dikkate alınarak regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Model 1'de trend değişkeni istatistiksel olarak anlamsız olması nedeniyle sabitli model kullanılarak tahminler gerçekleştirilmiştir. Model 2'de ise trendin anlamlı olması nedeniyle modelde trend dikkate alınarak sabitli ve trendli model ile tahminler gerçekleştirilmiştir.

3.4.1. Değişen Varyansın Test Edilmesi

Değişen varyansın test edilmesinde White (1980) testinden yararlanılmıştır. White testi "Değişen varyans yoktur" şeklinde kurulan H_o hipotezini ($\alpha_2 = \alpha_3 = \dots = \alpha_k = 0$)

değişen varyansın olduğunu ifade eden alternatif hipoteze ($\alpha_2 \neq \alpha_3 \neq \dots \neq \alpha_k \neq n$) karşı test etmektedir. Tablo 3'te Model 1 ve Model 2'ye ilişkin sonuçlar listelenmiştir.

Tablo 3
Değişen Varyans Analiz Sonuçları (White, 1980)

	Model 1		Model 2	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
<i>F – istatistiği</i>	4.001 ^a	0.000	6.665 ^a	0.000
<i>Obs * R – Kare</i>	25.450 ^a	0.001	56.045 ^a	0.000

*^a, ^b ve ^c sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir.

Tablo 3'te listelenen sonuçlar incelendiğinde her iki model içinde H_0 hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Yani Model 1 ve Model 2'de değişen varyansın var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.4.2. Otokorelasyonun Test Edilmesi

Modelde otokorelasyon sorunun varlığı Breusch-Godfrey (1978) testi kullanılarak incelenmiştir. Breusch-Godfrey otokorelasyon testi “Otokorelasyon yoktur” şeklinde kurulan H_0 hipotezini ($\rho_1 = \rho_2 = \dots = \rho_p = 0$) otokorelasyonun olduğunu ifade eden alternatif hipoteze ($\rho_1 \neq \rho_2 \neq \dots \neq \rho_p \neq 0$) karşı test etmektedir. Tablo 4'te Model 1 ve Model 2'ye için elde edilen sonuçlar listelenmiştir.

Tablo 4
Otokorelasyon Analiz Sonuçları (Breusch-Godfrey, 1978)

	Model 1		Model 2	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
<i>F – istatistiği</i>	30.164 ^a	0.000	39.194 ^a	0.000
<i>Obs * R – Kare</i>	132.419 ^a	0.000	143.700 ^a	0.000

*^a, ^b ve ^c sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir.

Tablo 4'te yer alan otokorelasyon analiz sonuçları incelendiğinde her iki model için de %1 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmektedir. Yani Model 1 ve Model 2 için otokorelasyon vardır.

3.4.3. Model Kurma Hatasının Varlığının Test Edilmesi

Model kurma hatasının tespiti amacıyla Ramsey Reset (1969) testinden yararlanılmıştır. Ramsey Reset testi “Model Kurma Hatası yoktur” şeklinde kurulan H_0 hipotezini model kurma hatasının olduğunu ($\alpha_3 = \alpha_4 = 0$) ifade eden alternatif hipoteze ($\alpha_3 \neq \alpha_4 \neq 0$) karşı test etmektedir. Tablo 5'te Model 1 ve Model 2'ye için elde edilen sonuçlar listelenmiştir.

Tablo 5
Ramsey Reset Testi Analiz Sonuçları

	Model 1			Model 2		
	İstatistik	Serbestlik Derecesi	Olasılık	İstatistik	Serbestlik Derecesi	Olasılık
<i>t – istatistiği</i>	0.167	193	0.868	1.258	192	0.210
<i>F – istatistiği</i>	0.028	(1, 193)	0.868	1.584	(1, 192)	0.210
<i>Olabilirlik Oranı</i>	0.029	1	0.866	1.635	1	0.201

*^a, ^b ve ^c sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir.

Tablo 5 incelendiğinde her iki model için de hiçbir anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilememektedir. Yani Model 1 ve Model 2 için model kurma hatası olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.4.4. Birim Kökün Varlığının Test Edilmesi

Serilere ilişkin birim kökün varlığı ADF (1979) ve PP (1988) birim kök testleri ile incelenmiştir. ADF ve PP testine ilişkin H_0 hipotezi ($\alpha = 0$) seride birim kökün var olduğunu alternatif hipotez ise serinin birim kök içermediği ($\alpha < 0$) yani durağan olduğunu ifade etmektedir. Model 1 ve Model 2 için ADF ve PP testine ilişkin sonuçlar Tablo 6’da listelenmiştir ($\alpha = 1 - \rho$).

Tablo 6
Birim Kök Analiz Sonuçları (Dickey ve Fuller, 1979; Phillips ve Perron, 1988)

Değişkenler	Sabitli Model		Sabitli ve Trendli Model	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
ADF Birim Kök Testi				
<i>DİR_İhracat</i>	-2.637 (2) ^a	0.087	-4.865 (1) ^a	0.001
<i>DİR_İthalat</i>	-2.964 (1) ^b	0.040	-3.796 (1) ^b	0.019
<i>Ekonomik_Büyüme</i>	-0.958 (0)	0.768	-3.976 (0) ^b	0.011
<i>Dis_Denge</i>	-3.573 (1) ^a	0.007	-3.656 (1) ^b	0.028
PP Birim Kök Testi				
<i>DİR_İhracat</i>	-4.586 [5] ^a	0.000	-7.386 [7] ^a	0.000
<i>DİR_İthalat</i>	-3.608 [4] ^a	0.006	-4.754 [1] ^a	0.001
<i>Ekonomik_Büyüme</i>	-0.545 [16]	0.878	-3.840 [3] ^b	0.017
<i>Dis_Denge</i>	-4.751 [6] ^a	0.000	-4.812 [6] ^a	0.001

*^a, ^b ve ^c sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir.

**Gecikme uzunluğu aylık veri olması nedeniyle 12 olarak belirlenmiştir.

***Uygun gecikme uzunluğu Schwarz Bilgi Kriterine göre seçilmiştir.

****ADF test sonuçlarında yer alan parantez içerisindeki değerler uygun gecikme uzunluklarını ifade etmektedir.

*****PP test sonuçlarında yer alan köşeli parantez içindeki değerler uygun bant genişliğini ifade etmektedir.

*****ADF ve PP testleri için sabitli modele ilişkin tablo değerleri: -3.46(%1), -2.88(%5), -2.57(%10), sabitli&trendli modele ilişkin tablo değerleri -4.01(%1), -3.43(%5), -3.14(%10)’dür.

Tablo 6’da listelenen birim kök analiz sonuçları incelendiğinde tüm serilerin durağan olduğu yani birim kök içermediği sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomik_Büyüme değişkeni

için sabitli model sonuçlarına göre seri birim kök içeriyorken sabitli ve trendli model sonuçlarına göre seri durağan sürece sahiptir. Bu bağlamda serinin deterministik bir trend içerme durum serinin dağılımını gösteren Şekil 1’den incelendiğinde zaman itibarıyla artan bir trendin varlığı görülmektedir. Buna göre serinin trend durağan bir sürece sahip olduğu görülmektedir. Bu noktada ekonomik büyüme serisi trendden arındırılarak analizlerden arındırılmış seri ile tahminler gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak ekonometrik modelde kullanılacak tüm değişkenler seviyesinde durağan (I(0)) sürece sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.5.Zaman Serisi Regresyon Analizi

Yapılan tanısal testler sonucunda Türkiye’de DİR ihracat ve ithalatının dış ticaret dengesi ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin araştırılması kapsamında kurulan Model 1 ve Model 2’nin EKK yöntemi ile tahmin edilmesine herhangi bir engelin olmadığı belirlenmiştir. Tanısal testler sonucu iki modelde de değişen varyans ve otokorelasyon sorununun olduğu belirlenmiştir. Bu noktada her iki model için de katsayı tahminleri elde edilen sonuçlar doğrultusunda değişen varyans ve otokorelasyona dirençli olan HAC (Heteroskedasticity and Autocorrelation Consistent) (Newey-West) tahminci kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Şekil 1’de de görüleceği üzere 2009 yılının ocak ayında ve 2020 yılının nisan ayında tüm serilerde ani bir kırılma yaşanmaktadır. Bu nedenle serilerde yer alan yapısal kırılmalardan doğabilecek sapmaların engellenebilmesi için her iki modelde de kırılmalar dikkate alınmıştır. Tablo 7’de Model 1’e ilişkin zaman serisi regresyon analizi sonuçları listelenmiştir.

Tablo 7
Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonuçları-Model 1 (Dış Ticaret Dengesi Modeli)

Değişkenler	Katsayı	Std. Sapma	t-istatistiği	Olasılık
$DİR_İhracat_t$	7086.520 ^a	1921.176	3.689	0.001
$DİR_İthalat_t$	-9149.643 ^a	1682.998	-5.437	0.000
<i>dummy_1</i>	2413.428 ^a	353.289	6.831	0.000
<i>dummy_2</i>	1903.981 ^a	602.656	3.159	0.002
<i>Sabit</i>	6335.510	8129.313	0.779	0.437
R^2		$F - istatistiği$		$Gözlem Sayısı$
0.219		13.617 ^a (0.000)		219

*^a, ^b ve ^c sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir.

**Parantez içerisindeki değer F-istatistiğine ilişkin olasılık değerini ifade etmektedir.

****dummy_1* Ocak 2009 tarihindeki kırılmayı, *dummy_2* ise Nisan 2020 tarihindeki kırılmayı temsil etmektedir.

Model 1’de kullanılan bağımlı değişken olan dış ticaret dengesinin logaritmasının alınamaması nedeniyle model doğrusal-logaritmik (Dog-Log) formda tahmin edilmiştir. Bu nedenle yorumlar %1’lik artışa karşı $\beta/100$ artış olarak yapılması gerekmektedir (Asteriou ve Hall, 2011:178). Katsayı yorumlamasına geçilmeden önce ilk olarak modelin genel olarak anlamlı olup olmadığını ifade eden F-istatistiğine ilişkin sonuçlar incelendiğinde modelin anlamsız olduğunu ifade eden yokluk hipotezinin reddedildiği görülmektedir (Olasılık F-istatistiği (0.000) < alfa (0.01)). Yani DİR ihracat ve ithalatının dış ticaret dengesi üzerindeki etkisinin incelendiği Model 1 istatistiksel olarak katsayıları yorumlanabilir anlamlı bir modeldir. Açıklayıcı değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücünü ifade eden R^2 istatistiği incelendiğinde ise modelin açıklama gücünün %21.9 olduğu görülmüştür. Tablo 7’de listelenen katsayı tahminleri incelendiğinde ise $DİR_İhracat_t$ ve $DİR_İthalat_t$ değişkenlerinin dış ticaret dengesi üzerindeki bireysel etkilerinin ve modele eklenen kırılma tarihlerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (Olasılık t-istatistiği (0.000) < alfa (0.01)). DİR kapsamında yapılan ihracattaki %1’lik artış dış ticaret dengesini 7 milyar 86 milyon \$ (7086.52/100) iyileştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. DİR kapsamında yapılan ithalatın ise tam tersi şekilde dış ticaret dengesini 9 milyar 149 milyon \$ (9149.64/100) kötüleştirdiği tespit edilmiştir. Tablo 8’de Model 2’ye ilişkin zaman serisi regresyon analizi sonuçları listelenmiştir.

Tablo 8
Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonuçları-Model 2 (Ekonomik Büyüme Modeli)

Değişkenler	Katsayı	Std. Sapma	t-istatistiği	Olasılık
$DİR_İhracat_t$	0.250 ^a	0.073	3.423	0.001
$DİR_İthalat_t$	-0.132 ^a	0.049	-2.703	0.008
<i>dummy_1</i>	-0.181 ^a	0.024	-7.656	0.000
<i>dummy_2</i>	-0.323 ^a	0.041	-7.873	0.000
<i>Sabit</i>	-1.066 ^a	0.407	-2.620	0.010
<i>@trend</i>	-0.004 ^b	0.0002	-2.070	0.040
R^2	$F - istatistiği$		$Gözlem Sayısı$	
0.345	20.369 ^a (0.000)		219	

^a, ^b ve ^c sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir.

**Parantez içerisindeki değer F-istatistiğine ilişkin olasılık değerini ifade etmektedir.

****dummy_1* Ocak 2009 tarihindeki kırılmayı, *dummy_2* ise Nisan 2020 tarihindeki kırılmayı temsil etmektedir.

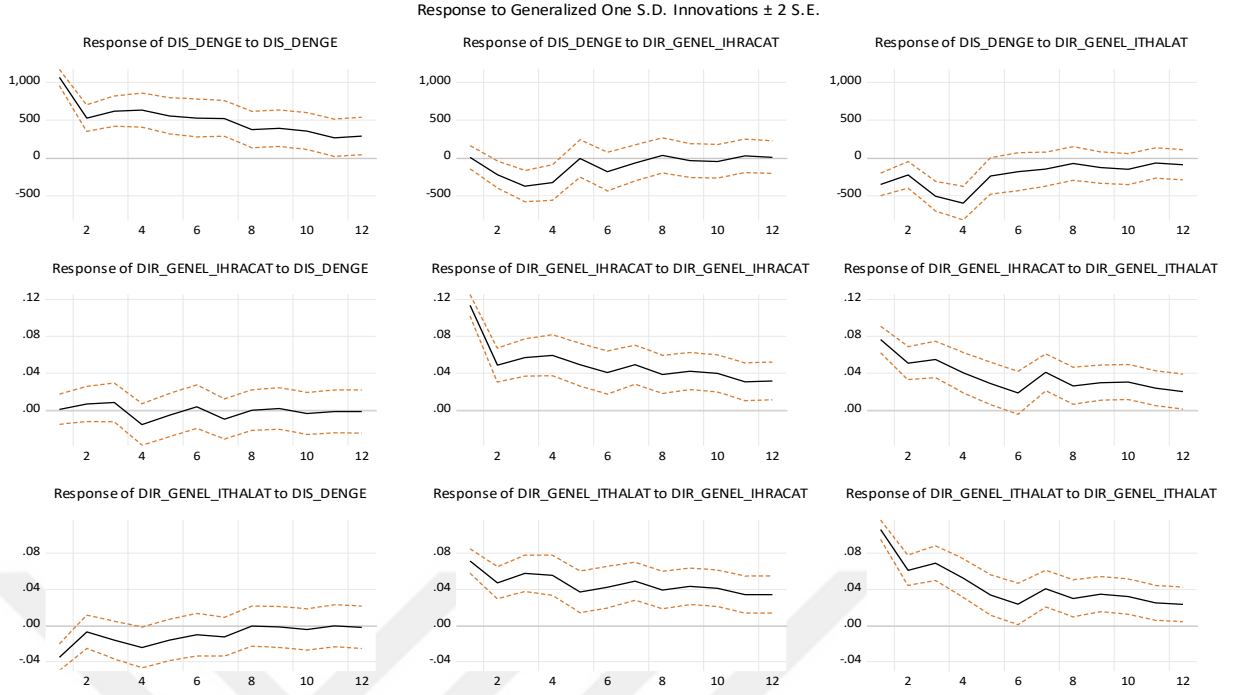
Tablo 8’de yer alan sonuçlar incelendiğinde model genel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Olasılık F-istatistiği (0.000) < alfa (0.01)). R^2 istatistiği incelendiğinde modelin açıklama gücü %34.5 olduğu görülmektedir. Katsayı tahminleri incelendiğinde

$DİR_İhracat_t$ ve $DİR_İthalat_t$ değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki bireysel etkileri ve kırılma tarihleri istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (Olasılık t-istatistiği (0.000) < alfa (0.05)). Örneklem döneminde Türkiye’de DİR kapsamında yapılan ihracattaki %1’lik artışın ekonomik büyümeyi %0.250 arttırdığı tespit edilmiştir. DİR kapsamında yapılan ithalattaki %1’lik artışın ise ekonomik büyümeyi negatif yönde etkileyerek %0.132 azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.6.VAR Analizi

Çalışmanın bu bölümünde VAR modeli tahmini yapılarak etki-tepki grafikleri elde edilecek ve varyans ayrıştırması yapılacaktır. VAR analizinde serilerin durağan hallerini kullanılması gerekmektedir. Bu noktada Tablo 6 incelendiğinde tüm değişkenlerin seviyesinde durağan olduğu görülmektedir. Daha sonra uygun gecikme uzunluğunun belirlenmelidir. Otokorelasyonun olmadığı ve/veya en az olduğu gecikme uzunluğu uygun gecikme uzunluğu olarak dikkate alınmaktadır. Son olarak test köklerin birim çemberin içinde olup olmadığı kontrol edilerek uygun VAR modeli belirlenmektedir. VAR analizi için önsel şartlar olan otokorelasyon sınaması ve ters köklerin birim çemberin içerisinde olma durumu kontrol edilmiştir ve Model 1 için de Model 2 için de uygun gecikme uzunluğu 6 olarak belirlenmiştir. Sonuçlar otokorelasyon sınamasına ilişkin sonuçlar Ek 1 ve Ek 2’de, ters köklere ilişkin sonuçlar ise Ek 3’te yer almaktadır.

Uygun VAR modeli belirlendikten sonra etki-tepki grafikleri elde edilmiştir ve varyans ayrıştırması yapılmıştır. Şekil 2’de Model 1’e ilişkin etki-tepki grafikleri yer almaktadır.

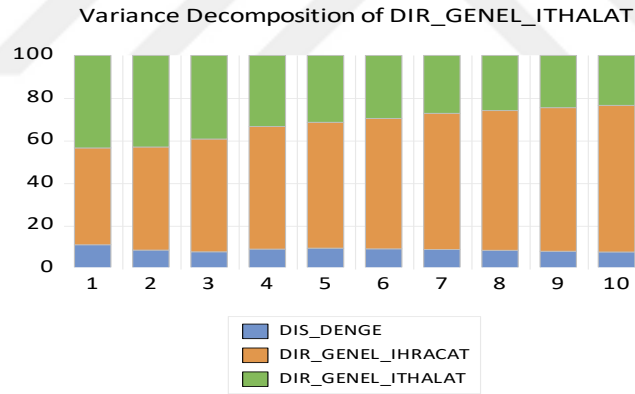
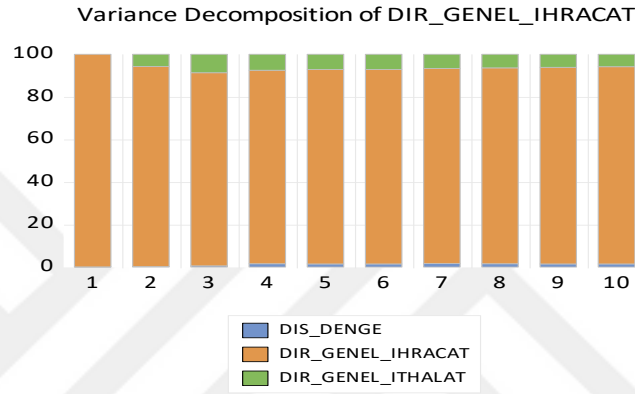
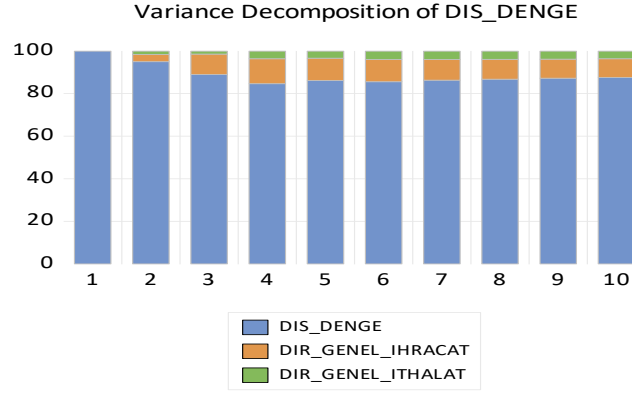

Şekil 2: Model 1 İçin Etki-Tepki Analizi Sonuçları

Şekil 2’de yer alan etki tepki grafikleri incelendiğinde dış ticaret dengesinin DİR kapsamında yapılan ihracat ve ithalat değişkenlerine negatif ve istatistiksel olarak anlamlı tepki verdiği görülmektedir. DİR kapsamında yapılan ihracattaki bir standart sapmalık pozitif şok karşısında dış denge değişkeni azalmaktadır. 2 ile 4. ay arası anlamlı olan tepki kısa dönemde ortadan kalkmaktadır. Dış denge değişkeni kısa dönemde DİR kapsamında yapılan ithalattaki artışa da benzer şekilde negatif tepki vermektedir. DİR kapsamında yapılan ihracatın, DİR kapsamında yapılan ithalat değişkenine pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı tepki verdiği görülmektedir. DİR kapsamında yapılan ithalattaki bir standart sapmalık pozitif şok karşısında DİR kapsamında yapılan ihracat değişkeni artmaktadır. DİR kapsamında yapılan ithalatın ise DİR kapsamında yapılan ihracat değişkenine pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı tepki verdiği görülmektedir. DİR kapsamında yapılan ihracattaki bir standart sapmalık pozitif şok karşısında DİR kapsamında yapılan ithalat değişkeni artmaktadır.

Etki tepki analizinden sonra VAR modelinin bir başka çıkarsaması olan varyans ayrıştırmasına geçilmiştir. Şekil 3’te Model 1’e ilişkin varyans ayrıştırması sonuçları verilmektedir.

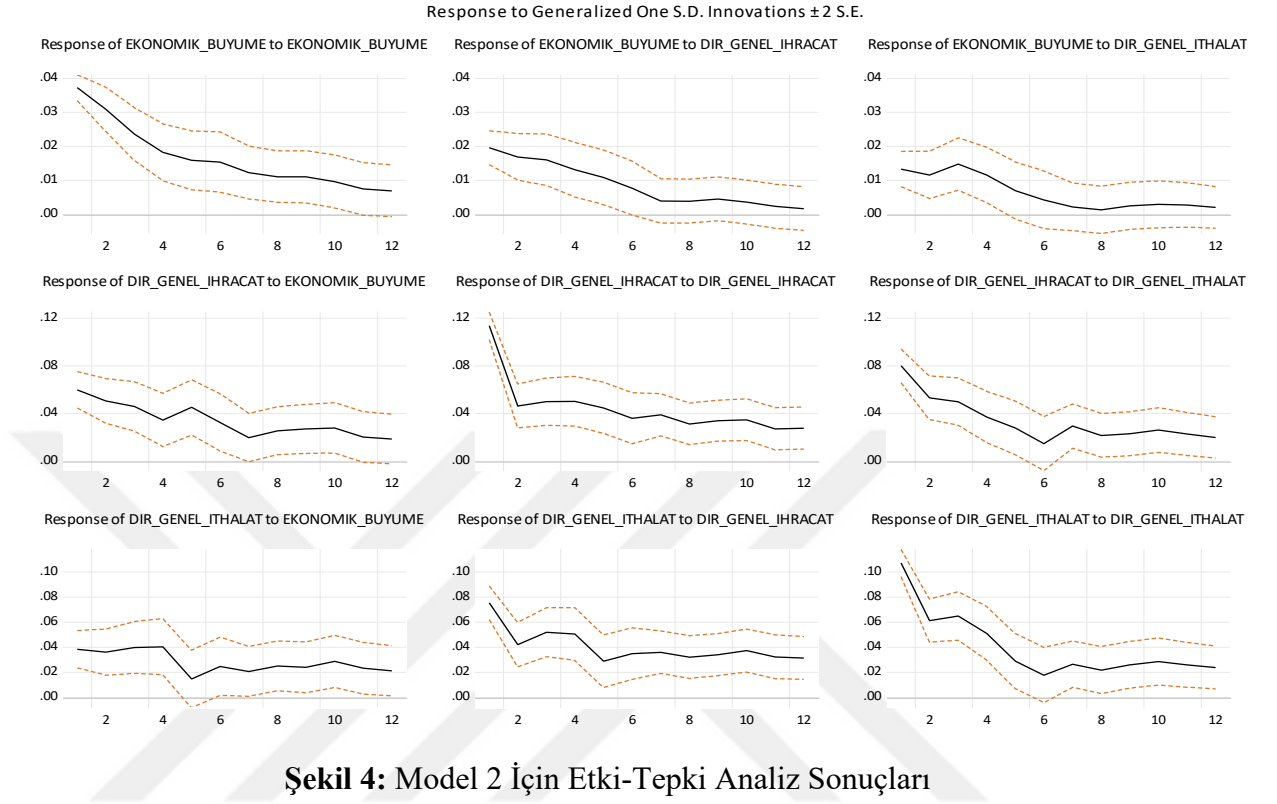
Variance Decomposition using Cholesky (d.f. adjusted) Factors

Şekil 3: Model 1 İçin Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Şekil 3'te yer alan varyans ayrıştırma analizi sonuçlarına göre dış ticaret dengesinin öngörü hata varyansı içerisindeki en fazla paya sahip değişkenin kendisinden sonra DİR kapsamında yapılan ihracat olduğu görülmektedir. DİR kapsamında yapılan ihracatın öngörü hata varyansı içerisindeki en fazla paya sahip değişkenin kendisinden sonra DİR kapsamında yapılan ithalat olduğu görülmektedir. DİR kapsamında yapılan ithalatın öngörü hata varyansı içerisindeki en fazla paya sahip değişkenin DİR kapsamında yapılan ihracat olduğu görülmektedir. Aynı zamanda Model 1'e ilişkin varyans ayrıştırması sonuçları Ek 4'te tablo olarak da listelenmiştir.

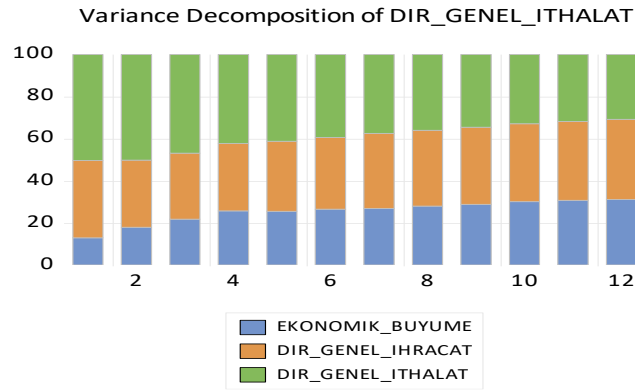
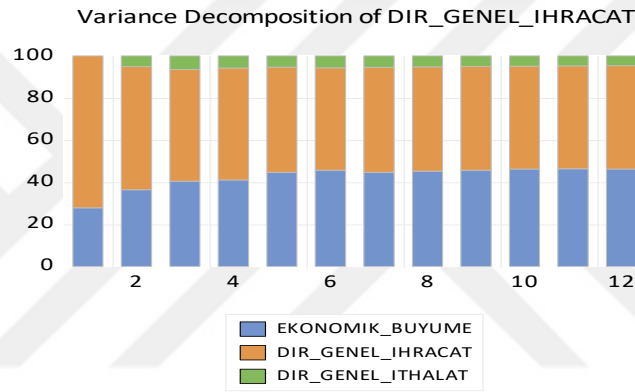
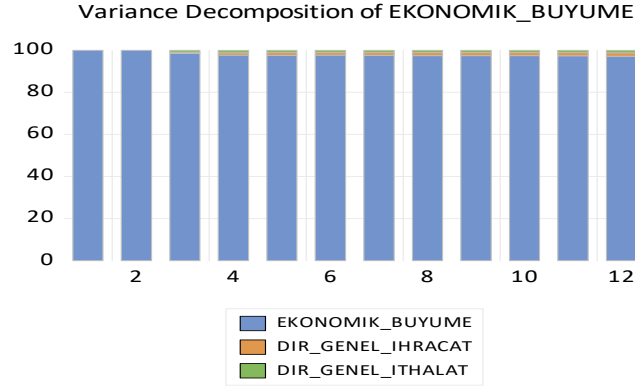
Şekil 4’te Model 2’ye ilişkin etki-tepki analizi sonuçları yer almaktadır.

Şekil 4 incelendiğinde ekonomik büyüme değişkeninin DİR kapsamında yapılan ihracat ve ithalat değişkenlerine pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı tepki verdiği görülmektedir. DİR kapsamında yapılan ihracattaki bir standart sapmalık pozitif şok karşısında ekonomik büyüme değişkeni artmaktadır. 6. aya kadar anlamlı olan tepki daha sonra ortadan kalkmaktadır. Ekonomik büyüme değişkeni kısa dönemde DİR kapsamında yapılan ithalattaki artışa da benzer şekilde pozitif tepki vermektedir. DİR kapsamında yapılan ihracatın, ekonomik büyüme ve DİR kapsamında yapılan ithalat değişkenine pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı tepki verdiği görülmektedir. Ekonomik büyümedeki ve DİR kapsamında yapılan ithalattaki bir standart sapmalık pozitif şok karşısında DİR kapsamında yapılan ihracat değişkeni artmaktadır. DİR kapsamında yapılan ithalatın ise ekonomik büyüme ve DİR kapsamında yapılan ihracat değişkenine pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı tepki verdiği görülmektedir. Ekonomik büyüme ve DİR kapsamında yapılan ihracattaki bir standart sapmalık pozitif şok karşısında DİR kapsamında yapılan ithalat değişkeni artmaktadır.

Şekil 5'te Model 2'ye ilişkin varyans ayrıştırması sonuçları yer almaktadır. Aynı zamanda Model 2'ye ilişkin varyans ayrıştırması sonuçları Ek 5'te tablo olarak listelenmiştir.

Variance Decomposition using Cholesky (d.f. adjusted) Factors

Şekil 5: Model 2 İçin Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Şekil 5'te yer alan Model 2'ye ilişkin varyans ayrıştırması sonuçları verilmektedir. Varyans ayrıştırma analizi sonuçlarına göre DİR kapsamında yapılan ihracat ve ithalatın ekonomik büyümenin öngörü hata varyansı içerisindeki payının oldukça düşük olduğu görülmektedir. DİR kapsamında yapılan ihracatın öngörü hata varyansı içerisindeki en fazla paya sahip değişkenin ekonomik büyüme olduğu görülmektedir. DİR kapsamında

yapılan ithalatın öngörü hata varyansı içerisindeki en fazla paya sahip değişkenin DİR kapsamında yapılan ihracat olduğu görülmektedir.

3.7.Nedensellik Analizi

Çalışmanın ampirik analiz bölümünde son olarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Bu kapsamda Granger nedensellik testinden yararlanılmıştır. Model 1 ve Model 2'ye ilişkin sonuçlar sırasıyla Tablo 9 ve Tablo 10'da listelenmiştir.

Tablo 9
Granger Nedensellik Analiz Sonuçları-Model 1 (Dış Ticaret Dengesi Modeli)

	Sabitli Model		Sabitli ve Trendli Model	
Bağımlı Değişken: <i>Dis_Denge</i>	$\chi^2_{ist.}$	Olasılık	$\chi^2_{ist.}$	Olasılık
<i>DİR_İhracat_t</i>	24.063 ^a	0.000	25.072 ^a	0.000
<i>DİR_İthalat_t</i>	10.842 ^c	0.093	10.730 ^c	0.097
Bağımlı Değişken: <i>DİR_İhracat_t</i>				
<i>Dis_Denge</i>	21.497 ^a	0.002	25.083 ^a	0.000
<i>DİR_İthalat_t</i>	33.273 ^a	0.000	35.144 ^a	0.000
Bağımlı Değişken: <i>DİR_İthalat_t</i>				
<i>Dis_Denge</i>	15.170 ^b	0.019	15.044 ^b	0.020
<i>DİR_İhracat_t</i>	16.946 ^a	0.009	13.727 ^b	0.032

*^a, ^b ve ^c sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir.

**Maksimum gecikme uzunluğu aylık veri olması nedeniyle 12 olarak belirlenmiştir.

***Uygun gecikme uzunluğu otokorelasyon analizi sonuçları ve ters kökler dikkate alınarak 6 olarak belirlenmiştir.

Tablo 10
Granger Nedensellik Analiz Sonuçları-Model 2 (Ekonomik Büyüme Modeli)

	Sabitli Model		Sabitli ve Trendli Model	
Bağımlı Değişken: <i>Ekonomik_Büyüme</i>	$\chi^2_{ist.}$	Olasılık	$\chi^2_{ist.}$	Olasılık
<i>DİR_İhracat_t</i>	2.889	0.823	2.678	0.848
<i>DİR_İthalat_t</i>	6.400	0.380	6.457	0.374
Bağımlı Değişken: <i>DİR_İhracat_t</i>				
<i>Ekonomik_Büyüme</i>	21.278 ^a	0.002	22.850 ^a	0.001
<i>DİR_İthalat_t</i>	27.335 ^a	0.000	27.561 ^a	0.000
Bağımlı Değişken: <i>DİR_İthalat_t</i>				
<i>Ekonomik_Büyüme</i>	11.457 ^c	0.075	11.896 ^c	0.064
<i>DİR_İhracat_t</i>	11.936 ^c	0.063	16.639 ^b	0.011

*^a, ^b ve ^c sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir.

**Maksimum gecikme uzunluğu aylık veri olması nedeniyle 12 olarak belirlenmiştir.

***Uygun gecikme uzunluğu otokorelasyon analizi sonuçları ve ters kökler dikkate alınarak 6 olarak belirlenmiştir.

Tablo 9'da yer alan Model 1'e ait Granger nedensellik analizi sonuçları incelendiğinde dış denge, DİR kapsamında yapılan ihracat ve ithalat değişkenlerinin birbirleri ile çift yönlü nedenselliğe sahip olduğu görülmektedir. Tablo 10'da yer alan Model 2'ye ait Granger nedensellik analizi sonuçları incelendiğinde ise DİR kapsamında yapılan ihracat

ve ithalatın birbirinin nedeni olduğu, ayrıca ekonomik büyümeden de bu değışkenlere tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu görölmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

DİR kapsamında yapılan ithalat ve ihracatın ekonomik büyüme ve dış ticaret dengesi üzerindeki etkisi ekonometrik yöntemler yardımıyla ampirik olarak analiz edilmiştir. Bu kapsamda iki farklı model kurulmuştur. Model 1’de DİR kapsamında yapılan ithalat ve ihracatın dış ticaret dengesi üzerindeki etkisi incelenirken, Model 2’de ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. DİR ihracat ve ithalatının ekonomik büyüme ve dış ticaret dengesini ne miktarda ve hangi yönde etkilediği regresyon analizi yardımıyla incelenmiştir. Model 1’e ilişkin regresyon analizi sonuçları incelendiğinde DİR ihracatının dış ticaret dengesi üzerinde iyileştirici, DİR ithalatının ise kötüleştirici etkisinin olduğu görülmüştür. Model 2’ye ilişkin regresyon analizi sonuçları incelendiğinde ise DİR ihracatının ekonomik büyüme üzerinde arttırıcı, DİR ithalatının azaltıcı etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenlere ilişkin Etki-Tepki grafiklerinin elde edilebilmesi ve varyans ayrıştırması yapılabilmesi için VAR analizinden yararlanılmıştır. VAR analizi sonucu elde edilen Model 1’e ilişkin Etki-Tepki fonksiyonları incelendiğinde dış ticaret dengesinin DİR kapsamında yapılan ihracat ve ithalat değişkenlerine negatif yönde, DİR kapsamında yapılan ithalat ve ihracatın birbirlerine pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı tepki verdiği görülmüştür. Model 2’ye ilişkin Etki-Tepki fonksiyonları incelendiğinde ise ekonomik büyüme değişkeninin DİR kapsamında yapılan ihracat ve ithalat değişkenlerine pozitif; DİR kapsamında yapılan ihracatın, ekonomik büyüme ve DİR kapsamında yapılan ithalat değişkenine pozitif; DİR kapsamında yapılan ithalatın ekonomik büyüme ve DİR kapsamında yapılan ihracat değişkenine benzer şekilde pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı tepki verdiği tespit edilmiştir. VAR analizi sonucu elde edilen varyans ayrıştırması sonuçları incelendiğinde DİR kapsamında yapılan ithalatın öngörü hata varyansı içerisindeki en fazla paya sahip değişkenin DİR kapsamında yapılan ihracat olduğu görülmüştür. Bunun dışında tüm değişkenlerde öngörü hata varyansı içerisindeki en fazla paya sahip değişkenin kendisi olduğu görülmüştür. Son olarak değişkenler arasında nedensel bir ilişkinin varlığı nedensellik analizi yardımıyla incelenmiştir. Nedensellik analiz sonuçları incelendiğinde dış ticaret dengesi ve DİR kapsamında yapılan ihracat ve ithalat değişkenlerinin birbirleri ile çift yönlü nedenselliğe sahip olduğu görülürken, ekonomik büyümeden de bu değişkenlere tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan Gedik, M. (2010). Vergi Politikalarının Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri: Türkiye İçin Hesaplanabilir Genel Denge Modeli Uygulaması. *Maliye Dergisi*, 159, 395-415.
- Alpay, F. (2018). *Dahilde İşleme Rejiminin Cari İşlemler Hesabına Etkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Uygulama*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Altınöz, B. ve M. Altuntaş. (2020). Türkiye’de Dâhilde İşleme Rejimi Kapsamında Gerçekleştirilen İthalatın Yurtiçi Ara Malı Üretimine Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 639-656.
- Asteriou, D. ve S. G. Hall. (2011). *Applied Econometrics*. London: Palgrave Macmillan Press.
- Atayeter, C. ve A. Erol. (2011). Türkiye’de Uygulanmakta Olan İhracat Teşvikleri, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 1-26.
- Ayanoğlu, K. (1994). *Türkiye İhracat Performansının Ekonomik Büyüme ve Üretkenliğe Etkisi*. Uzmanlık Tezi. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Aydın, K. ve C. Çutuk. (2018). Türkiye’de Dahilde İşleme Rejiminin Bitkisel Yağ Sektörü Üzerindeki Etkisi. *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches*, 4 (15), 745-751.
- Baday Yıldız, E. ve E. Mete. (2018). Türkiye Dış Ticaretinde İkilem: Dahilde İşleme ve İthalata Dayalı Büyüme. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Prof. Dr. Harun TERZİ Özel Sayısı, 319-333.
- Bağrıaçık, A. ve S. Yavuz. (1998). *İhracat Teşvikleri ve Destekleri*. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Başkol, M. O. (2016). Türkiye İhracatının İthalata Bağımlılığının Dâhilde İşleme Rejimi Açısından Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (2), 1-19.
- Breusch, T. S. (1978). Testing for Autocorrelation in Dynamic Linear Models. *Australian Economic Papers*, 17 (31), 334-355.
- Büker, S., R. Aşıkoğlu ve G. Sevil. (2014). *Finansal Yönetim*, Ankara: Sözkesen Matbaacılık.
- Ceylan, A. ve T. Korkmaz. (2010). *İşletmelerde Finansal Yönetim*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Chambers, N. R. (1996). Swaps, *Öneri Dergisi*, 1 (5), 139-143.
- Coughlin, C. C. ve P. Cartwright (1987). An Examination Of State Foreign Export Promotion And Manufacturing Exports. *Journal of Regional Science*, 27 (3), 439-449.
- Çalış, A. (2005). *Dış Ticaret Rejimi ve İhracata Ait Uygulamalar*, Ankara: İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi Yayınları.
- Çelik, A., T. Danacı ve M. Onay. (2015). Uluslararasılaşmanın Markalaşmadaki İtici Gücü: İnci Akü Üzerine Bir Çalışma. *Öneri Dergisi*, 11 (43), 47-69.
- Danacı, S. ve M. Mete (2020). Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında Yapılan İşlemlerin Türkiye Ekonomisine Etkisi: Gaziantep İli Örneği. *Journal of Economics and Research*, 1 (1), 73-81.
- Demir, M. (2003). *İhracat Teşvikleri ve İhracata Yönelik Devlet Yardımlarının Analizi*. Ankara: Dış Ticaret Vakfı Yayınları.
- Dickey, D. A. ve W. A. Fuller. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with A Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*, 74 (366a), 427-431.

- Durman, M. ve H. Önder. (2007). *Sanayileşme Sürecinde Teşvikler*. İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları.
- Egeli, H. İ. (2001). Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 149-161.
- Elitaş, B. L. ve A. Şeker. (2017). Uluslararası Ticarete Tarife Dışı Önlemlerin Rolü: Türkiye Tekstil Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 74, 51-74.
- Ersungur, M. ve İ. Noyan Yalman. (2009). Bölgesel Kalkınmada İhracat Teşviklerinin Etkinliği : Sivas İlinde Bir Uygulama. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 81-98.
- Ertürk, E. (2010). *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Eryüzlü, H. (2013). Dahilde İşleme Rejimi ve Cari Açık Üzerindeki Etkileri. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1), 59-69.
- Esen, S., H. Şimdi ve V. Kocabaş, (2016). Dahilde İşleme Rejiminin Firmaların Finansal Performansına Etkisi: Dokuma Giyim ve Deri Sektörü Örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), 393-409.
- Gençosmanoğlu, Ö. T. (2016). Dahilde İşleme Rejiminin Türkiye'de Dış Ticaret, İstihdam ve Rekabet Gücüne Etkileri. *Business & Economics Research Journal*, 7(2), 83-102.
- Godfrey, L. G. (1978). Testing Against General Autoregressive and Moving Average Error Models When the Regressors Include Lagged Dependent Variables. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 46, 1293-1301.
- Granger, C. W. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 424-438.
- Granger, C. W. (1988). Causality, Cointegration, and Control. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12 (2-3), 551-559.
- Han, E. (2004). Kalkınma ve Dış Ticaret, E. Kutlu içinde, *İktisadi Kalkınma ve Büyüme* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Hobikoğlu, E. H. (2007). Gümrük Birliklerinin Ekonomik Etkileri ve Türkiye Ekonomisi: Gümrük Birliği Yansımaları, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 65-82.
- Hull, J. C. (2015). *Options, Futures and Other Derivatives*. London: Pearson Publishing.
- İnamoğlu, Y. (2020). Dâhilde İşleme Rejiminin Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6 (2), 1-18.
- İncekara, A. (1995). *Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- İstanbul Sanayi Odası (2018). Devlet Destekleri ve Teşvikler. <https://www.iso.org.tr/sites/1/upload/files/ISO-Devlet-Destekleri-8819.pdf> (19.04.2021).
- İstanbul Sanayi Odası (2021). Gümrük Mevzuatı ve Uygulamaları El Kitabı. <https://www.iso.org.tr/sites/1/upload/files/Gumruk-Mevzuati-ve-Uygulamalari-Kitabi-10474.pdf> (19.06.2021).
- İşgüden, T. ve M. Akyüz. (1990). *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Evrim Kitabevi.
- Kalkınma Bakanlığı (2018). On Birinci Kalkınma Planı Teşvik Uygulamalarında Etkinlik Çalışma Grubu Raporu. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/TesvikUygulamalarindaEtkinlikCalismaGrubuRaporu.pdf> (11.01.2021).

- Kaya, A. (2013). *Çeşitli Kurumlarca Sanayiciye, Üreticiye Yönelik Verilen Destekler*. Uzmanlık Tezi. Bursa: Uludağ İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği.
- Kaya, F. (2016). *Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Kekeç, H. M. ve S. Kuzu. (2018). *İhracata Yönelik Teşvik ve Destek Politikaları*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Kemer, O. B. (2003). *Bir Dış Ticaret Politikası Aracı İhracat Teşvikleri*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Kocaefe Cebeci, A. ve M. Yılmaz. (2013). Dahilde İşleme Rejimi ve Türk Dış Ticareti Üzerine Etkilerinin Analizi (1996-2011). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23 (2), 205-224.
- Köksal, T., A. Parlatan ve Ö. Bora. (2010). *İhracat Teşvikleri*. İstanbul: Adalet Yayınevi.
- Krueger, A. O. (1983). Trade and Employment in Less Developed Countries: The Questions, A. O. Krueger içinde, *Trade and Employment in Developing Countries, Volume 3: Synthesis and Conclusions* ABD: University of Chicago Press.
- Krugman, P. R. ve M. Obstfeld. (1991). *Uluslararası Ticaret Politikası*. Ankara: AUSBİF Basımevi.
- Krugman, P. R., M. Obstfeld ve M. Melitz. (2012). *International Economics: Theory and Policy*. London: Pearson Publishing.
- Mete, E. ve E. B. Yıldız. (2017). Dahilde İşleme Rejimi ve Cari Denge: Türkiye İçin Sektörel Bir Analiz. *The Journal of International Scientific Researches*, 2 (7), 38-51.
- Metzler, A. L. (1949). Tariff, the Terms of Trade and the Distribution of National Income. *The Journal of Political Economy*, 1-29.
- Nakiboğlu, A. ve D. Aydın. (2018). Dahilde İşleme Rejimi'nin Türkiye Ekonomisi ve Dış Ticareti Üzerindeki Etkilerinin Analizi. *Electronic Turkish Studies*, 13 (22), 373-400.
- Özay, N. (2015). Uluslararası Ticarete Korumacılık ve Türkiye'de Uygulanan Koruma Önlemleri. *Gümrük ve Mevzuat Dergisi*, 5, 23-33.
- Özkarabüber, M. M. (2003). *Avrupa Birliği ve Türkiye'de Devlet Yardımlarının Kontrolü* Ankara: Rekabet Kurumu Yayınları.
- Parasız, İ. ve N. Ekren. (2013). *Uluslararası İktisat*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parlakay, O. ve S. Duru. (2017). Türkiye'de İşlenmiş Tarım Ürünleri Dış Ticaretinde Dâhilde İşleme Rejiminin Etkilerinin Trend Analizi Yöntemiyle İncelenmesi. *Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 21 (1), 67-72.
- Phillips, P. C. ve P. Perron. (1988). Testing For a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75 (2), 335-346.
- Pomfret, R. ve P. Sourdin. (2009). Have Asian Trade Agreements Reduced Trade Costs?. *Journal of Asian Economics*, 20 (3), 255-268.
- Ramsey, J. B. (1969). Tests for Specification Errors In Classical Linear Least-Squares Regression Analysis. *Journal of the Royal Statistical Society: Series B (Methodological)*, 31 (2), 350-371.
- Robertson, D. (1972). *Macmillan İktisat Serisi*, İstanbul: Akbank Kültür Yayınları.
- Sayılğan, G. ve C. Şenol. (2010). Dahilde İşleme Rejimi ve Türk İşletmelerinin İhracatı Üzerine Etkileri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (35), 37-53.
- Seyidoğlu, H. (2013). *Uluslararası Ticaret*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını

- Sims, C. A. (1980). Macroeconomics and Reality. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 1-48.
- Sims, C. A., J. H. Stock ve M. W. Watson. (1990). Inference in Linear Time Series Models with Some Unit Roots. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 113-144.
- Smith, A. (2002). *Ulusların Zenginliği*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Şahin, E. B. ve Ü. E. Tekin. (2019). Türkiye'de Dâhilde İşleme Rejimi'nin Dış Ticaret Dengesi Üzerine Etkileri (1996-2017). *Electronic Turkish Studies*, 14 (3), 1411-1423.
- Şeker, A. (2021). Dahilde İşleme Rejiminin Uluslararası Ticaret ve Sanayi Üretimi Üzerindeki Etkileri: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (30), 39-58.
- Takım, A. ve Ş. M. Ersungur. (2010). Dahilde İşleme Rejimi: İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24 (2), 289-305.
- Tekin, Ü. E. (2017). Dâhilde İşleme Rejimi'nin İhracat ve İthalat Üzerine Etkileri (1996-2016). *International Journal of Academic Value Studies*, 3(16), 192-206.
- Toker, K. (2020). *Türkiye'de Enflasyon Hedeflemesi ve Taylor Kuralının Geçerliliği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk Eximbank (2020). İhracatın Finansmanında Türk Eximbank. <https://www.baib.gov.tr/files/downloads/PageFiles/a265097c-1d5a-ea11-a8c5-000c29511bae/Files/5.t%C3%BCrk%20eximbank%20sunum%202020%20-g%C3%BCncel.pdf> (15.04.2021).
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2021). <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, (02.02.2021).
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı (2019). Ticaret Bakanlığı Devlet Yardımları Rehberi. https://ticaret.gov.tr/data/5b87fac913b8761160fa1cf0/Devlet_Yardimlari_Rehberi.pdf (11.03.2021).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2021). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=sanayi-114&dil=1>, (02.02.2021).
- Ünsal, E. (2005). *Uluslararası İktisat*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Üzümcü, A. ve A. Doğan. (2001). Türkiye ve Sivas'ta Yatırım-KOBİ Teşviklerinin Gelişimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 299-318.
- Viner, J. (1937). *Studies in the Theory of International Trade*. London: Routledge.
- White, H. (1980). A Heteroskedasticity-Consistent Covariance Matrix Estimator and A Direct Test For Heteroskedasticity. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 48 (4), 817-838.
- Yanık, S. ve F. Uzun. (2013). *Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebe Uygulamaları*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Yayman, D. (2020). İhracata Yönelik Vergi Teşvik Uygulamaları. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 7 (51), 413-439.

EKLER

Ek 1

VAR Modeli İçin Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi: Otokorelasyon Sonuçları (Model 1)

VAR Residual Serial Correlation LM Tests

Sample: 2005M01 2021M07

Included observations: 193

Null hypothesis: No serial correlation at lag h						
Lag	LRE* stat	df	Prob.	Rao F-stat	df	Prob.
1	5.849433	9	0.7549	0.649019	(9, 411.5)	0.7549
2	12.44652	9	0.1893	1.392055	(9, 411.5)	0.1893
3	8.208163	9	0.5133	0.913329	(9, 411.5)	0.5133
4	7.104505	9	0.6262	0.789470	(9, 411.5)	0.6263
5	9.270882	9	0.4127	1.032905	(9, 411.5)	0.4127
6	5.553315	9	0.7837	0.615943	(9, 411.5)	0.7837
7	8.086135	9	0.5255	0.899618	(9, 411.5)	0.5255
8	3.438558	9	0.9443	0.380413	(9, 411.5)	0.9444
9	6.716268	9	0.6666	0.745978	(9, 411.5)	0.6667
10	6.378415	9	0.7015	0.708164	(9, 411.5)	0.7015
11	13.45450	9	0.1431	1.506629	(9, 411.5)	0.1431
12	41.73531	9	0.0000	4.837332	(9, 411.5)	0.0000

Ek 2

VAR Modeli İçin Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi: Otokorelasyon Sonuçları (Model 2)

VAR Residual Serial Correlation LM Tests

Sample: 2005M01 2021M07

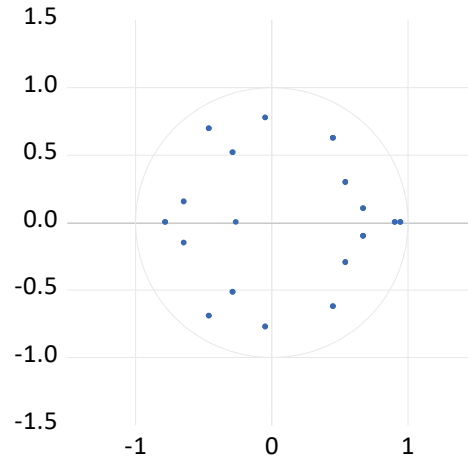
Included observations: 193

Null hypothesis: No serial correlation at lag h						
Lag	LRE* stat	df	Prob.	Rao F-stat	df	Prob.
1	5.437780	9	0.7946	0.603044	(9, 411.5)	0.7946
2	8.138360	9	0.5203	0.905486	(9, 411.5)	0.5203
3	6.309427	9	0.7086	0.700446	(9, 411.5)	0.7086
4	13.56170	9	0.1388	1.518830	(9, 411.5)	0.1388
5	10.10548	9	0.3420	1.127028	(9, 411.5)	0.3420
6	16.31546	9	0.0606	1.833345	(9, 411.5)	0.0606
7	2.510922	9	0.9806	0.277477	(9, 411.5)	0.9806
8	12.19175	9	0.2027	1.363140	(9, 411.5)	0.2027
9	11.54159	9	0.2404	1.289431	(9, 411.5)	0.2404
10	12.08004	9	0.2088	1.350467	(9, 411.5)	0.2089
11	14.10681	9	0.1186	1.580923	(9, 411.5)	0.1186
12	42.20333	9	0.0000	4.894384	(9, 411.5)	0.0000

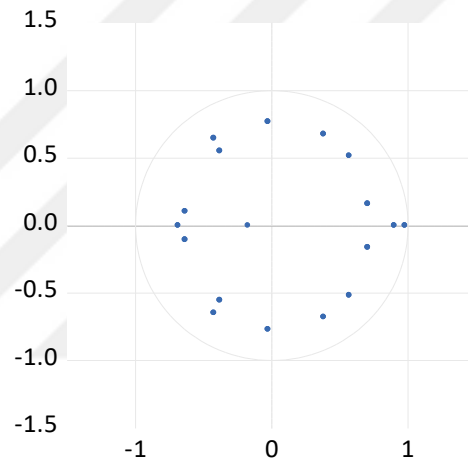
Ek 3

VAR Modeli: Ters Kökler (Model 1 ve Model 2)

Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

Model 1

Model 2

Ek 4

VAR Modeli: Varyans Ayrıştırması Sonuçları (Model 1)

Variance Decomposition of Dış_Denge:

Period	S.E.	Dış_Denge	DİR_İhracat	DİR_İthalat
1	1064.284	100.0000	0.000000	0.000000
2	1217.852	95.02527	3.402516	1.572212
3	1419.187	88.94895	9.644234	1.406815
4	1608.054	84.71119	11.70377	3.585040
5	1702.908	86.18307	10.44055	3.376384
6	1800.831	85.60912	10.40663	3.984249
7	1878.872	86.31630	9.700101	3.983599
8	1916.507	86.76906	9.346706	3.884238
9	1956.774	87.22381	9.005412	3.770780
10	1988.975	87.57313	8.777184	3.649686
11	2006.622	87.77337	8.640428	3.586198

12	2027.347	88.02124	8.465510	3.513251
----	----------	----------	----------	----------

Variance Decomposition of DİR_İhracat:

Period	S.E.	Dış_Denge	DİR_İhracat	DİR_İthalat
1	0.113706	0.004765	99.99524	0.000000
2	0.127591	0.272262	93.95562	5.772120
3	0.142922	0.543711	90.72939	8.726902
4	0.155787	1.470082	90.95582	7.574098
5	0.163730	1.448130	91.35518	7.196689
6	0.169133	1.404140	91.39367	7.202189
7	0.176553	1.594722	91.64806	6.757217
8	0.180712	1.522279	92.02787	6.449852
9	0.185603	1.451824	92.41483	6.133348
10	0.189878	1.424773	92.67986	5.895364
11	0.192370	1.394382	92.82196	5.783658
12	0.194968	1.364519	92.98314	5.652341

Variance Decomposition of DİR_İthalat:

Period	S.E.	Dış_Denge	DİR_İhracat	DİR_İthalat
1	0.106132	10.95169	45.52580	43.52251
2	0.123344	8.437352	48.42413	43.13852
3	0.142186	7.643286	53.02557	39.33115
4	0.154984	8.908157	57.54794	33.54391
5	0.160263	9.343660	59.19416	31.46217
6	0.166550	9.027271	61.27878	29.69395
7	0.174178	8.772968	63.98683	27.24020
8	0.178600	8.345362	65.66593	25.98871
9	0.183943	7.875653	67.45659	24.66776
10	0.188598	7.547865	68.93948	23.51266
11	0.191686	7.307062	69.91099	22.78195
12	0.194731	7.092646	70.83086	22.07649

Cholesky Ordering: Dış_Denge, DİR_İhracat, DİR_İthalat

Ek 5

VAR Modeli: Varyans Ayrıştırması Sonuçları (Model 2)

Variance Decomposition of Ekonomik_Büyüme:

Period	S.E.	Ekonomik_Büyüme	DİR_İhracat	DİR_İthalat
1	0.037268	100.0000	0.000000	0.000000
2	0.048447	99.97740	0.021769	0.000830
3	0.054316	98.40392	0.629293	0.966791
4	0.057552	97.66957	1.084533	1.245892
5	0.059780	97.57987	1.251654	1.168477
6	0.061747	97.67597	1.178683	1.145347
7	0.063035	97.53593	1.356264	1.107806
8	0.064068	97.40980	1.440061	1.150137
9	0.065032	97.41925	1.451761	1.128992
10	0.065770	97.39654	1.487214	1.116244
11	0.066240	97.29417	1.541773	1.164057

12	0.066658	97.16329	1.644955	1.191757
----	----------	----------	----------	----------

Variance Decomposition of DİR_İhracat:

Period	S.E.	Ekonomik_Büyüme	DİR_İhracat	DİR_İthalat
1	0.113770	27.72670	72.27330	0.000000
2	0.130064	36.32166	58.47057	5.207768
3	0.142817	40.45274	53.00801	6.539246
4	0.151698	41.01705	53.15884	5.824106
5	0.160239	44.69475	50.00227	5.302980
6	0.165610	45.68368	48.59629	5.720030
7	0.170142	44.61601	49.93547	5.448524
8	0.173317	45.16534	49.58364	5.251021
9	0.176940	45.67561	49.28252	5.041864
10	0.180696	46.18634	48.95901	4.854648
11	0.182929	46.28479	48.89241	4.822801
12	0.185082	46.22373	49.06426	4.712004

Variance Decomposition of DİR_İthalat:

Period	S.E.	Ekonomik_Büyüme	DİR_İhracat	DİR_İthalat
1	0.107189	12.80157	36.77566	50.42276
2	0.124643	17.82822	31.94899	50.22279
3	0.141646	21.68166	31.38618	46.93216
4	0.152863	25.59423	32.01234	42.39343
5	0.156043	25.45548	33.24948	41.29504
6	0.160357	26.49166	34.05921	39.44913
7	0.164372	26.79908	35.64666	37.55426
8	0.167742	27.96637	35.97064	36.06299
9	0.171336	28.75919	36.64471	34.59611
10	0.175705	30.00900	37.05389	32.93711
11	0.178865	30.65179	37.49505	31.85316
12	0.181698	31.07580	38.03582	30.88838

Cholesky Ordering: Ekonomik_Büyüme, DİR_İhracat, DİR_İthalat